

Lokale kiezers: lokale keuzes?

Onderzoek naar de achtergronden en de betekenis van het stemgedrag bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2010

December 2010

Dr. Marcel Boogers
Dr. Julien van Ostaaijen
Laura Slagter

M.m.v. Renske Sinke en Koen van der Krieken

TILBURGSE SCHOOL VOOR POLITIEK EN BESTUUR

Inhoudsopgave

Managementsamenvatting	3
1. Inleiding	7
2. Verklaringen voor lokaal stemgedrag	9
2.1 Inleiding	9
2.2 Sociologische en demografische verklaringen	10
2.3 Sociaalpsychologische verklaringen	11
2.4 Rationele en strategische factoren	14
2.5 Tot besluit: theoretische verklaringen voor lokaal stemgedrag	16
3. Onderzoeksaanpak	19
4. Opinieonderzoek gemeenteraadsverkiezingen	21
4.1 Oordelen en opvattingen over lokale politiek	21
4.2 Stemgedrag en stemmotieven	24
4.3 Niet-stemmen	30
4.4 Stemmen, stemmotieven, oordelen en opvattingen	34
5. Stedenstudies	35
5.1 Verdiepende casestudies	35
5.2 Stadsverhalen	35
5.3 Basispatronen	41
6. Lokaal stemgedrag: achtergronden en verklaringen	47
6.1 Inleiding	47
6.2 Mechanismen achter lokaal stemgedrag ontleed	47
6.3 Verklaringsmodellen nader beschouwd	51
7. Democratische kwaliteit van gemeenteraadsverkiezingen	54
7.1 Inleiding	54
7.2 Verminder het partijpolitieke karakter van verkiezingen	54
7.2 Maak duidelijk waar lokale politiek over gaat	56
7.3 Geef personen de ruimte	57
Bijlage: deelnemers expertmeeting	59
Bijlagen: stedenstudies	60
Almere: stad in ontwikkeling	61
Delfzijl: demografische krimp en dorpsbelangen	67
Den Haag: bouwplannen en personen	72
Deurne: de a-politieke gemeente	78
Dinkelland: einde van een politiek tijdperk	82
Maassluis: groei en beperking	87
Tilburg: politiek cynisme en persoonlijk vertrouwen	92

Managementsamenvatting

1. Om meer systematische informatie te krijgen over de achtergronden van stemgedrag bij gemeenteraadsverkiezingen, heeft het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties de Tilburgse School voor Politiek en Bestuur gevraagd hier onderzoek naar uit te voeren. In dit rapport wordt verslag gedaan van dat onderzoek, waarmee de vraag beantwoord wordt waarom kiezers bij de gemeenteraadsverkiezingen op een bepaalde partij stemmen of niet gaan stemmen.
2. Het onderzoek is uitgevoerd met behulp van een literatuurstudie naar (lokaal) stemgedrag en een analyse van opinieonderzoek. Daarnaast zijn er verdiepende casestudies uitgevoerd in zeven steden: Almere, Delfzijl, Den Haag, Deurne, Dinkelland, Maassluis en Tilburg. Voor elk van die gemeenten zijn de sociale, politieke en electorale ontwikkelingen in kaart gebracht. Vervolgens is met de griffier, een lokale politieke journalist en een panel van inwoners gesproken over de redenen voor het niet-stemmen en het stemgedrag bij gemeenteraadsverkiezingen. Om na te kunnen gaan hoe de gevonden achtergronden van het stemgedrag van betekenis zijn voor de (versterking van de) democratische kwaliteit van gemeenteraadsverkiezingen, is tot slot een expertmeeting gehouden met griffiers, raadsleden, vertegenwoordigers van politieke partijen en andere (ervarings) deskundigen uit de lokale politiek.
3. Het onderzoek legt een aantal basispatronen rondom lokaal stemgedrag bloot. Het eerste basispatroon is dat *landelijke trends de lokale verkiezing overheersen, maar de trends een lokale invulling krijgen*. De uitslagen van gemeenteraadsverkiezingen zijn vooral een reactie op landelijke politieke gebeurtenissen. Lokale oordelen over het optreden van partijen en politici spelen een veel kleinere rol: zij kunnen de landelijke trends slechts enigszins ombuigen of versterken.
4. De lage opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen vindt zijn achtergrond in een combinatie van *onvrede, onverschilligheid en onwetendheid*. Inwoners die ontevreden en cynisch zijn over de politiek in het algemeen en de lokale politiek in

- het bijzonder, blijven vaker thuis bij gemeenteraadsverkiezingen. Cynisme leidt tot onverschilligheid, net als onwetendheid over wat er bij de verkiezingen op het spel staat.
5. *Lokale thema's doen er nauwelijks toe.* Het oordeel van kiezers over lokale onderwerpen heeft een beperkte invloed op het stemgedrag. Lokale vraagstukken worden vaak niet gepolitiseerd en als dat wel gebeurt, is het voor partijen moeilijk om hun standpunten over lokale kwesties op een geloofwaardige manier te koppelen aan het ideologische profiel van die partij.
 6. *Bij lokale verkiezingen maken personen het verschil.* Afwijkingen van de landelijke electorale trends, zowel positief als negatief, blijken vooral te kunnen worden verklaard door de oordelen van kiezers over de bestuursstijl van individuele (kandidaat-)politici en bestuurders. De manier waarop zij in de lokale gemeenschap geworteld zijn, speelt daarbij een grote rol.
 7. Daarnaast valt *het succes van de lokale partijen* op. Dit succes kent meerdere achtergronden. In de eerste plaats kunnen lokale partijen zich doorgaans gemakkelijker profileren op lokale thema's omdat zij bij het uitdragen van hun standpunten niet gehinderd worden door een partijpolitiek ideologisch profiel dat de aandacht hiervan afleidt. In de tweede plaats blijken lokale partijen beter in staat om met aansprekende kandidaten – die goed geworteld zijn in het plaatselijke verenigingsleven – een eigen achterban op te bouwen. Waar traditionele (landelijke) politieke partijen hun maatschappelijke worteling vooral nog zoeken in hun plaatselijke ledenorganisatie, richten lokale partijen zich sterker op het tot stand brengen van een persoonlijke band tussen kiezers en politici. En zoals gezegd maakt dat het verschil bij verkiezingen. Tot slot hebben lokale partijen geprofiteerd van landelijke politieke ontwikkelingen. Daarbij hebben lokale partijen in enige mate meegelift op een algemene onvrede over de politiek.
 8. Aan deze basispatronen in het stemgedrag liggen een aantal electorale mechanismen ten grondslag. Het eerste mechanisme is dat kiezers bij gemeenteraadsverkiezingen over *beperkte informatie* beschikken. De geringe media-aandacht voor lokale politiek maakt het in verhouding tot de landelijke politiek moeilijk om

zich over de lokale politiek en thema's te informeren en geeft daarnaast voeding aan het idee dat lokale politiek nauwelijks relevant is.

9. Dit mechanisme wordt versterkt door het gegeven dat de beperkte informatie die de kiezer krijgt over de lokale politiek, vaak ook nog *verwarrend en onduidelijk* is. Bij de landelijke verkiezingen is het ideologisch profiel, de 'merknaam' van een landelijke politieke partij een belangrijk oriëntatiepunt. In de lokale politiek zorgen deze oriëntatiepunten juist voor verwarring omdat ze verbonden zijn met landelijke politieke tegenstellingen die nauwelijks verband houden met de plaatselijke vraagstukken die voor kiezers van belang zijn. Kiezers gaan zich hierdoor vervreemden van de lokale politiek. Dit kan zich uiten in cynisme en apathie, waardoor kiezers eerder thuisblijven of op een protestpartij stemmen. Een andere reactie is dat kiezers zich bij gemeenteraadsverkiezingen gaan richten op datgene waar de partijpolitieke oriëntatiepunten wél betrekking op hebben: de landelijke politiek. Tot slot kunnen kiezers op zoek gaan naar duidelijker oriëntatiepunten, die worden geboden door lokale politieke partijen die zich beter kunnen profileren op lokale tegenstellingen of door individuele politici met een herkenbaar profiel.
10. *Kiezers zijn te weinig betrokken bij belangrijke keuzes.* Belangrijke beslissingen of ontwikkelingen worden niet duidelijk aan de kiezer voorgelegd. Dat komt vooral omdat lokale meningsverschillen en belangentegenstellingen onvoldoende en onduidelijk worden verbonden met politieke keuzes. De keuze tussen VVD, PvdA, CDA en SP houdt voor de meeste kiezers geen verband met de vraag of er hoogbouw in hun buurt mag komen of niet. Wat verder een rol speelt, is dat gemeentelijke ontwikkelingen door de betrokkenheid van andere overheden, bedrijven en instellingen complex en onoverzichtelijk zijn. Hierdoor is het moeilijk om inwoners deelgenoot te maken van alle politieke keuzes en afwegingen die aan deze ontwikkelingen ten grondslag liggen. Inwoners krijgen zo het gevoel geen grip meer te hebben op de ontwikkeling van hun gemeente, waardoor zij zich gaan vervreemden en afkeren van de lokale politiek.
11. *De samenlevingsopbouw bepaalt politieke loyaliteiten.* De sociale infrastructuur van een gemeente blijkt enige invloed te hebben op het stemgedrag. Als een

gemeente meerdere geografische of etnische gemeenschappen herbergt, zal de lokale politiek ook betrekking hebben op de articulatie van de belangen van deze gemeenschappen en de tegenstellingen hiertussen. Aangezien de lokale politiek zich vooral langs partijpolitieke scheidslijnen heeft georganiseerd (een enkele dorpspartij of migrantenpartij uitgezonderd), worden deze groepsbelangen binnen de partijen zelf afgewogen. Partijen profileren zich er nauwelijks op, wat niet wil zeggen dat het in het stemgedrag van kiezers geen rol speelt.

12. *De democratische kwaliteit van gemeenteraadsverkiezingen is zwak.* Gemeenteraadsverkiezingen horen ertoe bij te dragen dat het lokale beleid overeenkomt met de beleidsvoorkeuren van inwoners. Door de lage opkomst en de sterke nationalisering van het stemgedrag is de democratische kwaliteit van gemeenteraadsverkiezingen echter betrekkelijk zwak. Van bijna de helft van het electoraat dat niet komt stemmen worden de belangen en opvattingen niet gehoord; het overige deel dat wel komt stemmen spreekt zich vooral uit over de landelijke politiek. De gemeenteraadsverkiezingen leveren zo geen duidelijke uitspraak op over de beleidsvoornemens en beleidsprestaties van politici en partijen, waardoor de gemeenteraad een helder democratisch mandaat moet ontberen.

13. *De democratische kwaliteit van gemeenteraadsverkiezingen kan worden versterkt.* Hierbij zijn drie – elkaar aanvullende – oplossingsrichtingen denkbaar. Allereerst kan er worden gewerkt aan het versterken van het lokale karakter van gemeenteraadsverkiezingen, bijvoorbeeld door de invloed van landelijke politieke partijen te verminderen en door lokale politieke groeperingen dezelfde ondersteuning te geven als landelijke politieke partijen. De tweede oplossingsrichting richt zich op een verdere politisering van de lokale politiek, waarbij politici en partijen keuzes die betrekking hebben op actuele thema's en ontwikkelingen duidelijker voorleggen aan de kiezer. Tot slot kan worden gedacht aan een grotere persoonlijke profilering van lokale politici. Dat kan via kieswethervormingen, maar ook door partijen en gemeenten (vooral de griffies) meer te laten investeren in de accentuering van de vertegenwoordigende rol van raadsleden.

1. Inleiding

Verkiezingen horen inzicht te geven in de politieke oordelen van het electoraat, maar gemeenteraadsverkiezingen roepen in dit opzicht vooral vragen op. De opkomst is flink lager dan bij landelijke verkiezingen, maar of thuisblijvers uiting hebben willen geven aan hun onvrede of juist aan hun tevredenheid over de lokale politiek, is onduidelijk. Wie wel gaat stemmen, laat zich in sterke mate leiden door landelijke politieke overwegingen. Verkiezingsuitslagen kennen hierdoor overal ongeveer dezelfde trend, al zijn er wel wat lokale afwijkingen die kunnen duiden op lokale factoren die het stemgedrag hebben bepaald. Of en hoe plaatselijke omstandigheden deze landelijke trends hebben versterkt of afgezwakt, is onbekend. Tot slot roept de gegroeide aanhang van lokale politieke groeperingen vraagtekens op. Omdat het succes van deze partijen eveneens onderhevig is aan landelijke trends, is het ook hier niet duidelijk welk signaal hun kiezers hebben willen afgeven en aan wie. Ontwikkelingen in het algemene politieke humeur van de kiezers en hun oordelen over lokale thema's zijn kortom moeilijk te ontwarren, waardoor de verkiezingsuitslagen niet gemakkelijk kunnen worden geïnterpreteerd.

Over het stemgedrag bij gemeenteraadsverkiezingen is dus relatief weinig bekend. Dit in tegenstelling tot het stemgedrag bij Tweede Kamerverkiezingen, dat decennialang uitgebreid in kaart wordt gebracht door het Nationaal Kiezers Onderzoek (NKO). Een Lokaal Kiezers Onderzoek ontbreekt vooralsnog. Behoudens incidentele lokale kiezersonderzoeken is er rond gemeenteraadsverkiezingen nauwelijks diepgaand onderzoek gedaan naar de achtergronden van partijkeuzes en naar de overwegingen van kiezers om al dan niet te gaan stemmen.

Om meer systematische informatie te krijgen over de achtergronden van stemgedrag bij gemeenteraadsverkiezingen, heeft het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties de Tilburgse School voor Politiek en Bestuur gevraagd hier onderzoek naar uit te voeren. In dit rapport wordt verslag gedaan van dat onderzoek, waarmee de vraag beantwoord wordt waarom kiezers bij de gemeenteraadsverkiezingen op een bepaalde partij te stemmen of niet te gaan stemmen. Na een theoretische beschouwing over de achtergronden van lokaal stemgedrag zal de onderzoeksaanpak en onderzoeksopzet uiteengezet worden. Hierna volgt een bespreking van de twee delen waaruit dit onder-

zoek bestaat. Het eerste deel betreft een grootschalige enquête naar lokaal stemgedrag en de houdingen en opvattingen over lokale politiek; het tweede deel geeft een weerslag van gesprekken met inwoners en kenners van de lokale politiek over het lokale stemgedrag in Almere, Delfzijl, Den Haag, Deurne, Dinkelland, Maassluis en Tilburg. Het rapport sluit af met conclusies en beleidsaanbevelingen. Hierbij is gebruik gemaakt van de inzichten die naar voren zijn gebracht tijdens een expertmeeting met griffiers, raadsleden, vertegenwoordigers van politieke partijen en andere (ervarings-) deskundigen uit de lokale politiek.

2. Verklaringen voor lokaal stemgedrag

2.1 Inleiding

Onderzoek naar stemgedrag (het verklaren van opkomst en stemkeuze) is een van de kernthema's binnen de politicologie. Verklaringen voor *lokaal* stemgedrag zijn echter veel minder ver ontwikkeld. Voor theoretische verwachtingen over lokaal stemgedrag moet daarom vooral worden geput uit de algemene politicologische literatuur over nationaal stemgedrag. Daarbij zullen de laatste inzichten in het onderzoek naar stemgedrag worden besproken en zal worden ingegaan op de bijzondere kenmerken van de lokale politiek die van invloed kunnen zijn op het stemgedrag.¹

Drie verklaringsmodellen

Grofweg kunnen drie verklaringsmodellen worden onderscheiden voor lokaal stemgedrag. De eerste verklaring tracht stemgedrag te verklaren aan de hand van *sociologische en demografische factoren*. Of en waarop men stemt heeft te maken met de culturele en demografische kenmerken die bepalen tot welke groep men behoort. De tweede verklaring verklaart stemgedrag op basis van *sociaalpsychologische factoren*: de houdingen en attitudes ten opzichte van de politiek, partijen, thema's en/of personen. En een derde verklaring gaat er vanuit dat *rationele overwegingen* aan stemgedrag ten grondslag liggen. Of en waarop men stemt is een weldoordachte keuze, gebaseerd op het eigenbelang.

In de loop van de jaren zijn deze verklaringen uitgebreid met allerlei verfijningen of aanpassingen. Zo kan bijvoorbeeld het *strategisch kiezen*, het bewust afwijken van de eerste keuze om een beter eindresultaat te krijgen, expliciet aan het rationele model worden toegevoegd.² Hoewel deze verklaringen zich zoals gezegd vooral (maar niet uitsluitend) op nationaal stemgedrag richten, vormen zij vanwege hun theoretische onderbouwing een goed uitgangspunt voor de bestudering van lokaal stemgedrag. In dit hoofdstuk zullen de verschillende theoretische verklaringen worden toegelicht, waarbij wordt aange-

¹ Zie ondermeer: Holsteyn, J.J.M. van (2006), *Geniaal maar met te korte beentjes?: Over verkiezingen, kiezers en kiezersonderzoek in Nederland*. Leiden: Universiteit Leiden: 6. De verschillende verklaringen zijn gebaseerd op Campbell et al. 1960; Downs 1957.

² Zie ondermeer Van Holsteyn 2006.

geven hoe deze in de Nederlandse (nationale) praktijk is toegepast en wat de mogelijkheden zijn om ook het stemgedrag bij gemeenteraadsverkiezingen te begrijpen.

Verklaring voor stemgedrag	Omschrijving
Sociologische en demografische factoren	Groepsbinding en sociale kenmerken
Sociaalpsychologische factoren	Subjectieve houdingen en oriëntaties ten opzichte van de politiek en personen, zowel op de lange als korte termijn
Rationele en strategische factoren	Rationele en strategische overwegingen

2.2 Sociologische en demografische verklaringen

De verklaring van opkomst en stemgedrag op basis van sociologische en demografische factoren gaat er vanuit dat er een sterk verband is tussen groepslidmaatschap en politieke voorkeur. Met het uitbrengen van een stem en met de keuze voor een partij of persoon wordt de loyaliteit ten opzichte van die groep uitgedrukt. In deze categorie worden over het algemeen de volgende factoren onderscheiden: geslacht, leeftijd, sociale klasse, etniciteit, taal, religie, levensbeschouwing, regio, woonplaats, opleiding, werkkring en het lidmaatschap van een vakbond of andere organisatie. Naarmate mensen sterker in een groep zijn geïntegreerd, conformeren ze zich meer aan de in deze groep bestaande normen over stemmen.³

Stemmen langs breuklijnen

Deze theorie sluit nauw aan op de theorie over 'breuklijnen' en *frozen party systems*. De meeste West-Europese landen kennen een aantal breuklijnen die worden gevormd door sociale tegenstellingen tussen groepen met eigen identiteiten en sociale of culturele kenmerken. Vanaf de jaren twintig van de vorige eeuw, als vrijwel alle bevolkingsgroepen in West-Europa over stemrecht beschikken, kan het stemgedrag vaak volgens deze breuklijnen (zoals religie of sociale klasse) worden verklaard. Omdat het stemgedrag in

³ Zie ook Smeets et al. 1998: 116.

heel West Europa tussen grofweg 1920 en 1970 zo sterk samenhangt met deze breuklijnen, wordt wel gesproken van een 'bevroren systeem'.⁴ De verzuiling in Nederland is – ook in internationaal verband – een sprekend voorbeeld van zo'n *frozen party system*. De sociologische en demografische factoren van de zuil waartoe iemand behoorde, speelden een dominante rol in de uiteindelijke stemkeuze. In 1956 kon meer dan 70% van de partijvoorkeuren hierdoor worden verklaard.⁵

Lokale bindingen

Na het midden van de jaren zestig, de tijd van de ontzuiling, neemt de samenhang tussen stemkeuze en sociologische en demografische factoren af, ook in andere westerse democratieën.⁶ Dat neemt niet weg dat sociologische en demografische factoren nog steeds enig verklaringspotentieel hebben voor hedendaags stemgedrag. Factoren als leeftijd, geslacht en etniciteit worden nog steeds als relevant geacht in het verklaren van stemgedrag op groepsniveau. Voor de gemeenteraadsverkiezingen kunnen daarbij ook nog de schaal en het karakter van gemeenten een rol spelen. Zo kan de binding aan een buurt, wijk of stad als geheel van invloed zijn op het bepalen van de partijkeuze. Bepaalde politieke partijen of individuele politici kunnen bijvoorbeeld sterk geworteld zijn in een deel van de stad of in een van de dorpskernen. Daar staat tegenover dat grote steden wellicht minder hechte gemeenschappen kennen waardoor sociologische en demografische verklaringen hier minder relevant zijn. Ook bij de opkomst spelen sociologische en demografische nog een rol. De kleinschaligheid van een gemeente lijkt een positief effect op de opkomst te hebben, met name vanwege de hoge sociale controle. Tussen de homogeniteit van de bevolking en de opkomst is echter geen duidelijke relatie constateerd.⁷

2.3 Sociaalpsychologische verklaringen

In de sociaalpsychologische verklaring zijn houdingen en percepties belangrijk voor het stemgedrag en niet zozeer sociale kenmerken. De uiteindelijke stemkeuze houdt vooral

⁴ Gallagher, Laver, Mair (2001) *Representative Government in Modern Europe. Institutions, Parties, and Governments*, New York: McGraw-Hill, hoofdstuk 9 'Cleavage structures and electoral change' (pp. 234-270).

⁵ Van Holsteyn 2006: 5.

⁶ Gallagher, Laver, Mair (2001) *Representative Government in Modern Europe. Institutions, Parties, and Governments*, New York: McGraw-Hill, hoofdstuk 9 'Cleavage structures and electoral change' (pp. 234-270).

⁷ Geys, B. (2006), 'Explaining voter turnout: A review of aggregate-level research. *Electoral Studies*, vol. 25, pp, 637-663.

verband met de relatie tussen kiezers en de politiek in brede zin. Binnen deze categorie wordt een onderscheid gemaakt tussen lange termijn factoren en korte termijn factoren.⁸

Lange- en kortetermijn factoren

Bij lange termijn factoren gaat het om zaken die betrekking hebben op iemands mens- en maatschappijvisie en daarom betrekkelijk stabiel zijn, zoals partij identificatie, politiek vertrouwen, politieke interesse en betrokkenheid, politiek cynisme, positionering op de links - rechts as en positionering op de materialisme - postmaterialisme as. Bij korte termijn factoren is er een tweedeling te maken tussen thema's en personen. Bij *thema's* gaat het om zaken als actuele beleidsvoorkeuren en oordelen en opvattingen over specifieke issues die van belang zijn. Bij *personen* gaat het om voorkeuren rondom de lijsttrekker, personen in het kabinet of de regering en mensen op de kandidatenlijsten.

In Nederland zijn na de periode van verzuiling sociaalpsychologische factoren meer naar voren gekomen als verklaring voor stemgedrag. Dan gaat het met name om partij-identificatie.⁹ De laatste jaren lijken zaken als partijtrouw en partij identificatie echter ook af te nemen ten koste van korte termijn factoren. Steeds meer kiezers twijfelen lang en bepalen hun keuze pas laat, enkele weken voor de verkiezing. In 2006 was dat ongeveer de helft van het electoraat.¹⁰ En ook het aantal zetels dat bij verkiezingen wisselt is sinds 1990 flink gestegen.¹¹ Ook het toegenomen gebruik van stemwijzers lijkt het belang van korte termijnfactoren (standpunten rondom actuele thema's) te bevestigen.¹² Overigens spelen lange termijn factoren ook bij twijfelende kiezers een rol. Hoewel korte termijn factoren de partijkeuze kunnen beïnvloeden, bepalen lange termijn factoren zoals de links/rechts as vaak wel het kader waarbinnen gekozen wordt. Zo kunnen korte termijn factoren de keuze tussen de SP of de PvdA bepalen, maar is een overstap naar de VVD al veel minder waarschijnlijk omdat die partij teveel afwijkt van lange termijn voorkeuren, zoals een ideologische voorkeur voor links.¹³ Bij de korte termijn factoren staat de rol van personen steeds meer in de aandacht. Over die rol is echter nog niet

⁸ Zie ondermeer Campbell et al. 1960.

⁹ Holsteyn, J.J.M. van (2006). *Geniaal maar met te korte beentjes?: Over verkiezingen, kiezers en kiezersonderzoek in Nederland*. Leiden: Universiteit Leiden: 6; Aarts, C.W.A.M. (2005). *Dwarse kiezers*, Den Haag: SDU, pp. 11

¹⁰ Van der Kolk, Aarts, Rosema, Twijfelen en kiezen, In Aarts, Van der Kolk, Rosema, *Een verdeeld electoraat. De Tweede Kamerverkiezingen van 2006*, Utrecht: Spectrum.

¹¹ zie Aarts 2005: 8-9.

¹² Van der Kolk, Aarts, Rosema, Twijfelen en kiezen, In C. Aarts, H. van der Kolk, M. Rosema(red.) , *Een verdeeld electoraat. De Tweede Kamerverkiezingen van 2006*, Utrecht: Spectrum.

¹³ Van der Kolk, H., C. Aarts, M. Rosema, Twijfelen en kiezen, In Aarts, Van der Kolk, Rosema, *Een verdeeld electoraat. De Tweede Kamerverkiezingen van 2006*, Utrecht: Spectrum.

veel bekend, anders dan dat 'alle kiezers noodgedwongen op een persoon [stemmen], maar verreweg de meeste doen dat om steun te geven aan de partij, en niet vanwege de kenmerken, eigenschappen of 'uitstraling' van meneer X of mevrouw Y'.¹⁴

Partij-identificatie op lokaal niveau

Opvattingen over de politiek kunnen ook meespelen bij de verkiezingen op lokaal niveau. Datzelfde geldt voor partijvoorkeuren, maar omdat deze partijvoorkeuren minder sterk verband houden met iemands opvattingen over lokale onderwerpen, is de partij-identificatie op lokaal niveau niet zo sterk. Aangezien landelijke politieke partijen zich vooral op landelijke thema's profileren, hebben zij op dit punt een achterstand op lokale politieke groeperingen, die juist vaak een duidelijker positie innemen ten opzichte van plaatselijke meningsverschillen en belangentegenstellingen. Tezamen bezetten lokale politieke groeperingen momenteel meer raadszetels dan een van de landelijke politieke partijen. Het inhoudelijke profiel van lokale politieke groeperingen onderscheidt zich van dat van politieke partijen: lokale politieke groeperingen profileren zich als een betrekkelijk a-politieke lokalistische partij ('algemeen belang', 'gemeentebelangen'), als partij voor specifieke lokale belangen (dorpslijsten, ouderen- en jongerenpartijen), of als protestpartijen die zich profileren op onvrede over de kwaliteit van de lokale politiek (bijvoorbeeld 'leefbaar-partijen'). Met name de laatste groep is sinds 1998 sterk gegroeid.¹⁵ Het lijkt erop dat kiezers op deze partijen zich duidelijk uitspreken over de lokale politiek, maar er zijn ook aanwijzingen dat ook deze lokale partijen onderhevig zijn aan nationaliserings-tendensen. Zo is de enorme winst die nieuwe leefbaarheidspartijen en andere lokale politieke groeperingen in 2002 boekten, voor een belangrijk deel te danken aan het verzet dat Pim Fortuyn wist te mobiliseren tegen de gevestigde politieke partijen.¹⁶ Met het wegebben van dit verzet tegen de 'gevestigde politiek', verzwakte de electorale aantrekkingskracht voor dit type lokale politieke groeperingen. Het is niet onwaarschijnlijk dat PVV-sympathisanten in gemeenten waar die partij niet aan de verkiezingen deelneemt, voor lokale (protest-)partijen kiezen. Ook hier is het dus onduidelijk hoe oordelen over de lokale en landelijke politiek doorwerken bij de gemeenteraadsverkiezingen, hetgeen de

¹⁴ Holsteyn, J.J.M. van (2006). *Geniaal maar met te korte beentjes?: Over verkiezingen, kiezers en kiezersonderzoek in Nederland*. Leiden: Universiteit Leiden: 8.

¹⁵ Boogers, M., G. Voerman (2010), 'Independent Local Political Parties in the Netherlands', in: *Local Government Studies*, Vol. 36, No. 1, 75–90; Janssen, J., A. Korsten (2003), 'De wederopstanding van lokale lijsten', in: *Bestuurswetenschappen*, nr. 2, p. 90-112; zie ook: Euser, B. (2009) *Lokale leiders, de opkomst van de geuzendemocratie*, Amsterdam: Augustus.

¹⁶ Boogers, M., R. Weterings (2002), 'Het gebeurde in Rotterdam, Hilversum en Drimmelen', in: *Beleid en Maatschappij*, nr. 3, p. 169-171.

vraag naar de overwegingen om op een bepaalde partij te stemmen opnieuw relevant maakt.

Nabijheid

Een ander relevant aspect van de lokale politiek dat de opvattingen hierover inkleurt, is de *nabijheid*. Kiezers kunnen zich door lokale thema's laten leiden omdat deze een concrete en herkenbare betekenis hebben voor de directe leefomgeving. De aanleg van een randweg, de bouw van een nieuw gemeentehuis of de herinrichting van het stadscentrum kunnen vaak aanleiding geven tot felle discussies over de gewenste ontwikkeling van de gemeente en de rol die het gemeentebestuur daarin moet spelen. Ook als kiezers hun stemgedrag deels door personen laten beïnvloeden, kan de nabijheid en bekendheid van lokale politici een rol spelen. Personen die persoonlijk gekend zijn, kunnen eerder het vertrouwen krijgen. Daarbij kan ook fysieke nabijheid een rol spelen, bijvoorbeeld personen die uit dezelfde wijk of hetzelfde dorp komen.

Opkomst

Sociaalpsychologische factoren worden ook meegenomen in de verklaring van de opkomst, al zijn deze vaak verweven met andere factoren. 'An individual citizen's turnout behavior is a joint function of his or her social location, his or her psychological dispositions, the procedures involved in voting, and events that occur at the time of each election'.¹⁷ Er is wel een mogelijkheid om via korte termijn factoren, zoals de manier waarop de campagne verloopt en politieke partijen zich profileren, de opkomst te beïnvloeden.¹⁸

2.4 Rationele en strategische factoren

Deze laatste categorie verklaringsfactoren is gebaseerd op de 'homo economicus'. Opkomen en stemmen wordt gezien als een weldoordachte keuze, gericht op het eigenbelang en niet zozeer op een binding via loyaliteit of gewenning. Het werk van Downs ligt aan deze benadering ten grondslag.¹⁹ Die benadering gaat er vanuit dat politiek een

¹⁷ Harder, J. & Krosnick, J.A. (2008). Why Do People Vote? A psychological analysis of the causes of voter turnout. *Journal of Social Issues*, volume 46: 525.

¹⁸ Zie ondermeer: Rallings, C & M. Thrasher (1990), Turnout in English local elections—An aggregate analysis with electoral and contextual data, in: *Electoral Studies*, nr 9, pp. 79-99.

¹⁹ Downs, A. (1957). *An economic theory of democracy*. New York: Harper & Row.

markt van vraag en aanbod is. Kiezers maken een keuze door onder andere de programma's van de aanbieders (de partijen) te vergelijken.²⁰ Kiezers stemmen uit eigenbelang en de partij die hun individuele belangen het beste waarborgt, krijgt vervolgens hun stem. De beslissing om te gaan stemmen en op wie is de uitkomst van een kosten-baten afweging. Pas als de baten hoger zijn dan de kosten, zal een stem worden uitgebracht. De voornaamste kosten²¹ in dit model zijn de informatiekosten die men moet maken om bij de verkiezingen een weloverwogen keuze te kunnen maken tussen partijen en kandidaten.²² De baten kunnen worden samengevat als de mate waarin de kiezers voelen dat hun stem ertoe doet, hetgeen afhangt van de gepercipieerde (ir-)relevantie van de politiek en de mate waarin kiezers erop vertrouwen dat de gekozen politici rekening zullen houden met hun wensen en opvattingen.²³ Volgens critici leidt dit model er echter toe dat de kosten om een stem uit te brengen (op zijn minst naar het stembureau gaan) nooit tegen de baten zullen opwegen. Dat maakt stemmen nooit 'rationeel'.²⁴ Downs' theorie heeft er echter wel toe bijgedragen dat rationele (kosten/baten) afwegingen tegenwoordig als medebepalend voor stemgedrag worden beschouwd. Bovendien heeft het opgeleverd dat de 'aanbodzijde' bij het onderzoek naar stemgedrag wat meer in de aandacht is komen te staan. Oftewel: er moet wat te kiezen zijn. Een duidelijke stellingname van partijen vergroot het gevoel van de kiezer dat er iets te kiezen valt en verhoogt ondermeer de opkomst.²⁵

Lokale kosten-batenafwegingen in het stemgedrag

Ook op lokaal niveau kan categorie verklaringsfactoren inzicht verschaffen in de achtergronden van het stemgedrag. Zo zou de relatief beperkte aantrekkelijkheid en relevantie van de lokale politiek de kosten-baten afweging van kiezers in negatieve zin kunnen beïnvloeden. Uit een meta-analyse van 83 studies naar de opkomst bij verkiezingen blijkt dat de opkomst hoger is bij 'spannende' verkiezingen, waar het nog onduidelijk is welke partij de grootste zal zijn. Dit volgt de rationele opvatting dat als de partijen dicht bij elkaar liggen, één stem er meer toe kan doen.²⁶ Als die spanning er niet is, of als de

²⁰ Aarts 2005: 16

²¹ Ook de inspanningen die men moet doen om te gaan stemmen kunnen als kosten worden gezien, maar omdat deze kosten in alle gemeenten nagenoeg gelijk zijn, zijn deze buiten beschouwing gelaten.

²² De stemgerechtigde heeft desondanks 'short cuts' om op een voordelige manier aan informatie te komen en deze gemakkelijk te verwerken, zo krijgt de stemgerechtigde informatie via maatschappelijke actoren, zoals partijen, belangenorganisaties en verschillende media.

²³ Downs 1957; Geys 2006: 642

²⁴ zie ondermeer Dalton en Wattenberg 1993: 211

²⁵ Er is echter ook onderzoek dat dit verband betwist (Zie Aarts 2005: 15-16).

²⁶ Geys 2005.

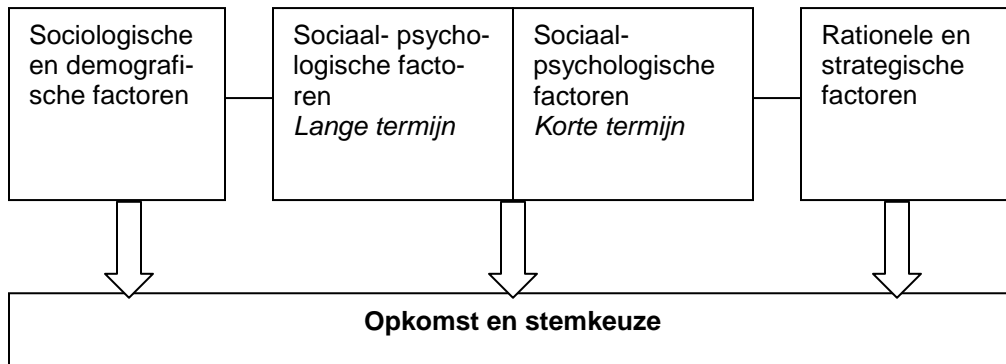
lokale politiek als geheel als minder relevant wordt gezien, heeft dat ook gevolgen voor het stemgedrag. In Nederland lijkt de lokale politiek bij burgers minder tot de verbeelding te spreken dan de landelijke politiek. Onderzoeksgegevens over hun betrokkenheid bij de landelijke en lokale politiek laten dat duidelijk zien, net zoals de opkomstcijfers bij gemeenteraadsverkiezingen, die steeds 20% onder het opkomstpercentage bij landelijke verkiezingen uitkomen. Omdat dit zich slecht verhoudt met de verwachting dat de lokale politiek als meest nabije politiek de meeste betrokkenheid zou genereren, is er in 1990 (toen de lokale opkomstcijfers dramatisch kelderden) onder leiding van de Tilburgse bestuurskundige Tops hier uitgebreid onderzoek naar gedaan. De belangrijkste reden om niet te gaan stemmen bleek niet te zijn gelegen in ontevredenheid over de lokale politiek, maar veel meer in de geringe herkenbaarheid van lokale politici en lokale politieke standpunten. Door het bleke profiel van de lokale politiek zijn de keuzes die bij de verkiezingen voorliggen te weinig onderscheidend, waardoor kiezers gemakkelijker thuisblijven.²⁷ Tijdens de gemeenteraadsverkiezingen domineren landelijke politici de media; landelijke politici drukken een stempel op de gemeentelijke verkiezingscampagnes land. Hiertegenover staat de relatief beperkte media-aandacht voor lokale politiek, soms ook door de afwezigheid van betrokken lokale media. Het is daarmee veel moeilijker om goed over lokale thema's geïnformeerd te raken. In 'rationele' termen zijn de (informatie)kosten bij lokale verkiezingen dus veel hoger, met een negatief gevolg voor de opkomst.

2.5 Tot besluit: theoretische verklaringen voor lokaal stemgedrag

In de voorgaande paragrafen hebben we de drie gangbare verklaringen van stemgedrag behandeld. Bij de sociologische verklaringen valt stemgedrag te herleiden tot sociale en demografische groepskenmerken. Stemgedrag volgt uit binding met een groep en is een uiting van de loyaliteit daaraan. De sociaalpsychologische benadering ziet stemgedrag meer als een relatie tussen de kiezer en de politiek. Dat is verder te specificeren tot houdingen en percepties op de lange termijn, ten opzichte van de politiek als geheel en partijtrouw, en de korte termijn, thema's en personen. De rationale verklaring van stemgedrag gaat veel minder uit van loyaliteit, maar beschouwt stemgedrag als een rationale

²⁷ Tops, P.W., S.A.H. Denters, P. Depla, J.W. van Deth, M.H. Leijenaar, B. Niemöller (1991), *Lokale democratie en bestuurlijke vernieuwing in Amsterdam, Den Haag, Utrecht, Eindhoven, Tilburg, Nijmegen en Zwolle*, Delft: Eburon.

resultante van een kosten/baten afweging, waarbij de aanbodzijde en daarmee het besef dat politiek ook wat te bieden moet hebben expliciet wordt benadrukt. In een model zien die drie theoretische benaderingen er als volgt uit:

Van alle bijzondere karakteristieken van de lokale politiek geeft vooral het gegeven dat lokale politiek is ingebed in de landelijke politiek de gemeenteraadsverkiezingen een bijzondere dynamiek. De wisselwerking tussen landelijke en lokale processen en de wijze waarop lokale thema's worden gepolitiseerd, zorgen ervoor dat kiezers zich bij gemeenteraadsverkiezingen ook altijd (impliciet of expliciet) uitspreken over de landelijke politiek. Landelijke en lokale overwegingen voor het stemgedrag zijn bij lokale verkiezingen dus sterk met elkaar verweven. Het stemgedrag wordt verder sterk ingekleurd door algemene opvattingen over politiek, zoals politiek vertrouwen en politiek cynisme. Verder zullen structurele kenmerken van de gemeente (zoals gemeentegrootte, meerkernigheid, urbanisatiegraad) een invloed hebben op opvattingen over de lokale politiek en het stemgedrag. Tot slot blijken allerlei persoonlijkheidskenmerken als leeftijd, etniciteit, geslacht en opleidingsniveau een belangrijke rol te spelen in het stemgedrag, ook op lokaal niveau. Samenvattend kunnen de volgende achtergronden van lokaal stemgedrag worden onderscheiden:

1. Opvattingen over politiek in het algemeen: onder andere politiek vertrouwen, cynisme.

2. Opvattingen over landelijke politiek: met name beoordeling kabinetsbeleid, optreden bewindspersonen, Tweede Kamerleden en politieke partijen; vertrouwen in landelijke politiek.
3. Opvattingen over lokale politiek: m.n. beoordeling lokaal beleid, opvattingen over lokale thema's, optreden leden B&W, raadsleden en politieke partijen, vertrouwen in lokale politiek.
4. Opvattingen over maatschappelijke ontwikkelingen: maatschappelijke en economische trends.
5. Opvattingen over lokale vraagstukken en thema's.
6. Structurele gemeentekennmerken: gemeentegrootte, meerkernigheid, urbanisatiegraad.
7. Persoonlijkheidskenmerken: leeftijd, etniciteit, geslacht en opleidingsniveau.
8. Binding met de samenleving: de mate waarin men sterke sociale bindingen heeft met de plaatselijke samenleving als geheel of met subgemeenschappen daarbinnen.

Deze elementen kunnen als volgt in het hierboven beschreven schema worden geplaatst:

	Sociologische en demografische factoren	Sociaalpsychologische factoren	Rationele en strategische factoren
Verklaring voor opkomst en stemgedrag	Groepsbinding en sociale kenmerken	Subjectieve houdingen en oriëntaties ten opzichte van de politiek en personen, zowel lange als korte termijn	Rationele en strategische overwegingen
Algemene factoren	Geslacht Leeftijd Sociale klasse Etniciteit Taal Religie / levensbeschouwing Regio / woonplaats Opleiding / kennis Werk Lidmaatschap vakbond of andere organisatie	<i>Lange termijn factoren</i> zoals partij identificatie, politiek vertrouwen, politieke interesse en betrokkenheid, politiek cynisme, positionering op de links / rechts en materialisme / post-materialisme as. <i>Korte termijn factoren</i> rondom thema's (beleidsvoorkeuren) en personen (wie wekt vertrouwen)	Kosten/baten analyse, waarbij kosten als informatie voorziening en aantrekkelijkheid van de politiek worden afgewogen tegen de mate waarin een stem er volgens de kiezer toedoet.
Specifiek lokale factoren	Gemeentegrootte Meerkernigheid Urbanisatiegraad	Opvattingen over lokale politiek Opvattingen over lokale vraagstukken en thema's Vertrouwen in lokale politici	Informatievoorziening via landelijke media Aantrekkelijkheid lokale politiek

3. Onderzoeksaanpak

Het onderzoek naar de achtergronden van het lokaal stemgedrag beoogt inzichtelijk te maken hoe houdingen en opvattingen over de lokale politiek en de landelijke politiek van invloed zijn op het stemgedrag bij gemeenteraadsverkiezingen en hoe kosten-baten afwegingen, groepsbindingen, gemeentekennmerken en persoonskenmerken hier verder een rol in spelen.

Vraagstelling

In het onderzoek staat de volgende vraagstelling centraal:

Wat zijn de redenen om bij de gemeenteraadsverkiezingen op een bepaalde partij te stemmen of om niet te gaan stemmen?

Deze hoofdvraag valt uiteen in de volgende deelvragen:

- a) In welke mate wordt het stemgedrag bij gemeenteraadsverkiezingen bepaald door groepsbindingen en persoonskenmerken van de kiezer?*
- b) In welke mate wordt het stemgedrag bij gemeenteraadsverkiezingen bepaald door opvattingen over lokale vraagstukken en over de lokale politiek?*
- c) In welke mate wordt het stemgedrag bij gemeenteraadsverkiezingen bepaald door de kwaliteit van de lokale politieke informatievoorziening en de ervaren relevantie van de lokale politiek?*
- d) Wat zeggen de antwoorden op bovenstaande vragen over de democratische kwaliteit van gemeenteraadsverkiezingen en over de versterking ervan?*

Onderzoeksopzet

Om deze vragen te kunnen beantwoorden, zijn twee deelonderzoeken uitgevoerd. In het eerste deel zijn statistische analyses uitgevoerd op het Opinieonderzoek Gemeenteraadsverkiezingen dat de Stichting decentraalbestuur.nl in opdracht van het ministerie van BZK heeft uitgevoerd. Dit onderzoek is een voortzetting van eerdere enquêtes door SGBO (en daarvoor AVRO-radio) die sinds 1982 zijn uitgevoerd aan de vooravond van gemeenteraadsverkiezingen, en biedt een representatief beeld van de stemmotieven van kiezers en hun oordelen en opvattingen over de lokale politiek. Omdat het opinie-

onderzoek ook gegevens bevat over persoonskenmerken en gemeentekennmerken (gemeentegrootte), kunnen uitgebreide analyses worden gedaan naar de achtergronden van het stemgedrag bij lokale verkiezingen. Op die manier kunnen een aantal verklarende factoren voor lokaal stemgedrag worden geïdentificeerd. Het tweede deelonderzoek bestaat uit een zevental verdiepende stedenstudies in Almere, Delfzijl, Den Haag, Deurne, Dinkelland, Maassluis en Tilburg. Deze casestudies beogen inzicht te verschaffen in een aantal vaste patronen in het stemgedrag bij gemeenteraadsverkiezingen en de precieze werking ervan. Bij de selectie van de cases is gelet op een geografische spreiding over het land, de omvang en stedelijkheid van gemeenten en de mate waarin er zich bijzondere politieke gebeurtenissen hebben voorgedaan. Aan de hand van een documentenstudie, een media-analyse en bestudering van verkiezingsgegevens is eerst een beeld geschetst van lokale politieke ontwikkelingen, waarna gesprekken zijn gevoerd met de raadsgriffier, een politiek journalist en een panel met inwoners.

Om uitspraken te kunnen doen over de betekenis van de gemeenteraadsverkiezingen voor de lokale democratie, en de wijze waarop die kan worden versterkt, zijn de onderzoeksbevindingen in een expertmeeting met griffiers, raadsleden, vertegenwoordigers van politieke partijen en andere (ervarings-) deskundigen uit de lokale politiek besproken. Hierbij is vooral ingegaan op de beleidsrelevantie van de onderzoeksresultaten. De inbreng van de deelnemers aan de expertmeeting is verwerkt in het laatste hoofdstuk.

4. Opinieonderzoek gemeenteraadsverkiezingen

In november 2009 is aan ruim 1000 deelnemers aan het telepanel van TNS NIPO een aantal vragen voorgelegd over hun stemintenties en stemmotieven bij gemeenteraadsverkiezingen en hun oordelen en opvattingen over de lokale politiek. Omdat het telepanel een kleine oververtegenwoordiging kent van bepaalde groepen kiezers, zijn de resultaten zodanig gewogen dat ze een representatief beeld geven van de Nederlandse kiezer.²⁸

4.1 Oordelen en opvattingen over lokale politiek

Om na te kunnen gaan in welke mate het stemgedrag bij gemeenteraadsverkiezingen zijn achtergrond vindt in de oordelen en opvattingen over lokale politiek, worden deze eerst besproken. Het gaat hierbij om de tevredenheid over het gemeentebestuur en het vertrouwen in de lokale politiek, politieke belangstelling (interesse in landelijke en lokale politiek), de ervaren relevantie van de lokale politiek en de beleidsvoorkeuren van de kiezer.

Tevredenheid en vertrouwen

Het oordeel over het gemeentebestuur is vrij positief: ruim 85% geeft aan in enige mate tevreden te zijn met het gemeentebestuur. Tussen de verschillende groepen inwoners zijn er in dit opzicht geen duidelijke verschillen. Deze algemene tevredenheid over het gemeentebestuur staat in schril contrast met het vertrouwen van inwoners in de lokale politiek. Stellingen als 'de meeste lokale politici zijn teveel uit op hun eigen voordeel' en 'de politiek in mijn gemeente houdt teveel rekening met machtige groepen en te weinig met gewone mensen' worden steeds door meer dan 70% in enige mate onderschreven. De reacties op negen van dit soort stellingen blijken sterk met elkaar samen te hangen en kunnen daarom worden opgeteld tot één index die de mate van lokaal politiek vertrouwen tot uitdrukking brengt.²⁹ De score 1 staat voor een sterk wantrouwen en de sco-

28 De gegevens zijn gewogen op geslacht, leeftijd, opleiding, gezinsgrootte, regio en stemgedrag bij de gemeenteraadsverkiezingen 2006.

29 Het gaat om de stellingen: de meeste lokale politici zijn teveel uit op hun eigen oordeel; voor het gemeentebestuur is het bij elkaar houden van de coalitie belangrijker dan het oplossen van mijn problemen; het gemeentebestuur is open en eerlijk naar de burgers; het gemeentebestuur beseft te weinig wat de gevolgen zijn van haar beslissingen voor mensen zoals ik; het gemeentebestuur is onbekwaam om het belastinggeld van de mensen goed te besteden; de politici in deze gemeente doen doorgaans voldoende om onze problemen op te lossen; het gemeentebestuur let vol-

re 5 voor een sterk vertrouwen in de lokale politiek. De gemiddelde vertrouwens-score bedraagt 2.6, hetgeen duidt op enig wantrouwen. De mate van politiek vertrouwen hangt sterk samen met het opleidingsniveau: hoe lager de opleiding, hoe lager het vertrouwen in de lokale politiek.

Belangstelling en ervaren relevantie

Het verschil in de belangstelling tussen landelijke en lokale politiek houdt gelijke tred met de verschillen in opkomstcijfers bij verkiezingen. Ruim 62% van de Nederlanders is in enige mate geïnteresseerd in de landelijke politiek, terwijl slechts 44% zeer of tamelijk geïnteresseerd is in plaatselijke politieke onderwerpen. Het verschil in politieke belangstelling voor de landelijke en lokale politiek is het grootst bij jongeren, mannen, hoogopgeleiden en inwoners van grotere gemeenten. Als de belangstelling voor lokale politiek op zichzelf wordt beschouwd, blijkt deze het sterkst ontwikkeld bij ouderen, mannen, hoogopgeleiden en inwoners van kleinere gemeenten. De geringe belangstelling voor lokale politiek vindt voor een belangrijk deel zijn achtergrond in de ervaren relevantie ervan. Ruim 80% van de inwoners is van mening dat de beslissingen van het gemeentebestuur weinig of helemaal geen invloed hebben op het dagelijkse leven. Dit mag opmerkelijk heten omdat de gedachte vaak is dat de gemeente als 'eerste overheid' voor inwoners het meest zichtbaar en aanspreekbaar is. Tussen lokale politieke interesse en de ervaren relevantie van het gemeentebestuur bestaat een sterk verband: wie minder belang toekent aan de beslissingen van het gemeentebestuur, heeft ook minder belangstelling voor de lokale politiek, en andersom. Vrouwen, jongeren en laagopgeleiden vinden gemiddeld genomen vaker dat de beslissingen van het gemeentebestuur weinig of geen invloed hebben op het dagelijkse leven. Datzelfde geldt ook voor inwoners die tevreden zijn over hun gemeentebestuur. Hun tevredenheid volgt dus niet uit de invloed die het gemeentebestuur heeft op hun dagelijkse leven, maar juist uit de afwezigheid van die invloed.'

doende op de belangen van de bevolking als geheel; het gemeentebestuur heeft te weinig oog voor de onvrede die leeft onder brede lagen van de bevolking; de politiek in mijn gemeente houdt teveel rekening met machtige groepen en te weinig met gewone mensen. De interne consistentie van de vertrouwens-index, uitgedrukt in Cronbachs Alpha, is hoog: 0.94.

Tabel 1: Interesse in landelijke politiek, lokale politiek en ervaren relevantie lokaal bestuur.

Stelling	Percentage
Veel/ tamelijk geïnteresseerd in landelijke politiek	62,8%
Veel/ tamelijk geïnteresseerd in lokale politiek	44,0%
Gemeentelijke beslissingen hebben veel invloed op het dagelijkse leven	19,8%

Beleidsvoorkeuren

Veiligheid wordt door inwoners het belangrijkste thema gevonden, gevolgd door verkeer, wonen en gemeentebelastingen. Als wordt gevraagd naar de drie thema's die men in volgorde van belangrijkheid in de gemeenteraad aan de orde zou willen stellen, blijkt verder dat inwoners in de lokale politiek de aandacht willen vestigen op gezondheidszorg, parkeerbeleid en ouderenvoorzieningen. Tussen verschillende groepen inwoners zijn er grote verschillen in het belang dat men toekent aan de verschillende lokale beleidsthema's. Jongeren (18-34) vinden dat de lokale politiek aandacht moet besteden aan de bouw van betaalbare woningen, onderwijs, werk en inkomen en vrije tijd en uitgaan; ouderen willen vooral de thema's gemeentebelastingen, gehandicapten- en ouderenvoorzieningen, gezondheidszorg en veiligheid agenderen in de lokale politiek. Hoogopgeleiden zijn geneigd meer aandacht te willen besteden aan onderwijs, werk en inkomen, bouwprojecten, verkeer en parkeerbeleid, terwijl lager opgeleiden juist meer letten op gehandicapten- en ouderenvoorzieningen en veiligheid. Tot slot zijn er verschillen tussen inwoners van grote en kleinere gemeenten. In de grote steden let men meer op parkeerbeleid, veiligheid en integratie, terwijl inwoners in kleinere gemeenten het niveau van de gemeentebelastingen vaker als een belangrijk politiek thema zien.

Tabel 2: Relatief belang dat wordt toegekend aan lokale beleidsthema's (max.=3, min.=0)³⁰
N=1016.

thema	Gemiddelde score
Veiligheid	0.71
Verkeer	0.48
Wonen (betaalbare woningen)	0.43
Gemeentebelastingen	0.37
Gezondheidszorg	0.34
Parkeerbeleid	0.27
Ouderenvoorzieningen	0.24
Bouwprojecten	0.22
Werk en inkomen	0.22
Onderwijs	0.18
Inspraak en democratie	0.18
Groenvoorzieningen	0.16
Winkels (aanbod, sluitingstijden)	0.14
Integratie	0.14
Vrije tijd en uitgaan	0.11

4.2 Stemgedrag en stemmotieven

Om een beeld te krijgen van de electorale voorkeuren bij de gemeenteraadsverkiezingen en hoe die tot stand komen, is in de enquête gevraagd op welke partij men zou stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2010 en waarop men zijn of haar keuze baseert.

Stemmotieven: landelijk of lokaal

Bijna de helft van alle kiezers geeft aan dat ze zich bij de gemeenteraadsverkiezingen vooral laat leiden voor landelijke overwegingen. Ongeveer een kwart laat zijn keuze afhangen van de lokale politiek, het andere kwart door allebei evenveel.

³⁰ Betekenis van de scores: 3=als eerste genoemd; 2=als tweede genoemd; 1=als derde genoemd; 0=niet genoemd. De respondenten konden kiezen uit een lijst van 19 onderwerpen.

Tabel 3: Lokale of landelijke stemmotieven bij gemeenteraadsverkiezingen. N=1016.

Keuze bepaald door	Percentage
Meer door de landelijke politiek	48.8%
Door beide ongeveer evenveel	25.7%
Meer door de gemeentelijke politiek	25.5%

De mate waarin kiezers zich bij gemeenteraadsverkiezingen uitspreken over de lokale politiek of over de landelijke politiek, blijkt in de eerste plaats af te hangen van hun politieke belangstelling. Belangstelling voor de lokale politiek leidt ertoe dat men het stemgedrag laat afhangen van lokale overwegingen, terwijl belangstelling voor de landelijke politiek kiezers ertoe aanzet om vooral landelijke overwegingen centraal te stellen bij gemeenteraadsverkiezingen. Dat de landelijke politiek bij de kiezer meer in de belangstelling staat dan de lokale politiek, leidt er dus toe dat men zich bij lokale verkiezingen overwegend door landelijke motieven laat leiden. Andere factoren die van invloed zijn op de mate waarin men zich door lokale overwegingen laat leiden, zijn leeftijd, gemeentegrootte, tevredenheid over het lokaal bestuur, vertrouwen in de lokale politiek en de ervaren relevantie van het gemeentebestuur. Jongeren en inwoners van grote gemeenten geven bij de gemeenteraadsverkiezingen vaker een oordeel over de landelijke politiek, terwijl ouderen en inwoners van kleine gemeenten zich dan juist vaker uitspreken over de lokale politiek. Ontevredenheid over het gemeentebestuur en de ervaren relevantie van het gemeentebestuur blijkt verder een positief effect te hebben op de mate waarin men zich bij de gemeenteraadsverkiezingen laat leiden door lokale politieke overwegingen. Ook vertrouwen in de lokale politiek heeft een positief effect op lokaal gemotiveerd stemgedrag. Deze bevindingen duiden erop dat nationale en lokale stemmotieven vooral te maken hebben een kosten-batenafweging tussen de moeite die het kost om zich te verdiepen in de lokale politiek en de mate waarin men verwacht dat dit wat oplevert. De verwachtingen van de in hoofdstuk 2 genoemde rationele keuze theorieën lijken hiermee te worden bevestigd. Kiezers die zich hiervoor minder hoeven in te spannen (ouderen die meer politieke kennis hebben en inwoners van kleine gemeenten) en hier meer be-

lang bij hebben (omdat ze de lokale politiek relevant vinden of ontevreden zijn over het gemeentebestuur), zullen zich vooral door lokale stemmotieven laten leiden. De meerderheid van de kiezers die de keuze vooral laat afhangen van de landelijke politiek, doet dat dus omdat de lokale politiek voor hen te ingewikkeld of te weinig relevant is.

Tabel 4: Verklaringsfactoren voor de mate van lokaal gemotiveerd stemgedrag bij gemeenteraadsverkiezingen, gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (Bètas). Alleen significante coëfficiënten ($p < 0.05$) zijn weergegeven. $N=1016$.

Verklarende variabele	Bèta
Leeftijd	0.180
Opleidingsniveau	
Gemeentegrootte	-0.100
Interesse lokale politiek	0.456
Interesse landelijke politiek	-0.407
Ervaren relevantie lokaal bestuur	0.086
Tevredenheid	-0.096
Politiek vertrouwen	0.102
Verklaarde variantie (R^2)	0.191

Stemmotieven: partij of persoon

De relatieve kleinschaligheid van de lokale politiek en de kortere afstand tussen kiezer en gekozene brengt niet met zich mee dat kiezers hun stem bij de gemeenteraadsverkiezingen vooral laten afhangen van de kwaliteiten van een individuele politicus. Slechts 7% van de kiezers laat zijn keuze bepalen door een persoon op de lijst. Dat percentage is overigens opmerkelijk veel hoger in de provincies Brabant (13%) en Limburg (18%), waarmee de traditionele persoonsgebonden politieke cultuur van deze provincies³¹ nog steeds zichtbaar is. Ook vrouwen, ouderen en lager opgeleiden laten zich bij gemeenteraadsverkiezingen meer leiden door hun vertrouwen in een persoon dan door de stand-

31 Bakvis, H. (1981), *Catholic power in the Netherlands*, Quebec: McGill-Queens University Press.

punten van een partij. Dat geldt ook voor kiezers die zich vooral door lokale factoren laten leiden bij gemeenteraadsverkiezingen.

Tabel 5: Kiezen voor partij of voor persoon bij gemeenteraadsverkiezingen. N=1016.

Wat geeft de doorslag bij het bepalen van de stemkeuze?	percentage
Een bepaalde politieke partij	57.5%
De politieke partij en een bepaald persoon wegen even zwaar	35.3%
Een bepaald persoon	7.2%

Stemmotieven en electorale voorkeur

De electorale voorkeuren van kiezers vinden een duidelijke achtergrond in verschillende stemmotieven. Vanzelfsprekend wordt de keuze voor leefbaar-partijen en andere lokale partijen vooral gemotiveerd door lokale politieke overwegingen, maar ook CDA- en VVD-stemmers laten zich bij de gemeenteraadsverkiezingen vaker leiden door lokale motieven. Het electoraat van de PVV, SP, SGP, ChristenUnie, GroenLinks en D66 baseert zijn keuze vooral op landelijke politieke overwegingen. De mate waarin een persoon of partij de doorslag geeft, blijkt niet samen te hangen met de stemkeuze.

Partijfamilies

De electorale voorkeuren van de kiezer blijken te kunnen worden gegroepeerd langs vier onderscheiden typen partijen die voor de kiezer nauw aan elkaar verwant zijn.³²

- *Protest* - De eerste partijfamilie wordt gevormd door de protestpartijen. Hiertoe kunnen niet alleen de PVV en Trots worden gerekend, maar ook lokale leefbaar-partijen. Dit bevestigt eerder onderzoek naar het karakter van lokale politieke groeperingen, waarbij leefbaar-partijen zich vaak als anti-establishmentpartijen profileren.³³

32 Hiervoor is gebruik gemaakt van een principale componentenanalyse van de antwoorden op de vraag: 'hoe groot acht u de kans ooit op deze partijen te stemmen (CDA, PvdA, VVD, SP, D66, GroenLinks, ChristenUnie, SGP, PVV, Trots, partij voor de Dieren, een leefbaar partij, een andere lokale partij). De Partij voor de Dieren bleek zowel binnen de progressieve partijen als de protestpartijen te vallen, omdat de scores voor deze partij laag waren is deze verder buiten beschouwing gelaten. De interne consistentie (uitgedrukt in Conbachs Apha) van de schaalscores voor ieder partijtipe is voldoende: protest=0.80, progressief=0.68, christelijk=0.78, conservatief=0.55.

33 Boogers, M., G. Voerman (2010), 'Independent Local Political Parties in the Netherlands', in: *Local Government Studies*, Vol. 36, No. 1, 75–90

- *Progressief* - Het tweede type partijen wordt gevormd door de progressieve partijen PvdA, SP, GroenLinks en D66.
- *Christelijk* - De derde groep bestaat uit de christelijke partijen ChristenUnie en SGP.
- *Conservatief* - Het laatste type partijen dat de kiezer onderscheidt, bestaat uit conservatieve partijen: het CDA, de VVD en lokale politieke groeperingen. Dat lokale partijen door kiezers tot deze partijfamilie worden gerekend komt overeen met het genoemde onderzoek naar lokale politieke groeperingen, waaruit blijkt dat de meerderheid van deze partijen een conservatief lokalistisch inhoudelijk profiel kennen.

Deze partijfamilies geven de globale politieke voorkeuren van de kiezer aan. Aanvullende analyses wijzen uit, dat het meeste electorale verkeer tussen gemeenteraadsverkiezingen zich afspeelt binnen deze partij-typen. Er bestaat dus nog steeds een bepaalde mate van partij-identificatie, die niet meer betrekking hebben op één specifieke partij maar op een groep ideologisch verwante partijen.

De verschillende politieke voorkeuren kunnen voor een deel worden verklaard door persoonskenmerken van de kiezers en hun eerder beschreven oordelen en opvattingen over de lokale politiek. Zo wordt de aanhang van protestpartijen vooral gevormd door lager opgeleiden, jongeren, mensen met weinig vertrouwen in de lokale politiek en inwoners die aandacht vragen voor lokale belastingen, veiligheid, armoedebestrijding en integratie. De electorale voorkeur voor progressieve partijen is vaker te vinden bij jongeren, inwoners van steden, mensen met vertrouwen in de lokale politiek en mensen met een beleidsvoorkeur voor inspraak en democratie, wonen, werk en inkomen, openbaar vervoer en armoedebestrijding. Het electoraat van christelijke partijen wordt gevonden bij jongeren, inwoners van kleinere gemeenten en mensen die het thema's winkelsluitingstijden in de lokale politiek willen agenderen. Tot slot worden de conservatieve partijen vooral gesteund door hoger opgeleiden, inwoners van kleine gemeenten, mensen met vertrouwen in de lokale politiek en mensen die meer aandacht willen voor gemeentebelastingen, onderwijs, werk en inkomen, verkeer, parkeerbeleid, bouwprojecten en veiligheid.

Tabel 6: Verklaringsfactoren electorale voorkeuren, Protest, Progressief, Christelijk en Conservatief, gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (Bètas). Alleen significante coëfficiënten ($p < 0.05$) zijn weergegeven. $N=1016$.

Electoral voorkeur	Protest (PVV, Trots, Leefbaar)	Progressief (PvdA, SP, Groenlinks, D66)	Christelijk (ChristenUNie, SGP)	Conservatief (CDA, VVD, lokaal)
Verklarende variabele				
Leeftijd	-0.220	-0.098	-0.086	
Opleidingsniveau	-0.091	0.197	-0.009	0.176
Gemeentegrootte		0.106	-0.077	-0.125
Tevredenheid	-0.086			
Politiek vertrouwen	-0.157	0.107		0.109
<i>Aandacht voor:</i>				
Inspraak en democratie		0.078		
Gemeentebelastingen	0.129			0.088
Wonen		0.089		
Onderwijs				0.075
Werk en inkomen		0.076		0.068
Vrije tijd en uitgaan				
Winkels			0.077	
Verkeer	-0.071			0.117
Openbaar Vervoer		0.072		
Parkeerbeleid				0.079
Groenvoorzieningen	0.072			
Bouwprojecten				0.181
Veiligheid	0.136			0.132
Armoedebestrijding	0.068	0.091		
Integratie	0.126			
Verklaarde variantie (R^2)	0.170	0.130	0.041	0.167

Persoonskenmerken, gemeentekennmerken, oordelen en opvattingen over de lokale politiek en beleidsvoorkeuren kunnen de electorale voorkeuren van kiezers maar in beperkte mate verklaren. Zoals tabel 4 laat zien, is de verklaarde variantie nooit groter dan 0.17, wat wil zeggen dat nog geen 17% van de stemkeuzes door de genoemde factoren kunnen worden verklaard. Dat wil zeggen dat andere, niet gespecificeerde verklaringsfactoren als gewoonte of opvattingen over landelijke politieke kwesties, een grotere rol spelen.

4.3 Niet-stemmen

De opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen is sinds de afschaffing van de opkomstplicht in 1970 gedaald tot ongeveer 58% bij de laatste drie verkiezingen. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2010 daalde de opkomst verder naar 54%, waarmee een laagterecord werd gevestigd. Over het algemeen wordt een lage opkomst als een probleem ervaren. Als bijna de helft van de kiezers niet komt stemmen zou dat de legitimiteit van het gemeentebestuur in gevaar brengen. Niet alleen omdat niet-stemmen een uiting zou zijn van onvrede en politiek cynisme, maar ook er hierdoor minder aandacht zou zijn voor de belangen van groepen die minder gaan stemmen. De veronderstelling die aan deze gedachte ten grondslag ligt, is dat niet-stemmers zich duidelijk onderscheiden van de andere kiezers. Als niet-stemmers een dwarsdoorsnede zouden vormen van de samenleving, zou een lage verkiezingsopkomst immers een minder groot probleem zijn.³⁴ Om de opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen beter te kunnen duiden, is daarom nagegaan wat de achtergronden zijn van het niet-stemmen. Hiervoor is onderzocht in welke mate persoons- en gemeentekennmerken, oordelen en opvattingen over lokale politiek en politieke voorkeuren samenhangen met de intentie om te gaan stemmen bij gemeenteraadsverkiezingen.

Stemintentie

In de enquête is gevraagd hoe groot men de kans inschat dat men op 3 maart 2010 gaat stemmen voor de gemeenteraadsverkiezingen. Ongeveer 76% zegt dan zeker of waar-

34 Irwin, G., J. van Holsteyn (2010), 'Nieuwe vragen, oude antwoorden: het debat over de opkomstplicht in Nederland', in: Res Publica, nr 1, pp. 19-44; Lijphart, A. (1997), 'Unequal Participation: Democracy's Unresolved Dilemma', in: American Political Science Review, nr 1, pp. 1-14.

schijnlijk te gaan stemmen. Dat de werkelijke opkomst ruim 20% lager ligt, laat zien dat intenties niet meteen iets zeggen over feitelijk gedrag. Toch geven stemintenties een goede indicatie van de mate van electorale betrokkenheid bij de lokale politiek. Daarom zijn deze gegevens centraal gesteld in de analyse naar de achtergronden van het stemmen en niet-stemmen.³⁵ De stemkans bij gemeenteraadsverkiezingen blijkt vooral zijn achtergrond te vinden in belangstelling voor gemeentelijke politiek. Ook de belangstelling voor landelijke politiek blijkt bij te dragen aan de kans dat men gaat stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen. Dit lijkt er opnieuw op te duiden dat met het stemmen voor gemeenteraadsverkiezingen ook een oordeel wordt uitgesproken over de landelijke politiek. Wie hier meer in is geïnteresseerd, zal eerder stemmen bij gemeenteraadsverkiezingen. De tevredenheid over het gemeentebestuur blijkt geen rol te spelen: mensen die ontevreden zijn over de kwaliteit van het gemeentebestuur blijven niet vaker thuis bij verkiezingen. Dat geldt wel voor de kiezers die geen vertrouwen hebben in de lokale politiek. Gebrek aan politiek vertrouwen verkleint de stemkans, al is het effect hiervan minder groot. Andere factoren die de stemkans beïnvloeden zijn leeftijd en opleidingsniveau: jongeren en lager opgeleiden zien vaker af van hun stemrecht bij gemeenteraadsverkiezingen. Opvallend is dat de ervaren relevantie van het gemeentebestuur – die zoals hierboven is aangegeven de belangstelling voor de lokale politiek en het lokaal gemotiveerd stemgedrag positief beïnvloedt – geen effect heeft op de stemkans als voor alle andere factoren wordt gecontroleerd. Nadere analyses laten zien dat de interesse in de lokale en de landelijke politiek een dermate grote invloed hebben op de stemkans, dat deze het netto effect van de ervaren relevantie van het gemeentebestuur reduceert. Als de invloed van politieke interesse in lokale en landelijke politiek buiten beschouwing wordt gelaten, heeft de ervaren relevantie van het gemeentebestuur weer een positief effect op de stemkans (zie tabel 7).

35 Ter controle zijn gelijksoortige analyses uitgevoerd op de antwoorden op de vraag of men wel of niet heeft gestemd bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2006. Deze leveren ongeveer dezelfde resultaten op.

Tabel 7: Verklaringsfactoren voor de stemkans bij gemeenteraadsverkiezingen, gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (Bètas). Model 1: inclusief politieke belangstelling; model 2: exclusief politieke belangstelling) Alleen significante coëfficiënten ($p < 0.05$) zijn weergegeven. $N=1016$.

Verklarende variabele	Model 1 (incl. politieke interesse)	Model 2 (excl. politieke interesse)
Leeftijd	0.131	0.283
Opleidingsniveau	0.082	0.193
Gemeentegrootte		
Interesse lokale politiek	0.397	N.v.t.
Interesse landelijke politiek	0.206	N.v.t.
Ervaren relevantie lokaal bestuur		0.175
Tevredenheid		
Politiek vertrouwen	0.078	0.149
Verklaarde variantie (R^2)	0.406	0.180

De verwachting dat niet-stemmers zich onderscheiden door negatieve opvattingen over politiek en bestuur, blijkt in enige mate overeen te komen met de onderzoeksgegevens. Als gecontroleerd wordt voor alle andere verklarende factoren, heeft het politiek vertrouwen een invloed op de stemkans. De verwachting dat niet-stemmen leidt tot een ondervertegenwoordiging van bepaalde groepen in de politieke besluitvorming, wordt dus door de analyseresultaten bevestigd. Vooral jongeren en in mindere mate lager opgeleiden zien vaker af van hun stemrecht bij gemeenteraadsverkiezingen, waardoor hun belangen en opvattingen minder goed zouden kunnen doorklinken in de lokale politiek.

Beleidsprioriteiten en politieke voorkeuren van niet-stemmers

Als niet-stemmen ertoe leidt dat bepaalde belangen en opvattingen minder gehoor vinden in de lokale politiek, is het van belang te weten welke belangen en opvattingen dat zijn. Een vergelijking tussen stemmers en niet-stemmers³⁶ laat zien dat beide groepen andere beleidsprioriteiten hebben. Mensen die gaan stemmen onderscheiden zich door hun aandacht voor inspraak en democratie, bouwprojecten, ouderenvoorzieningen, vei-

³⁶ Mensen die aangeven zeker of waarschijnlijk te gaan stemmen en mensen die zeggen zeker of waarschijnlijk niet te gaan stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2010.

ligheid en verkeer, terwijl niet-stemmers vaker aandacht vragen voor betaalbare woningen. Een lage opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen betekent zo bezien een vertekening in de politieke aandacht voor verschillende onderwerpen. Hoewel het hiervoor duidelijk werd dat beleidsprioriteiten niet direct verband houden met politieke voorkeuren, laten de analyses toch zien dat het niet-stemmen een duidelijk electoraal effect heeft. Bij de groep die aangeeft waarschijnlijk of zeker niet te gaan stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen, zijn mensen met een voorkeur voor de PVV, Leefbaar partijen, de ChristenUnie, GroenLinks en de Partij voor de Dieren sterk oververtegenwoordigd. Dat geldt in mindere mate ook voor de PvdA. Een lage opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen pakt dus nadelig uit voor deze partijen, en voordelig voor de andere partijen. Algemeen kan worden gesteld dat een lage opkomst ten koste gaat van een goede vertegenwoordiging van de politieke voorkeuren van de inwoners.

Is een lage opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen een probleem?

De analyses van de achtergronden van niet-stemmen en de onderscheiden kenmerken van de groep niet-stemmers, laten zien dat een lage opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen in meerdere opzichten een probleem is. In de eerste plaats leidt een lagere opkomst tot een onder- en oververtegenwoordiging van bepaalde beleidswensen en politieke voorkeuren. Verkiezingen geven zo een enigszins vertekend beeld van de electorale voorkeuren van inwoners. Een ander probleem is dat niet-stemmen in enige mate een uiting is van politieke onvrede en onverschilligheid. Kiezers die geen vertrouwen hebben in de lokale politiek maken minder gebruik van hun stemrecht en datzelfde geldt ook voor mensen die niet politiek geïnteresseerd zijn of de beslissingen van het gemeentebestuur niet relevant vinden; de tevredenheid over het lokaal bestuur heeft geen invloed op de opkomst. Een lagere opkomst betekent dus dat meer mensen geen vertrouwen hebben in de lokale politiek en/of het lokaal bestuur irrelevant vinden. Ook hier lijken de eerdergenoemde rationele keuze theorieën over stemgedrag te worden bevestigd: mensen die verwachten dat hun stem wat oplevert (omdat politici te vertrouwen zijn of omdat het gemeentebestuur er voor hen toe doet) gaan eerder stemmen; wie verwacht dat het stemmen bij de gemeenteraadsverkiezingen minder oplevert, zal thuisblijven.

4.4 Stemmen, stemmotieven, oordelen en opvattingen

Gemeenteraadsverkiezingen hebben steevast een lage opkomst, terwijl de uitkomsten steeds worden gedomineerd door landelijke factoren. Veel kiezers blijven thuis, en wie wel gaat stemmen laat zich vooral leiden door landelijke stemmotieven. Een analyse van een grootschalige enquête naar de oordelen en opvattingen van de bevolking over de lokale politiek, laat zien dat er achter niet-stemmen en nationaal gemotiveerd stemgedrag eenzelfde mechanisme schuilgaat. Dit mechanisme is te zien als een soort kosten-batenafweging die kiezers bij elke gemeenteraadsverkiezingen maken. Aan de kostenkant staat de moeite die het kost om een oordeel te vellen over de lokale politiek. In een kleinere gemeente kost dat minder moeite, net als dat voor ouderen en hoger opgeleiden minder moeite kost. Een manier om deze kosten te verminderen, is door zich bij de gemeenteraadsverkiezingen uit te spreken over de landelijke politiek, die meer media-aandacht krijgt en waarover men dus gemakkelijker een geïnformeerd oordeel over kan vellen. Een andere manier om kosten te reduceren, is door helemaal niet te gaan stemmen. De mate waarin men bij gemeenteraadsverkiezingen kosten wil reduceren of juist bereid is te investeren, hangt sterk af van de verwachte baten. De hoogte daarvan wordt bepaald door de ervaren relevantie van het gemeentebestuur en het vertrouwen in de lokale politiek. De tevredenheid over het lokaal bestuur heeft geen invloed op de opkomst. Inwoners die vinden dat de beslissingen van het gemeentebestuur voor hen van belang zijn en erop vertrouwen dat lokale politici open staan voor hun wensen en opvattingen, zijn bereid meer moeite te doen om zich een oordeel te vellen over de lokale politiek. Zij zullen vaker gaan stemmen laten zich hierbij vaker leiden door lokale politieke overwegingen. Wat deze kosten-batenafweging beïnvloedt, is de belangstelling voor gemeentelijke en landelijke politieke aangelegenheden. Landelijke politieke interesse leidt ertoe dat de landelijke baten van het stemmen bij gemeenteraadsverkiezingen (de verwachte reacties op het signaal aan de landelijke politiek) een extra gewicht krijgt. Lokale politieke interesse zorgt ervoor dat de verwachte gemeentelijke baten (de verwachte reacties op het signaal aan de lokale politiek) van gemeenteraadsverkiezingen zwaarder gaan wegen. De voor gemeenteraadsverkiezingen kenmerkende lage opkomst en nationaal stemgedrag, vindt dus zijn achtergrond in een lokale politieke apathie, aangevuld met de ervaren complexiteit van de lokale politiek, de ervaren relevantie van het gemeentebestuur en het vertrouwen in de lokale politiek.

5. Stedenstudies

5.1 Verdiepende casestudies

De resultaten van de in het vorige hoofdstuk besproken enquête geven een eerste beeld van de achtergronden van het stemgedrag bij gemeenteraadsverkiezingen. Om dit beeld aan te vullen en te verrijken, zijn een zevental verdiepende casestudies uitgevoerd in Almere, Den Haag, Delfzijl, Deurne, Dinkelland, Maassluis en Tilburg. Deze casestudies beogen inzicht te verschaffen in de werking van de basispatronen die het stemgedrag bij gemeenteraadsverkiezingen bepalen. Hierbij is nagegaan hoe plaatselijke kenmerken als bevolkingssamenstelling, gemeentegrootte, politieke en bestuurlijke ontwikkelingen en het optreden van partijen en politici van invloed zijn geweest op de verkiezingsuitslag. De stedenstudies zijn uitgevoerd kort na de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2010, tussen eind maart en eind april. Na documentenstudies en media-analyses van maatschappelijke en demografische gemeentekennmerken en lokale politieke ontwikkelingen, zijn in iedere stad³⁷ gesprekken gehouden met een journalist van een plaatselijk of regionaal nieuwsmedium (krant of regionale televisie), de griffier van de gemeente en met een panel met inwoners uit de gemeente. Bij die gesprekken zijn steeds de lokale bijzonderheden van de verkiezingsuitslag besproken, waarbij is gevraagd op welke manier deze lokale bijzonderheden verband houden met gemeentekennmerken en politiek-bestuurlijke omstandigheden.

5.2 Stadsverhalen

Iedere gemeente is anders. Iedere gemeente kent andere maatschappelijke problemen en opgaven, kent andere politieke verhoudingen en heeft andere politieke hoofdrolspelers. In iedere gemeente staat er bij de gemeenteraadsverkiezingen wat anders op het spel, waardoor de uitslag overal een andere achtergrond en betekenis heeft.³⁸

³⁷ Sommige van de onderzochte gemeenten zijn vanwege hun omvang stad te noemen (Almere, Den Haag, Tilburg), anderen hebben historische stadsrechten (Maassluis, Delfzijl en de Dinkellandse kernen Denekamp en Ootmarsum) of noemen zichzelf stad (Deurne).

³⁸ De uitgebreide stedenstudies zijn te vinden in Bijlage I.

Almere: stad in ontwikkeling

De gemeenteraadsverkiezingen in Almere stonden sterk in het teken van de verkiezingsdeelname van Wilders' PVV en de landelijke media-aandacht die dat met zich meebracht. Het heeft veel kiezers gemobiliseerd om te gaan stemmen, hetgeen resulteerde in een forse stijging van de verkiezingsopkomst tot boven het landelijke gemiddelde. Normaal is de opkomst in Almere juist een van de laagste van Nederland. Dat heeft te maken met het feit dat de meeste inwoners nog maar kort in deze groeistad wonen en meestal elders werken, waardoor ze maar weinig binding met de stad hebben. Ook het ontbreken van een dagblad voor Almere wordt aangegeven als een reden waarom de lokale politiek weinig belangstelling geniet. Landelijke electorale trends hebben hierdoor een sterker effect dan in andere gemeenten. Dat lokale factoren een geringe rol spelen, komt ook omdat partijen zich maar in beperkte mate profileren op lokale thema's. De groei en ontwikkeling van de stad is een belangrijk thema, maar hierover blijkt juist grote politieke consensus te bestaan. Bij de inwoners van Almere is er sprake van een betrekkelijk grote politiek onvrede, waardoor protestpartijen hier steeds veel kiezers weten te trekken. Deze onvrede vindt niet alleen zijn achtergrond in een algemeen politiek cynisme, maar ook in de oordelen over de ontwikkeling en groei van de stad. Kiezers hebben het gevoel onvoldoende bij die ontwikkeling betrokken te worden en hebben het gevoel dat de stad ze 'ontglipt'. Dat heeft zijn weerslag gehad op de verkiezingsuitslag. De steun voor de PVV, die zich in de campagne vooral profileerde op landelijke thema's die voor Almere minder relevant waren, had zo voor een deel toch een lokale component. In tegenstelling tot veel andere gemeenten, doen personen er nauwelijks toe in Almere. Waar het electorale succes van partijen elders sterk afhangt van het vermogen van kandidaten om een persoonlijke band op te bouwen met de kiezer, is dat in Almere veel minder het geval. Als jonge stad in ontwikkeling zijn er nog geen wijdvertakte lokale netwerken waarin politici hun maatschappelijke worteling kunnen vinden. Dat zorgt ervoor dat Almere extra onderhevig is aan landelijke electorale ontwikkelingen.

Delfzijl: demografische krimp en dorpsbelangen

In tegenstelling tot Almere en Den Haag gaat het politieke debat in Delfzijl niet over groei en woningbouw, maar over demografische krimp en sloop van woningen. Bij de gemeenteraadsverkiezingen was dit een belangrijk thema, maar toch hebben de kiezers

zich hier maar in beperkte mate over uitgesproken. Hoewel landelijke partijen zich duidelijk op dit thema onderscheidde, werden kiezers door het ideologische profiel van deze partijen ervan weerhouden om zich te laten leiden door dit verkiezingsthema: *“Ik ben het op dit punt het meest met de PvdA eens; maar het gaat me te ver om bij de gemeenteraadsverkiezingen op die partij te stemmen.”* Een ander lokaal thema bij de verkiezingen was de tegenstelling tussen stad en dorpen, waarbij het gaat om de verschillende belangen en problematieken, het behoud van het karakter van de dorpen en de verdeling van voorzieningen. Herindelingservaringen uit 1990 spelen hierbij nog steeds een rol. Vooral lokale partijen hebben zich sterk op dit thema geprofileerd. Het succes van lokale partijen blijkt echter ook te kunnen worden toegeschreven aan algemene gevoelens van onvrede met de politiek in het algemeen. Kiezers die zich niet vertegenwoordigd voelen door de bestaande landelijke politieke partijen, wijken gemakkelijk uit naar een lokale partij. Het succes van lokale partijen is zo mede afhankelijk van landelijke electorale trends. Ook de uitslag van andere partijen blijkt in sterke mate door deze landelijke trends te zijn bepaald. Het lokale element in de verkiezingsuitslag is vooral terug te voeren op het optreden van politici. In Delfzijl stemt men vaak op personen die men kent of vertrouwt. De mate waarin politici in staat zijn een persoonlijke band op te bouwen met hun kiezers, bepaalt in belangrijke mate hun succes. Omdat die persoonlijke band wordt opgebouwd in het sociale leven dat zich vooral in de stadswijken en dorpen afspeelt, is het stemgedrag voor een belangrijke deel geografisch bepaald. De genoemde tegenstellingen tussen de dorpen onderling en tussen de dorpen en de stad versterken dit electoraal ‘dorpisme’.

Den Haag: bouwplannen en personen

In Den Haag bracht de verkiezingsdeelname van de PVV in de campagne een eigen dynamiek teweeg, waarbij partijen zich extra profileerden ten opzichte van deze partij en kiezers werden uitgedaagd hier een oordeel over te vellen. Den Haag kon hierdoor een flinke opkomststijging noteren; het effect van de opkomstbevorderende campagne van de gemeente (waarvan vooral de *verkiezingsnâch* veel aandacht trok) mag daarom wat worden gerelativeerd. Omdat verkiezingspolls een nek-aan-nekrace tussen PvdA en PVV voorspelden, hebben veel kiezers die zich tegen de PVV wilden uitspreken, voor de PvdA gestemd. Zonder de PVV had de PvdA in Den Haag waarschijnlijk meer verloren. Net als in de meeste andere gemeenten heeft de Haagse kiezer zich bij de gemeenteraadsverkiezingen sterk laten leiden door landelijke politieke overwegingen. Als redenen

hiervoor worden vooral de beperkte media-aandacht voor de lokale politiek en het bleke profiel van politieke partijen aangevoerd. Wat hieraan bijdraagt, is het verhoudingsgewijs grote aantal partijen (20) dat aan de verkiezingen deelneemt en in de raad vertegenwoordigd is (12). Den Haag heeft in tegenstelling tot Amsterdam en Rotterdam geen rechtstreeks verkozen stadsdeelraden, zodat kleine partijen zaken in de gemeenteraad naar voren worden brengen die elders waarschijnlijk op de stadsdeel-agenda zouden verschijnen. Door de politieke fragmentatie die dit oplevert, moeten partijen zich extra duidelijk onderscheiden van anderen, wat zoals gezegd niet gemakkelijk lukt. Het enige lokale thema dat een stempel op de verkiezingscampagne heeft gedrukt, waren omstreeden woningbouwplannen van het college. In de wijken waarin deze bouwprojecten waren gepland, verloren collegepartijen wat meer dan in de rest van de gemeente. Andere lokale factoren die de verkiezingsuitslag hebben beïnvloed, hebben vooral te maken met het optreden van individuele politici. Daarbij gaat het om de bestuursstijl van wethouders, de vertegenwoordigende kwaliteiten van raadsfracties en het vermogen van hen om een persoonlijke band met de kiezer op te bouwen. De afwijkingen van landelijke trends blijken in Den Haag vooral hierdoor te worden verklaard.

Deurne: de a-politieke gemeente

Deurne valt op door een betrekkelijk grote electorale en politieke stabiliteit. Landelijke electorale trends hebben maar een beperkte invloed; lokale partijen hebben al lange tijd een meerderheid in de raad. Toch wil dat niet zeggen dat lokale thema's een grote rol spelen bij de verkiezingen. Rondom vrijwel alle politieke thema's bestaat een aanzienlijke mate van consensus tussen de verschillende politieke partijen. In de verkiezingscampagne zijn de verschillen verder beperkt omdat de partijen met het oog op de aanstaande bezuinigingen met elkaar afspraken terughoudend te zijn met verkiezingsbeloftes. Wat de profileringsdrang verder heeft beperkt, is dat alle partijen voor collegedeelname in aanmerking kunnen komen en willen komen, waardoor zij de politieke confrontatie met andere partijen uit de weg zijn gegaan. In de verkiezingscampagne speelden belangentegenstellingen tussen de dorpskernen op de achtergrond een rol, net als de vraag hoe de gemeente zich moet ontwikkelen. Bouwplannen hebben in Deurne geleid tot discussies over het behoud van het dorpse karakter van de gemeente, maar partijen hebben zich hierop niet sterk geprofileerd. De neiging om tegenstellingen te depolitiseren en politieke conflicten uit de weg te gaan, is sterk: *'in de politiek is het hier altijd een beetje carnaval: het moet vooral gezellig zijn en het mag nergens over gaan.'* Het stemgedrag

wordt in Deurne in belangrijke mate bepaald door het optreden van politici, waarbij het gaat om hun vermogen een persoonlijke band op te bouwen met de kiezer. Omdat het maatschappelijke leven zich vooral in de dorpen afspeelt, is het stemgedrag hier net als in Delfzijl voor een belangrijk deel geografisch bepaald.

Dinkelland: einde van een politiek tijdperk

De gemeentelijke herindeling van 2001 laat in Dinkelland nog steeds zijn sporen na bij de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2010. De bevolking heeft het gevoel dat ze er na de herindeling op achteruit zijn gegaan: het voorzieningenniveau staat onder druk en ambitieuze bouwprojecten komen moeilijk van de grond. Ook het gedwongen vertrek van burgemeester Willeme, die voordien in de voormalige gemeente Denekamp burgemeester was geweest, appelleerde aan allerlei herindelingsstemmingen. De rekening voor al deze post-herindelings onvrede werd vooral aan collegepartij CDA gepresenteerd. Dat de kiezer hier uitgesproken opvattingen over had en deze ook kenbaar wilde maken, bleek uit de opkomst, die steeg naar meer dan 70%. Het CDA, dat traditioneel over een grote aanhang beschikt in de Dinkellandse kernen en steeds deel heeft uitgemaakt van de colleges van B&W in Dinkelland, verloor fors meer dan in andere gemeenten. Oppositiepartij Lokaal Dinkelland wist een grote verkiezingsoverwinning te boeken en kreeg daarmee zelfs een absolute meerderheid in de gemeenteraad. Naast de politieke gevolgen van de herindeling, waren er ook andere lokale verkiezingsthema's zoals demografische krimp en het behoud van het voorzieningenniveau in de dorpen, grondprijzen voor starters en de komst van megastallen. In alle kernen de speelden deze thema's op een andere manier, en het was vooral Lokaal Dinkelland die hier in de campagne op inspeelde. Het CDA, dat in Dinkelland meer verloor dan elders, kon hier weinig tegenover stellen. Allereerst werd de bestuursstijl van CDA-wethouders en raadsleden als zelfgenoegzaam ervaren. Verder had het CDA zijn standpunt over de megastallen een belangrijk deel van zijn traditionele agrarische aanhang van zich vervreemd. Na jarenlange CDA-hegemonie in de gefuseerde gemeenten die Dinkelland vormen, waren veel kiezers toe aan iets anders. Omdat Lokaal Dinkelland een minder uitgesproken ideologisch profiel heeft en een aantal prominente ex-CDA-politici op de lijst had staan, was deze partij voor CDA-kiezers een aanvaardbaar alternatief. Bij deze electorale exodus uit het CDA speelden ook landelijke politieke ontwikkelingen een rol. Trouwe CDA-kiezers blijken zich te hebben gestoord aan het optreden van partijleiders die heeft geleid tot de val van het kabinet Balkenende – vlak voor de gemeenteraads-

verkiezingen – waardoor ze bij de raadsverkiezingen zijn uitweken naar een andere, vaak lokale, politieke partij.

Maassluis: groei en beperking

De politiek in Maassluis wordt gekenmerkt door een betrekkelijk gesloten ‘ons-kent-ons’ - karakter, waarin politieke tegenstellingen niet snel op de spits gedreven worden. Partijen profileren zich hierdoor niet sterk van elkaar. Door de grote partijtrouw van het electoraat is dat ook niet nodig: veel kiezers stemmen uit gewoonte op een van de drie grote partijen (PvdA, VVD of CDA). Het politieke landschap is hierdoor tamelijk stabiel. Alleen nieuwkomer Maassluis Belang zorgt voor enige verandering. Na zijn succesvolle entree in 2006 wist deze lokale partij zijn zetel in 2010 verder uit te breiden, wat ten koste lijkt te gaan van het CDA dat sindsdien steeds wat terrein moet prijsgeven. Landelijke electorale ontwikkelingen hebben geen grote invloed, maar dat wil niet zeggen dat er duidelijke lokale verkiezingsthema's spelen. De belangrijkste beleidsopgave voor Maassluis is de bouw van nieuwe woningen en de herstructurering van woonwijken en winkelcentra. Het gaat om betrekkelijk kleine plannen en projecten, die maar moeilijk van de grond komen. Een ontwikkelingsvisie achter al deze plannen ontbreekt waardoor er bijvoorbeeld weinig aandacht is voor de hiervoor benodigde infrastructurele aanpassingen. De bouwopgaven zouden de spankracht van de ambtelijke organisatie enigszins te boven gaan, wat de voorbereiding op de politieke besluitvorming niet ten goede komt. Veel discussies over plannen en projecten gaan in feite over de toekomstige ontwikkeling van de stad, maar het debat hierover wordt niet gevoerd. Een kwestie die vlak voor de verkiezingen veel aandacht trok - tussen september en december 2009 – was het collegevoorstel om in de gemeente een tijdelijke noodvestiging te plaatsen van een jeugdzorginrichting in de wijk Harreveld. De inwoners van de betreffende wijk protesteerden fel, maar lieten hun onvrede bij de verkiezingen niet blijken. De collegepartijen die het plan hadden gesteund, verloren bij de verkiezingen niet meer dan elders in de gemeente. Voor zover de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen een eigen lokaal karakter had, blijkt dit vooral door personen te kunnen worden verklaard. Net als in de eerdergenoemde steden gaat het dan om hun persoonlijke netwerken en hun optreden in het bestuur, de gemeenteraad of in de verkiezingscampagne.

Tilburg: politiek cynisme en persoonlijk vertrouwen

Tilburg heeft een turbulente tijd achter de rug met politieke crises en conflicten, die de inhoudelijke thema's vaak naar de achtergrond drongen. Bij de verkiezingen speelden deze thema's daarom nauwelijks een rol, ook niet omdat partijen zich hier niet sterk op profileerden. In Tilburg is er sprake van een betrekkelijk sterke mate van onvrede en cynisme over de lokale politiek. Het politieke tumult rond deze politieke crises, die culmineerden in beschuldigingen *van corruptie* aan het adres van raadslid Smolders en in het vertrek van burgemeester Vreeman, en de achtergrond hiervan – kostenoverschrijdingen bij de verbouwing van een theater – hebben hier extra voeding aan gegeven. Toch heeft deze ontevredenheid het stemgedrag nauwelijks beïnvloed. Alleen de succesvolle entree van Trots op Nederland lijkt na het vertrek van de Lijst Smolders uiting te geven aan deze onvrede, die voor een belangrijk deel ook betrekking heeft op de landelijke politiek. Verder zijn veel ontevreden kiezers thuis gebleven. Landelijke electorale trends hebben daarom de boventoon gevoerd. Voor zover er sprake was van lokale factoren die het stemgedrag hebben bepaald, hebben deze vooral te maken met de mate waarin politici erin geslaagd zijn een persoonlijke band met de kiezer op te bouwen. PvdA-wethouder en -lijsttrekker Hamming is hier het beste in geslaagd met een omvangrijke op zijn persoon gerichte verkiezingscampagne, waardoor zijn partij in Tilburg aanzienlijk beter scoorde dan in de rest van het land. Ook andere partijen slaagden erin om met aansprekende kandidaten kiezers aan zich te binden. Er is daarmee in Tilburg niet alleen sprake van onvrede en politiek cynisme, maar ook van persoonlijk vertrouwen in politici.

5.3 Basispatronen

Iedere stad vertelt zijn eigen verhaal. De verschillen tussen de onderzochte steden zijn groot, maar er zijn ook opvallende overeenkomsten die duiden op algemene basispatronen die verklaren waarom verkiezingsuitslagen overal hetzelfde beeld laten zien, en dat de lokale afwijkingen hiervan overal dezelfde achtergronden kennen.

Nationale trends overheersen, maar krijgen een lokale invulling

Het eerste algemene kenmerk dat uit alle stedenstudies naar voren komt, is dat nationale electorale trends overheersen. Partijen die in de landelijke opiniepeilingen op winst

staan, winnen ook bij de gemeenteraadsverkiezingen; partijen voor wie een landelijk verlies wordt voorspeld, verliezen ook lokaal. Verkiezingsuitslagen bij gemeenteraadsverkiezingen kennen daarom in alle gemeenten ongeveer hetzelfde patroon. De uitslagen van gemeenteraadsverkiezingen zijn zo meer een reactie op landelijke politieke gebeurtenissen dan op de beleidsprestaties en verkiezingsbeloften van lokale politici. Gemeenteraadsverkiezingen zijn daarmee in hoge mate tweederangs landelijke verkiezingen: formeel hebben ze betrekking op de gemeentepolitiek maar in feite worden ze door partijen, media en kiezers ervaren als landelijke politieke krachtmetingen.³⁹ Dat de landelijke electorale trends dominant zijn, wil niet zeggen dat er geen lokale verschillen zijn. Landelijke politieke ontwikkelingen krijgen overal een andere invulling. Lokale oordelen over het optreden van partijen en politici kunnen de landelijke trends ombuigen of versterken, zoals de stedenstudies in Dinkelland en Tilburg het duidelijkst laten zien.

Lage opkomst: onvrede, onwetendheid en onverschilligheid

Dat bijna de helft van de kiezers geen gebruik maakt van zijn stemrecht bij gemeenteraadsverkiezingen, vindt zijn achtergrond in een combinatie van onvrede, onverschilligheid en onwetendheid. Inwoners die ontevreden en cynisch zijn over de politiek in het algemeen en de lokale politiek in het bijzonder, blijven vaker thuis bij gemeenteraadsverkiezingen. Cynisme leidt tot onverschilligheid, net als onwetendheid over wat er bij de verkiezingen op het spel staat en te kiezen valt. Ook hier zijn er lokale afwijkingen op dit basispatroon. Als partijen zich sterk profileren op aansprekende thema's en hierover met elkaar de confrontatie aangaan, genereert dat media-aandacht en daagt dat de kiezers uit om hierover een uitspraak te doen. De verkiezingsopkomst is dan relatief hoog. In Almere en Den Haag kwam dit door de verkiezingsdeelname van de PVV, in Dinkelland door de campagne van een lokale partij tegen het beleid de bestuursstijl van het CDA.

Lokale thema's doen er nauwelijks toe

Het oordeel van kiezers over lokale onderwerpen heeft een beperkte invloed op het stemgedrag. Zoals gezegd laten kiezers zich meer leiden door hun oordeel over de landelijke politiek. Als een bepaalde partij bij de gemeenteraadsverkiezingen meer wint of

³⁹ Van der Eijk, C. (1995), 'Protest-, strategisch en oprecht stemmen: observaties naar aanleiding van de verkiezingen in 1994', in: G. Voerman (red.), Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen 1994, pp. 113-122. Zie ook: Reif, K, H. Schmitt (1980), 'Nine Second-Order National Elections – A Conceptual Framework For The Analysis Of European Election Results', in: European Journal of Political Research, 8, nr. 1, pp. 3-44.

meer verliest dan elders, heeft dat daarom meestal weinig te maken met de standpunten van die partij over lokale thema's. Lokale vraagstukken worden vaak niet gepolitiseerd, zoals bijvoorbeeld in Deurne, Maassluis en Tilburg. Als dat wel gebeurt, is het voor partijen moeilijk om hun standpunten over lokale kwesties op een geloofwaardige manier te koppelen aan het algemene beeld dat de kiezer van die partij heeft. Ook al kunnen politieke partijen in de gemeente op verschillende manieren inspelen op lokale omstandigheden, zullen de kiezers de partijafdeling vooral herkennen aan het inhoudelijke profiel van de moederpartij, dat grotendeels betrekking heeft op landelijke thema's. Hierdoor is het voor partijafdelingen moeilijk om een herkenbare positie in te nemen ten opzichte van lokale vraagstukken. Partijpolitieke ideologische profilering staat een duidelijke lokale profilering meestal in de weg. Het duidelijkste voorbeeld komt uit Delfzijl, waar het ideologische profiel van de PvdA nogal wat kiezers ervan weerhield om zich bij de verkiezingen te laten leiden door het standpunt van die partij over de sloop van woningen. Voor lokale partijen geldt dat probleem niet: zij kunnen zich gemakkelijker op lokale issues profileren. Het is voor kiezers lastig om hun oordeel over lokale vraagstukken te verbinden met hun stemkeuze bij de verkiezingen, zelfs niet als het duidelijk is welke partij hiervoor de verantwoordelijkheid draagt. In Dinkelland was de onvrede over het beleid van het CDA slechts één van de vele factoren die verantwoordelijk waren voor het verlies van die partij. In Den Haag waren de electorale effecten van het verzet tegen gemeentelijke bouwplannen gering; in Maassluis waren ze zelfs nihil. Het enige lokale thema dat in veel gemeenten een meer prominente rol speelde bij de verkiezingen (Den Haag, Delfzijl, Deurne, Dinkelland) zijn de belangentegenstellingen tussen dorpskernen, wijken en andere gebiedsdelen van de gemeente. Hoewel deze belangentegenstellingen als zodanig meestal niet zijn gepolitiseerd, speelden deze in het stemgedrag een belangrijke rol, vooral bij de keuze voor individuele kandidaten.⁴⁰

Personen maken het verschil

Afwijkingen van de landelijke electorale trends blijken vooral te kunnen worden verklaard door de oordelen van kiezers over individuele (kandidaat-) politici en bestuurders. Het gaat dan om de bestuursstijl van wethouders, de vertegenwoordigende kwaliteiten van raadsleden en de campagne-kunsten van raadskandidaten. Tilburg (waar een populaire PvdA-wethouder het landelijke verlies voor die partij wist te beperken) en Dinkelland (waar CDA-wethouders en –raadsleden werden afgerekend op een als regentesk erva-

⁴⁰ In mindere mate geldt dat ook voor de wens tot vertegenwoordiging van ethnische groepen in de gemeente.

ren bestuursstijl) zijn hiervan de meest treffende voorbeelden, maar ook in alle andere bestudeerde steden kwam duidelijk naar voren dat individuele politici uiteindelijk het verschil hebben gemaakt. Soms in positieve zin, soms in negatieve zin. Succes bij gemeenteraadsverkiezingen blijkt in hoge mate afhankelijk van de mate waarin lokale politici geworteld zijn in de samenleving. Of, en hoe zij in de samenleving geworteld zijn, hangt niet alleen af van de kwaliteiten van de betreffende politici, maar ook van de manier waarop de plaatselijke samenleving is geordend. Als het maatschappelijke leven zich vooral in de dorpskernen afspeelt (zoals in Delfzijl, Dinkelland en Deurne het geval is), zal dit de context zijn waarin een politicus persoonlijke contacten met de kiezer tot stand brengt. Als de sociale infrastructuur van de plaatselijke samenleving in beweging en ontwikkeling is (zoals in Almere), zal het voor politici veel moeilijker zijn om zich maatschappelijk te wortelen en een eigen achterban op te bouwen, waardoor personen dus minder het verschil maken.

Personen maken het verschil: voorkeursstemmen

Onder voorkeursstemmen worden stemmen verstaan die niet op de eerste persoon van de kandidatenlijst (de lijsttrekker) worden uitgebracht, maar op een andere kandidaat van dezelfde lijst. Het uitbrengen van voorkeursstemmen komt relatief vaak voor. Redenen voor voorkeursstemmen kunnen zijn: sekse (vrouwelijke kiezers stemmen doorgaans liever op een vrouwelijke kandidaat), bekendheid (zowel landelijke als heel lokale bekendheden) en etniciteit (personen van allochtone afkomst stemmen vaker op een persoon die eveneens van allochtone afkomst is).

Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2010 is gekeken naar de voorkeursstemmen van Almere, Delfzijl, Den Haag, Maassluis, Deurne, Tilburg, en Dinkelland. Het totale aantal voorkeursstemmen in deze gemeenten schommelt tussen de 34,8% (Tilburg) en 63,1% in (Deurne). In Delfzijl was het 50,4%, in Maassluis 49,8%, in Dinkelland 59,8%, in Almere 35,9% en in Den Haag 45,2%. De verschillen tussen de gemeenten zijn relatief klein, maar in de relatief grotere gemeenten is het percentage voorkeursstemmen iets lager dan in kleinere gemeenten.

De algemene trend is dat personen die hoog op de lijst staan met voorkeursstemmen worden gekozen. Het gaat hier dan om personen die op de kieslijst over het algemeen plaats twee tot en met vier innemen. Vanzelfsprekend zijn er altijd uitzonderingen. Zo is in de gemeente Deurne de nummer tien van de lijst van de VVD in de raad terecht gekomen, met name dankzij zijn lokale bekendheid. In Den Haag heeft de nummer twintig op de lijst van de PVV, Geert Wilders, geprofiteerd van zijn landelijke bekendheid. In de gemeente Den Haag heeft de nummer drie van de Islam Democraten ook genoeg voorkeursstemmen gekregen voor een zetel in de raad. Daarmee is de nummer twee, tevens fractievoorzitter, niet gekozen.

Er zijn geen overkoepelende conclusies te trekken over de kenmerken van de personen die met voorkeursstemmen zijn gekozen. Zo is er in Deurne bijvoorbeeld slechts één vrouw met voorkeursstemmen in de raad gekozen, tegenover zes in Tilburg. In de gemeente Den Haag valt op dat personen met verschillende etnische achtergronden gekozen zijn, vooral bij de PvdA. Ook bij de PvdA in Tilburg zijn twee van de drie voorkeurszetels naar personen met een allochtone achtergrond gegaan. Deze personen stonden laag op de kandidatenlijst, op de elfde en achttiende plaats.

Lokale politieke partijen: steun om uiteenlopende redenen

In alle bestudeerde steden hebben lokale partijen met succes aan de gemeenteraadsverkiezingen deelgenomen. In Deurne bezetten ze al geruime tijd de helft van de raadszetels, in Dinkelland heeft een lokale partij zelfs de absolute meerderheid in de gemeenteraad weten te veroveren. Ook in de andere casestudy-steden (Den Haag, Delfzijl, Maassluis) wisten lokale partijen aansprekende zeges te boeken. Dit succes van lokale partijen kent vele vaders. In de eerste plaats kunnen lokale partijen zich doorgaans gemakkelijker profileren op lokale thema's. Bij het uitdragen van hun standpunten over plaatselijke issues worden deze partijen niet gehinderd door een partijpolitek ideologisch profiel dat de aandacht hiervan afleidt. In alle bestudeerde gemeenten konden lokale partijen zich hierdoor duidelijker profileren op plaatselijke onderwerpen. In de tweede plaats blijken lokale partijen beter in staat om met aansprekende kandidaten – die goed geworteld zijn in het plaatselijke verenigingsleven – een eigen achterban op te bouwen. Waar traditionele (landelijke) politieke partijen hun maatschappelijke worteling vooral nog zoeken in hun ledenorganisatie (dat door een afkalvend ledenbestand steeds moeilijker wordt), richten lokale partijen zich over het algemeen meer op het tot stand brengen van een persoonlijke band tussen kiezers en politici. En zoals gezegd maakt dat het verschil bij verkiezingen. Tot slot hebben lokale partijen geprofiteerd van landelijke politieke ontwikkelingen. In een aantal gemeenten kwam naar voren dat vooral traditionele CDA-kiezers op een lokale partij hebben gestemd vanwege hun ergernis over het optreden van landelijke partijleiders bij de val van het kabinet Balkenende IV. De overstap naar een andere landelijke partij was voor hen te groot, de stap naar een minder ideologisch geprofileerde lokale partij niet. Daarbij hebben lokale partijen ook meegelift op een algemene onvrede over de politiek. Zeker in gemeenten waar de PVV niet aan de verkiezingen deelnam, heeft dit lokale partijen extra stemmen opgeleverd. Hoewel bijna alle lokale groeperingen zich inhoudelijk zullen distantiëren van het PVV-

gedachtengoed, hebben zij een sterke aantrekkingskracht gehad op het (volgens landelijke peilingen grote) PVV-electoraat dat zich wilde afzetten tegen de gevestigde politiek. Ook de steun voor lokale politieke groeperingen blijkt dus enigszins afhankelijk te zijn geweest van landelijke electorale trends.

6. Lokaal stemgedrag: achtergronden en verklaringen

6.1 Inleiding

Doel van dit onderzoek was het vinden van verklaringen voor het stemgedrag bij gemeenteraadsverkiezingen. Omdat lokale politiek zich op een aantal punten onderscheidt van landelijke politiek, is onze kennis over de achtergronden van het stemgedrag bij Tweede Kamerverkiezingen ontoereikend om het stemgedrag bij gemeenteraadsverkiezingen te kunnen begrijpen. Dat de lokale politiek verschilt van de landelijke politiek, blijkt al duidelijk uit het stemgedrag: de opkomst is er lager, men laat zich in sterke mate leiden door landelijke politieke overwegingen en lokale politieke partijen mogen steeds op een grote electorale steun rekenen. In de voorgaande hoofdstukken zijn de achtergronden hiervan op verschillende manieren in beeld gebracht en geduid. Als de bevindingen van het opinieonderzoek en de stedenstudies met elkaar worden gecombineerd, blijken er een aantal mechanismen te kunnen worden onderscheiden die laten zien hoe de verschillende verklaringsfactoren voor lokaal stemgedrag met elkaar samenhangen.

6.2 Mechanismen achter lokaal stemgedrag ontleed

Deze mechanismen – die herleid kunnen worden tot de eerder beschreven theoretische verklaringsmodellen voor kiesgedrag – werken overal op een wat andere manier op elkaar in, maar hebben steeds dezelfde invloed. Het eerste mechanisme bespreekt de mogelijkheden en moeilijkheden voor de kiezer om zich een oordeel te vormen over de lokale politiek. Het tweede mechanisme gaat over de wijze waarop partijen, politici en bestuurders opereren en over de reacties die dat bij kiezers oproept. Het derde mechanisme heeft tot slot betrekking op de maatschappelijke structuur van de gemeente, die bepaalt hoe politici en partijen een achterban weten op te bouwen.

Mechanisme 1: kiezers hebben onvoldoende en onduidelijke informatie

Het eerste mechanisme gaat over de informatievoorziening aan de kiezers, die ertoe leidt dat kiezers bij gemeenteraadsverkiezingen niet gaan stemmen of zich laten leiden door landelijke politieke ontwikkelingen of hun oordeel over individuele politici.

- Zoals in bijna alle stedenstudies duidelijk naar voren kwam, is er sprake van een beperkte media-berichtgeving over lokale politieke aangelegenheden, waardoor het moeilijk is om zich een goed oordeel te vormen over de lokale politiek.⁴¹ Omdat nieuwsmedia meer aandacht besteden aan landelijke politieke onderwerpen, laten kiezers hun keuze bij de gemeenteraadsverkiezingen vooral hiervan afhangen. De geringe media-aandacht voor lokale politiek maakt het in verhouding tot de landelijke politiek moeilijker om zich hierover te informeren en geeft daarnaast ook voeding aan het idee dat lokale politiek nauwelijks relevant is. Om beide redenen blijft een aanzienlijk deel van de inwoners bij gemeenteraadsverkiezingen thuis. Deze conclusie wordt onderstreept door internationaal onderzoek waaruit blijkt dat de kwaliteit en kwantiteit van mediaberichtgeving over de lokale politiek in belangrijke mate bijdraagt aan de hoogte van de verkiezingsopkomst.⁴²
- Dit mechanisme wordt versterkt door het gegeven dat de beperkte informatie die de kiezer krijgt over de lokale politiek, vaak ook nog verwarrend en onduidelijk is. Dat komt omdat het in de lokale politiek ontbreekt aan duidelijke oriëntatiepunten⁴³ waarmee de kiezers hun politieke positie kunnen bepalen en waarmee ze de beleidsprestaties en plannen van partijen en politici kunnen plaatsen. Bij de landelijke verkiezingen is het ideologisch profiel, de ‘merknaam’ van een landelijke politieke partij een belangrijk oriëntatiepunt. In de lokale politiek zorgen deze oriëntatiepunten juist voor verwarring omdat ze verbonden zijn met landelijke politieke tegenstellingen die er in de gemeente nauwelijks toe doen. Zo kunnen plaatselijke controverses over gemeentelijke nieuwbouwprojecten of verkeersmaatregelen niet eenvoudig worden teruggevoerd op de partijpolitieke tegenstellingen tussen CDA, PvdA, VVD of GroenLinks. Omgekeerd kunnen de plannen en beleidsprestaties van lokale politici en bestuurders niet meteen worden herleid tot de ideologische beginselen van hun politieke partijen.
- Partijpolitieke oriëntatiepunten houden dus nauwelijks verband met de plaatselijke vraagstukken die voor kiezers van belang zijn, waardoor ze zich gaan vervreemden van de lokale politiek. Dit kan zich uiten in cynisme en apathie, waardoor kiezers minder gemotiveerd zijn om te gaan stemmen. Een andere re-

⁴¹ Zie ook: ‘Waakhonden mijden raad’, in: Binnenlands Bestuur, 19-03-2010.

⁴² Filla, J., Johnson, M. (2010) Local News Outlets and Political Participation, *Urban Affairs Review*, 45(5) 679–692.

⁴³ In de politicologische literatuur worden deze oriëntatiepunten *information shortcuts* genoemd. Zie o.a.: Lupia, A. (1992), ‘Busy Voters, Agenda Control and the Power of Information’, in: *American Political Science Review*, 86: 390-401.

actie is dat kiezers zich bij gemeenteraadsverkiezingen gaan richten op datgene waar de partijpolitieke oriëntatiepunten wél betrekking op hebben: de landelijke politiek. Tot slot kunnen kiezers op zoek gaan naar duidelijker oriëntatiepunten. Soms worden politieke oriëntatiepunten gevonden bij lokale politieke partijen die zich wat duidelijker kunnen profileren op lokale tegenstellingen; soms worden die gevonden in de persoonlijke kwaliteiten van individuele politici.

Mechanisme 2: Kiezers zijn te weinig betrokken bij belangrijke keuzes

Het tweede mechanisme heeft betrekking op de wijze waarop politieke keuzes aan de kiezer worden voorgelegd en de gevolgen die dat heeft voor lokale politieke betrokkenheid, lokaal politiek vertrouwen en de geneigdheid om te gaan stemmen bij gemeenteraadsverkiezingen.

- Het eerste deel van dit mechanisme vloeit uit het vorige mechanisme voort: politieke partijen kunnen zich maar moeilijk profileren op lokale politieke onderwerpen. Lokale politiek heeft weinig van doen met partijpolitiek, waardoor lokale vraagstukken waar de kiezer zich mee bezighoudt moeilijk langs partijpolitieke lijnen kunnen worden gepolitiseerd. De vraag of er gebouwd of gesloopt moet worden, of de vraag of nieuwe investeringen in cultuurvoorzieningen gerechtvaardigd zijn, worden hierdoor bij de verkiezingen niet duidelijk aan de kiezer voorgelegd. Zelfs als een landelijke partij zich hier wel duidelijk over uitsprekt, zullen de kiezers deze partij vooral herkennen aan haar landelijke profiel. Dit alles leidt ertoe dat plaatselijke meningsverschillen en belangentegenstellingen onvoldoende en onduidelijk worden gepolitiseerd, waardoor kiezers er zich in onvoldoende mate over kunnen uitspreken. Zoals bij de bespreking van het vorige mechanisme al is aangegeven, komt dit de betrokkenheid bij en het vertrouwen in de lokale politiek niet ten goede. Het verklaart de geringe neiging om te gaan stemmen bij gemeenteraadsverkiezingen of om zich bij deze verkiezingen te richten op de landelijke politiek dan wel te kiezen voor een lokale protestpartij.
- Dat lokale vraagstukken onvoldoende en onduidelijk worden gepolitiseerd, heeft daarnaast ook te maken met een enigszins gesloten bestuursstijl en politieke cultuur. In bijna alle onderzochte steden en in veel andere gemeenten spelen grote stedenbouwkundige ontwikkelingen die het karakter en aanzien van de gemeente aangrijpend gaan veranderen, maar waar de plaatselijke bevolking zich niet of nauwelijks over heeft kunnen uitspreken. Dat heeft vaak te maken met het com-

- plexe karakter van deze gemeentelijke ontwikkelopgaven, waar vaak ook andere overheden, bedrijven en instellingen betrokken zijn. Omdat de inwoners bijna niet of pas heel laat deelgenoot worden gemaakt van alle politieke keuzes en afwijgingen die aan deze ontwikkelingen ten grondslag hebben gelegen, ontgaat ze het nut en de noodzaak van alle plannen en projecten die hier deel van uitmaken. Waarom er gebouwd of gesloopt moet worden of waarom nieuwe investeringen in cultuurvoorzieningen nodig zijn, is voor hen dan onduidelijk. Inwoners krijgen zo het gevoel geen grip meer te hebben op de ontwikkeling van hun gemeente, waardoor zij zich gaan vervreemden en afkeren van de lokale politiek.
- Beide elementen van dit mechanisme versterken elkaar. Pogingen om de bevolking zich te laten uitspreken over de gewenste ontwikkeling van de gemeente zullen worden bemoeilijkt door het gegeven dat deze vraag zich lastig langs partijpolitieke scheidslijnen laat politiseren. Omgekeerd zullen pogingen om de politieke tegenstellingen rond een stedelijke ontwikkeling helder voor het voetlicht te brengen, worden gecompliceerd door de veelheid van gemeentelijke, regionale, provinciale en zakelijke belangen die hierbij een rol spelen.

Mechanisme 3: samenlevingsopbouw bepaalt politieke loyaliteiten

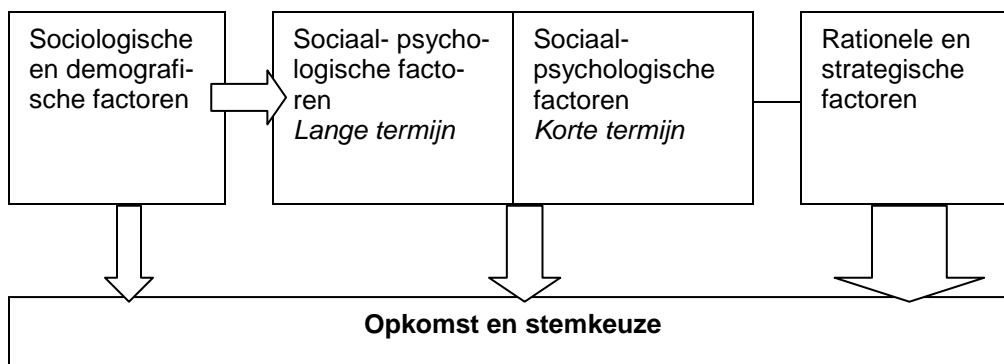
Het laatste mechanisme gaat over de wijze waarop de samenlevingsopbouw van een gemeente van invloed is op de politieke loyaliteiten van de kiezers, en daarmee op hun stemgedrag.

- De wijze waarop de plaatselijke samenleving is samengesteld uit onderscheiden gemeenschappen is van invloed op de wijze waarop kiezers hun lokale politieke belangen definiëren en bepaalt binnen welke context persoonlijke contacten tussen kiezers en kandidaten tot stand komen.
- De sociale infrastructuur van een gemeente blijkt daarmee enige invloed te hebben op het stemgedrag. Als een gemeente meerdere geografische of etnische gemeenschappen herbergt, zal de lokale politiek ook betrekking hebben op de articulatie van de belangen van deze gemeenschappen en de tegenstellingen hiertussen. Aangezien de lokale politiek zich vooral langs partijpolitieke scheidslijnen heeft georganiseerd (een enkele dorpspartij of migrantenpartij uitgezonderd), worden deze groepsbelangen binnen de partijen zelf afgewogen. Partijen profileren zich er nauwelijks op, wat niet wil zeggen dat het in het stemgedrag van kiezers geen rol speelt.

- In hun zoektocht naar duidelijke oriëntatiepunten waarmee zij hun positie in de lokale politiek kunnen bepalen, letten kiezers soms op de kwaliteiten van individuele politici (zie mechanisme 1). Het kunnen opkomen voor de belangen van een dorpskern, wijk of etnische groep is zo'n kwaliteit. Daarnaast let de kiezer ook op andere kwaliteiten; het creëren van een vertrouwensband met de kiezer is hierbij doorslaggevend. De samenlevingsopbouw van een gemeente bepaalt zo de context waarbinnen kiezers en kandidaten met elkaar relaties aangaan. Het verklaart het persoonsgebonden stemgedrag bij gemeenteraadsverkiezingen en is van invloed op de wijze waarop politici hun maatschappelijke worteling vinden.
- De mate waarin dit mechanisme een rol speelt, hangt sterk af van de mate waarin er in de gemeente hechte gemeenschappen bestaan. Waar dat minder het geval is, zullen groepsbelangen van wijken, dorpen en etnische groepen minder goed zijn georganiseerd en zullen lokale politici hierin minder gemakkelijk een eigen achterban kunnen opbouwen.

6.3 Verklaringsmodellen nader beschouwd

Als de gevonden patronen naast de theoretische verklaringen voor stemgedrag worden gelegd, valt op dat iedere verklaring voor één aspect van de verkiezingen de meeste zeggingskracht blijkt te hebben. De verkiezingsopkomst en de nationalisering van lokale verkiezingen blijkt vooral te kunnen worden begrepen in termen van het rationele-keuze-model; de lokale stemkeuze kan met name worden verklaard door het sociaalpsychologische model en in mindere mate ook door het sociologische model.

Opkomst en nationalisering

Als het keuzeproces de keuze om wel of niet te gaan stemmen wordt opgevat als een kosten-baten-afweging, wordt het duidelijk waarom zoveel kiezers thuis blijven bij gemeenteraadsverkiezingen en waarom zij zich vooral door de landelijke politiek laten leiden als ze wel gaan stemmen. De moeite die het kost om zich over de lokale standpunten van partijen te informeren weegt voor veel kiezers niet op tegen het gepercipieerde belang van de lokale politiek. Een manier om de kosten te verlagen en de baten te verhogen, is door de lokale verkiezingen op te vatten als landelijke verkiezingen. Door de grote media-aandacht voor de landelijke partijleiders die met nationale thema's lokaal campagne voeren, kan de kiezer zich relatief eenvoudig een oordeel vormen over de landelijke opvattingen van partijen. De mogelijkheid om een oordeel uit te kunnen spreken over de landelijke politiek, vergroot tegelijkertijd de relevantie van lokale verkiezingen.

Lokale electorale voorkeur

Als ingegaan wordt op de achtergronden van electorale voorkeuren bij gemeenteraadsverkiezingen, hebben sociaalpsychologische factoren meer verklarende kracht. Daarbij moet een onderscheid worden gemaakt tussen lange termijn factoren (partij-identificatie, ideologische voorkeuren) en korte termijn factoren (oordelen en opvattingen over beleidsprestaties en beleidsvoornemens van partijen en politici). Lange termijn factoren zijn vooral van belang voor het bepalen van het ideologische kader waarbinnen korte termijn factoren relevant zijn. Zo kan een (lange termijn) voorkeur voor een linkse partij met korte termijn voorkeuren worden gespecificeerd, naar bijvoorbeeld PvdA, GroenLinks of SP, maar is een stem voor de VVD daardoor minder voor de hand liggend. Met de sociaalpsychologische verklaring kan ook het succes van de lokale partijen verder worden verduidelijkt. Door hun minder sterke ideologische profilering kan de overstap naar dit type partijen relatief gemakkelijk worden gemaakt; door het groeiende wantrouwen van kiezers ten opzichte van (lokale) politiek wordt die overstap ook vaker gemaakt. Bij de korte termijn factoren blijken lokale thema's nauwelijks een rol te spelen. Als er al afgeweken wordt van landelijke voorkeuren heeft dat juist te maken met de rol van personen. Het gaat dan om de oordelen van kiezers over individuele (kandidaat-) politici en bestuurders. En dit hangt weer ten dele samen met de mate waarin de politicus of bestuurder in de lokale samenleving is geworteld. Met deze lokale worteling komen ook de sociologi-

sche en demografische factoren aan de orde. De mate van verbondenheid met geografische (dorpskern, buurt, wijk) of etnische gemeenschap binnen de gemeente is eveneens van invloed op het stemgedrag, vooral als het gaat om de voorkeur voor individuele kandidaten.

7. Democratische kwaliteit van gemeenteraadsverkiezingen

7.1 Inleiding

Gemeenteraadsverkiezingen (en andere verkiezingen) horen ertoe bij te dragen dat het lokale beleid overeenkomt met de beleidsvoorkeuren van inwoners. Door de lage opkomst en de sterke nationalisering van het stemgedrag is deze democratische functie van gemeenteraadsverkiezingen betrekkelijk zwak. De belangen en opvattingen van bijna de helft van het electoraat dat niet komt stemmen, worden niet gehoord; het overige deel dat wel komt stemmen spreekt zich vooral uit over de landelijke politiek. De gemeenteraadsverkiezingen leveren zo geen duidelijke uitspraak op over de beleidsvoornemens en beleidsprestaties van politici en partijen. Uit de resultaten van dit onderzoek naar de achtergronden van het stemgedrag van de raadsverkiezingen, kunnen een aantal denkrichtingen worden aangegeven die de democratische kwaliteit van lokale verkiezingen kunnen versterken.

7.2 Verminder het partijpolitieke karakter van verkiezingen

De eerste conclusie die uit dit onderzoek kan worden getrokken, is dat lokale politiek voor kiezers weinig verband houdt met partijpolitiek. Dit heeft tot gevolg dat kiezers thuisblijven, dan wel zich laten leiden door landelijke politieke overwegingen of een keuze maken voor een protestpartij of lokale partij. Om de democratische kwaliteit van gemeenteraadsverkiezingen te vergroten, is het dus van belang het partijpolitieke karakter ervan te verminderen en het lokale karakter te versterken. Daarvoor zijn de volgende opties denkbaar:

Geen landelijke partijen in de lokale politiek

De meest vergaande optie is om landelijke politieke partijen te verbieden of te ontmoedigen om onder eigen naam aan de lokale verkiezingen deel te nemen. In meerdere landen is dit al de praktijk. In Griekenland wordt alleen door lokale partijen aan de lokale verkiezingen deelgenomen (die overigens wel openlijk worden gesteund door landelijke

partijen)⁴⁴; in grote delen van de VS en in Canada nemen geen partijen maar individuele kandidaten aan de verkiezingen deel. Politici worden hier niet beoordeeld op hun politieke kleur, maar op hun ideeën en kwaliteiten. Onderzoek naar de effecten van niet-partijpolitieke verkiezingen in de VS laat zien dat de opkomst wat lager is, maar dat de kiezers zich hier wel meer laten leiden door lokale politieke overwegingen dan in gemeenten waar politieke partijen deelnemen.⁴⁵ Voor Nederland zou gekozen kunnen worden voor een verkiezingsdeelname van landelijke partijen onder een lokale vlag⁴⁶, die ook in België bij lokale verkiezingen vrij gebruikelijk is.⁴⁷ Door met een eigen lokale naam aan de gemeenteraadsverkiezingen deel te nemen, komen de standpunten over lokale onderwerpen en de kwaliteiten van lokale politici beter uit de verf. De samenstelling van de gemeenteraad wordt hierdoor – anders dan nu het geval is – een afspiegeling van plaatselijke politieke voorkeuren, waarmee raadsleden een duidelijk mandaat van de kiezer krijgen. Omdat de deelnemende politieke partijen duidelijke keuzes presenteren over de lokale vraagstukken die de kiezer bezighouden, voelt deze zich weer meer betrokken bij de lokale politiek, hetgeen de verkiezingsopkomst ten goede komt en het politiek mandaat van de gemeenteraad verder versterkt.

Versterk lokale politieke groeperingen

In het verlengde van het voorgaande kan worden gedacht aan een meer gelijke verdeling van de partijfinanciering over landelijke en lokale partijen. Op deze manier kan worden voorkomen dat lokale partijafdelingen dankzij landelijke partijsubsidies met een disproportionele inzet van middelen de lokale verkiezingscampagnes kunnen domineren. Hoewel de nieuwe subsidie voor scholingsactiviteiten nu ook openstaat voor lokale politieke groeperingen, blijkt de verdeling ervan sterk in het voordeel van landelijke partijen uit te pakken.⁴⁸

⁴⁴ Loughlin, J. (2001), 'Greece: between 'Henosis' and decentralisation', in J. Loughlin (ed.), *Subnational democracy in the European Union: challenges and opportunities*. Oxford: Oxford University Press, pp. 271-189.

⁴⁵ Schaffner, B.F., M. Streb, G. Wright (2001), 'Teams without uniforms: the nonpartisan ballot in state and local elections', in: *Political research Quarterly*, vol 54, nr. 7, pp. 7-30.

⁴⁶ M. (2010), *Lokale politiek in Nederland: de logica en dynamiek van plaatselijke politiek*. Den Haag: Lemma. pp. 125.

⁴⁷ Ackaert, J. (2006), *Politiek in mijn gemeente*, Leuven: Davidsfonds.

⁴⁸ Olsthoorn, S, 'Lokale partij grijpt naast raadssubsidie', in: *Binnenlands Bestuur* 13-11-2009

7.2 Maak duidelijk waar lokale politiek over gaat

Het geringe lokale karakter van lokale verkiezingen staat op gespannen voet met het streven om de gemeentelijke bestuurslaag te laten ontwikkelen tot een eerste overheid die met maatwerkoplossingen tegemoet komt aan lokale omstandigheden en voorkeuren. Tegenover de gemeente als eerste overheid staat een lokale politiek die voor de kiezer op de tweede plaats staat. De meest eenvoudige manier om deze spanning op te heffen, is door het lokaal bestuur voortaan op te vatten als uitvoeringsloket van de rijksoverheid. Als het lokaal beleid voor een belangrijk deel bepaald wordt door landelijke beleidskaders, is het ook geen probleem als de samenstelling van de gemeenteraad een afspiegeling is van landelijke politieke voorkeuren. Als er wél voor wordt gekozen om lokale belangen politiek duidelijker voor het voetlicht te brengen in de lokale politiek, staan de volgende opties open:

Stimuleer afwijkende afwegingen

Grote decentralisatieoperaties hebben het belang van het lokaal bestuur de afgelopen 10 jaar doen toenemen. Toch worden gemeenten op verschillende manieren geremd in het maken van eigen afwegingen en keuzes bij de uitvoering van gedecentraliseerde taken. Lokale maatwerkoplossingen en afwijkende politieke afwegingen leggen het vaak af tegen *best practices* en landelijke richtlijnen. Het benutten van gemeentelijke beleidsruimte kan worden gestimuleerd door gemeenten bij decentralisatie-operaties meer beleidsrust te gunnen, waarbij zij niet meteen worden geconfronteerd met beleidswijzigingen of met nieuw beleid voordat zij hebben kunnen nagaan hoe het beleid kan worden afgestemd op de lokale situatie.⁴⁹ Verder is het van belang dat lokale verschillen bij de uitvoering van landelijk beleid worden aangemoedigd in plaats van afgekeurd. Dit kan bijvoorbeeld door de minister niet meer te laten reageren op Kamervragen over lokaal beleid, waarin verschillen tussen gemeenten meestal negatief worden beoordeeld. Door gemeenten meer beleidsruimte te gunnen krijgen ze meer ruimte om die keuzes aan de kiezer voor te leggen, en wordt de relevantie van de lokale politiek vergroot.

Stimuleer strategische keuzes

Maar weinig gemeenten hebben een overkoepelende strategische visie die aangeeft wat de voornaamste opgaven voor de gemeente zijn en hoe die tegemoet moeten worden

⁴⁹ Boogers, M.J.G.J.A., L. Schaap, N. Karsten, E.D. van den Munckhof (2009), 'Decentralisatie als opgave', in: *Bestuurswetenschappen*, nr. 1, p. 29-49.

getreden.⁵⁰ Het voordeel van zo'n strategische visie is dat het de plaatselijke samenleving duidelijkheid biedt over de politieke koers van de gemeente. Daarbij gaat het niet zozeer om het formuleren van abstracte vergezichten, maar vooral om de vertaling daarvan in concrete keuzes. Inwoners krijgen hierdoor een helder beeld van waar de lokale politiek voor staat. Het ontwikkelen van zo'n lokaal toekomstperspectief stelt wel eisen aan de strategische vermogens van bestuurders en aan de kwaliteit van het ambtelijk apparaat. Investerings hierin geven de gemeente meer grip op de ontwikkeling van de gemeente, waardoor inwoners meer mogelijkheden krijgen om zich hier over uit te spreken.

7.3 Geef personen de ruimte

Een laatste bevinding van het onderzoek is dat persoonlijke kwaliteiten van bestuurders voor veel kiezers het verschil kunnen maken bij de gemeenteraadsverkiezingen. In gemeenten waar sublokale (of etnische) gemeenschappen te onderscheiden zijn, blijkt de manier waarop kandidaten hierin geworteld zijn een belangrijke succesfactor te zijn bij verkiezingen. Hieruit kan worden afgeleid dat kiezers zich bij de gemeenteraadsverkiezingen in enige mate laten leiden door hun persoonlijke band met politici en/of door de belangen van hun dorp, wijk of etnische groep. Om de betekenis van lokale verkiezingen te versterken, kan hier meer ruimte aan worden gegeven. Dat kan op de volgende manieren:

Naar een lokaal districtenstelsel

De meest vergaande optie is om op lokaal niveau te experimenteren met een districtenstelsel. Het gegeven dat kiezers zich in enige mate laten leiden door hun band met kandidaten en door sublokale belangen, wordt hier dan als uitgangspunt genomen bij de vormgeving van de verkiezingen.⁵¹ Het spreekt voor zich, dat dit vergaande consequenties zal hebben voor de wijze waarop politieke partijen zich momenteel manifesteren in de lokale politiek (zie boven).

⁵⁰ Pröpper, I., H. Kessens (2005), Tussen pluche en publiek: lokale politiek in de praktijk, Bussum: Coutinho, p. 19-23.

⁵¹ Kummeling, H.R.B.M., H. van der Kolk (2002), Lokale kiesstelsels vergeleken: over de vormgeving, het gebruik en de consequenties van lokale kiesstelsels, Den Haag: VNG-uitgeverij.

Verlaging van de voorkeursdrempel

Een minder vergaande optie om personen en sublokale belangen meer de ruimte te geven, is een verdere verlaging van de voorkeursdrempel. Op die manier worden individuele kandidaten meer dan nu het geval is gestimuleerd om een eigen band met kiezers op te bouwen.

Investeer in de vertegenwoordigende rol van raadsleden

De meest eenvoudige manier om het persoonlijke element in de lokale politiek te verstevigen, is door te investeren in de versterking van de vertegenwoordigende rol van raadsleden. Daarvoor is het allereerst noodzakelijk dat raadsleden meer tijd krijgen om contacten op te bouwen en te onderhouden met inwoners, organisaties, bedrijven en instellingen. Met een meer efficiënte vergaderstructuur en informatievoorziening, kan fors worden bezuinigd op de voorbereidingstijd voor vergaderingen en op het aantal vergaderuren. Raadsleden houden hierdoor meer tijd over maatschappelijke contacten.⁵² Ten tweede kan bij de rekrutering van raadskandidaten meer rekening worden gehouden met de mate waarin zij geworteld zijn in de samenleving en over een eigen lokaal netwerk beschikken.⁵³ Ook dat versterkt de vertegenwoordigende rol van raadsleden. Tot slot kan worden gewerkt aan een professionalisering van de vertegenwoordigende rol van raadsleden en – in het verlengde hiervan – een culturele herwaardering hiervan. Door raadsleden te leren hoe ze concrete vragen en problemen van inwoners (die meestal onder de uitvoerende verantwoordelijkheid van wethouders vallen) op een geloofwaardige manier kunnen verbinden met meer algemene vraagstukken (die betrekking hebben op de kaderstellende en controlerende rol van de raad), kan worden voorkomen dat ze van detaillisme, cliëntelisme of populisme worden beschuldigd als ze de geluiden van de straat in de raad laten doorklinken. Op die manier kan de meest essentiële functie van de gemeenteraad – die van vertegenwoordiging – uit een sfeer van negativisme en (zelf-) kritiek worden gehaald, waarmee de persoonlijke band tussen kiezers en gekozenen meer ruimte krijgt.

⁵² VNG Commissie positie wethouders en raadsleden (2008), *Van werklast naar werklust: aanbevelingen om het werk van lokale politici (nog) leuker te maken*, Den Haag: VNG.

⁵³ De bovengenoemde kiesstelselwijzigingen zullen partijen hiertoe aanzetten, maar ook de hier gepresenteerde onderzoeksbevindingen zouden voor partijen een stimulans moeten zijn om meer te letten op het externe profiel van hun kandidaten. Zie ook: Voerman, G., M. Boogers (2010), *Rekrutering revisited: de kandidaatstelling voor de gemeenteraadsverkiezingen van 2010 vergeleken met 2006*, Groningen/Tilburg: DNPP/TSPB.

Bijlage: deelnemers expertmeeting

Deelnemers expertmeeting dd 3 november 2011 over de democratische kwaliteit van gemeenteraadsverkiezingen.

- Jaap van As (CDA bestuurdersvereniging)
- Bert Euser (wethouder Albrandswaard, auteur boek Lokale Leiders)
- Jos Kuijs (ex-medewerker Centrum Lokaal Bestuur, adviseur en publicist)
- Hans Lingen (plv. griffier Den Haag)
- Danielle van Lith (raadslid Eersel, bestuurslid raadsid.nu)
- Roger Rutten (griffier Deurne)
- Gerard Vrenken (griffier Tilburg)
- Melanie Herms (BZK)
- Boudewijn Steur (BZK)
- Joep Severens (BZK)
- Ruud Smeets (BZK)

Bijlagen: stedenstudies

In de nuvolgende bijlagen worden alle individuele stedenstudies weergegeven. Elke stedenstudie begint met een achtergrondstudie naar de politiek-bestuurlijke situatie van de gemeente en de belangrijkste electorale verschuivingen. Vervolgens is ingegaan op de plaatselijke factoren die van invloed zijn geweest op de verkiezingsuitslagen. Daarvoor is er gebruik gemaakt van documentstudie en zijn er gesprekken gevoerd met een lokale journalist, de griffier en verschillende betrokken inwoners. In die gesprekken zijn de volgende onderwerpen besproken: de bijzondere karakteristieken van de gemeente; de politieke thema's die er spelen; het karakter van de lokale politiek en de rol die politieke partijen en politici hierin vervullen; oordelen over de verkiezingscampagne. Daarnaast zijn opvallendheden in de uitslag ter verklaring voorgelegd. Daarbij gaat het om lokale ontwikkelingen van de verkiezingsuitslag en om afwijkingen van de landelijke trend.

Almere: stad in ontwikkeling

Typering Almere

De gemeente Almere (provincie Flevoland) heeft 185.827 (1/1/2009) inwoners en grenst aan de gemeenten Lelystad en Zeewolde. Bovendien ligt Almere aan zowel het Gooimeer, IJmeer en Markermeer. Almere is momenteel de zevende stad van Nederland. Het streven is om door te groeien naar 350.000 inwoners in 2030. Almere is een jonge gemeente; pas in 1984 kreeg het een gemeentebestuur. Almere is opgezet als een meerkernige stad en bestaat uit zes stadsdelen (Almere Buiten, Almere Stad, Almere Haven, Almere Poort, Almere Pampus en Almere Hout). Het bij buitenstaanders enigszins negatieve imago van Almere contrasteert met de mening van de inwoners zelf. De meeste Almeerders blijken trots te zijn op hun stad. Almeerders waarderen vooral het groene karakter en de ruimte (*Het imago van Almere*, 2009).

Almere telt in vergelijking met de rest van Nederland veel jongeren en weinig 65-plussers (8%). Het Almeerse percentage van huishoudens met kinderen is met 46% dan weer vrij hoog. Almere heeft een iets hoger aantal laagopgeleiden dan het landelijk gemiddelde, maar het gemiddelde salaris is weer hoger. Meer dan 35% van de Almeerders is van allochtone afkomst. Dit percentage ligt aanzienlijk hoger dan het landelijke gemiddelde van 20,3%. Ongeveer 17% van de Almeerders is in Almere geboren; 31% van de Almeerders is in de regio Amsterdam geboren; 19% van de inwoners is geboren in het buitenland. De grootste etnische groep wordt gevormd door Surinamers (13.2%), gevolgd door Marokkanen, Antillianen, Turken en Duitsers (*Sociale atlas van Almere*, 2009).

Recente ontwikkelingen

De belangrijkste thema's die spelen in Almere zijn de groei van de stad (de 'schaalsprong'), infrastructuur, veiligheid en voorzieningen. Deze thema's hangen met elkaar samen. De afspraken over de schaalsprong naar 350.000 inwoners in 2030 zijn vastgelegd in een Integraal Afsprakenkader (IAK) Almere 2030. De schaalsprong behelst onder andere de bouw van 60.000 woningen en de ontwikkeling van 100.000 arbeidsplaatsen. Hiervoor is het noodzakelijk dat de bereikbaarheid van Almere wordt verbeterd, waarvoor grote infrastructurele voorzieningen nodig zijn, zoals de aanleg van een nieuwe verbinding met Amsterdam over het IJmeer. Voor de inwoners van Almere is het overigens lastig om de met de schaalsprong verbonden plannen en projecten in verband te zien. 'Het totaalpakket is met name voor inwoners fragmentarisch'. Alle politieke partijen hebben infrastructuur overigens in het partijprogramma opgenomen. En alle partijen zijn het erover eens dat een verbinding over het IJmeer een voorwaarde is voor de Schaalsprong. Tussen politieke partijen zijn slechts 'nuanceverschillen'. Algemeen wordt ook onderkend dat de ontwikkeling van het voorzieningen-aanbod achter blijft bij de groei van de stad. Er wordt volop gebouwd, maar er is een gebrek aan voorzieningen als musea, bedrijfsinstellingen en instellingen voor hoger onderwijs. Ook hier erkennen alle partijen dat er in Almere meer van dit soort voorzieningen moeten komen. Tenslotte is veiligheid nog een thema. Vooral open ruimtes roepen soms gevoelens van onveiligheid op en volgens de Veiligheidsmo-

nitor-Wijkpeiling 2009 worden gevoelens van onveiligheid in Almere vooral opgeroepen op plekken waar groepen jongeren rondhangen, bij het treinstation, en in het centrum.

Almere electoraal

Om de uitslag te kunnen interpreteren zijn de verkiezingsuitslagen van 2010 vergeleken met die van 2006 en met de uitslagen in alle Nederlandse gemeenten. Het verschil tussen de landelijke en lokale trends is een van de punten die we in de verschillende interviews hebben voorgelegd.

Figuur 1: de zetelverdeling in Almere de afgelopen jaren

	2010	2006	2002
CDA	2	3	4
PvdA	8	12	7
SP	2	4	-
VVD	7	7	8
PVV	9	-	-
GroenLinks	3	3	4
ChristenUnie	1	2	1
D66	3	1	2
Leefbaar Almere	3	4	9
VSP	0	1	1
Almere Partij	0	2	2
Stadspartij	-	-	1
Trots op Nederland	1	-	-
Totaal	39	39	39

Figuur 2: De uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen in procenten zowel voor heel Nederland als Almere (de verkiezingsuitslag van 3 maart 2010 is gearceerd); de laatste kolom toont de Almeerse uitslag van de Europese Parlementsverkiezing van 2009

	Uitslag gemeenteraadsverkiezing landelijk		Uitslag gemeenteraadsverkiezing Almere		Uitslag EU verkiezingen Almere
	2010	2006	2010	2006	2009
Opkomst	54,20	58,56	59,0	47,9	30,79
CDA	14,82	16,83	4,65	7,63	8,1
PvdA	15,74	23,45	17,8	27,5	12,7
SP	4,16	5,68	4,79	9,32	8,2
VVD	15,68	13,77	15,34	16,84	12,1
PVV	0,77	-	21,62	-	27,1
GroenLinks	6,73	5,89	7,98	7,35	9,1
ChristenUnie/ (SGP)	3,76	3,64	2,88	3,87	3,1
D66	8,08	2,68	8,29	3,61	12,1
SGP	0,30	-	-	-	-
PvdD	1,24	-	-	-	-
Trots	24,1	23,4	2,25	-	-

Leefbaar / lokaal	25,7	22,9	11,31	21,94	
VSP	0,22	0,16	1,87	2,94	-
NMP	0,05	-	1,18	-	-

Als de ontwikkeling van de lokale uitslagen van de gemeenteraadsverkiezingen (lokale trend) wordt vergeleken met die van alle gemeente (landelijke trend), dan valt allereerst op dat opkomst in Almere fors is toegenomen. De PvdA verliest in Almere meer dan elders en dat geldt ook voor de SP, de VVD en de lokale partijen. De verkiezingsdeelname van de PVV zal hier voor een belangrijk deel aan ten grondslag liggen, maar ook andere specifieke lokale factoren – die te maken hebben met lokale thema's en met het plaatselijk opereren van partijen en politici – kunnen hiervoor verantwoordelijk zijn.

Figuur 3: De lokale trend bij de gemeenteraadsverkiezingen (verschil uitslag Almere t.o.v. 2006), de landelijke trend (verschil uitslag landelijk t.o.v. 2006) en het verschil daartussen (het verschil van de trend in Almere t.o.v. de landelijke trend)

	Almere		
	Lokale trend	Landelijke trend	Afwijking landelijke trend
Opkomst	+11,06	-5,24	+15,5
CDA	-2,08	-2,01	-0,7
PvdA	-9,7	-7,71	-1,99
SP	-4,35	-1,52	-2,83
VVD	-1,5	+1,91	-3,41
PVV	+21,62	+0,77	+20,85
GroenLinks	+0,63	+0,84	-0,21
ChristenUnie	-0,99	+0,1	-1,09
D66	+4,68	+5,4	-0,72
Trots	+2,25	+1,24	+1,01
Leefbaar /lokaal	-10,63	+0,7	-10,70
VSP	-1,07	+0,06	-1,13
NMP	+1,18	+0,5	+1,13

Stemgedrag in Almere

Algemeen

In de afgelopen zestien jaar is het politieke landschap van Almere geleidelijk veranderd, van een liberale (VVD en D66 haalden 48% van de stemmen in 1994) naar een meer links georiënteerde gemeente in 2006. In 1994 behaalden de Centrum Democraten 8% van de stemmen en in 2009 behaalde de PVV bij de Europese Verkiezingen 27% van de stemmen. De respondenten denken dat mede daardoor 'de PVV voor Almere koos'. De impact van die deelname is groot. Het bracht de thema's van veiligheid en integratie meer voor het voetlicht dan anders het geval zou zijn geweest. "Veiligheid en Islam zijn eigenlijk nauwelijks thema's in Almere ... De PVV heeft dat enorm opgeklopt". Onder veel Almeerders heerst onvrede en politiek cynisme.

Dat heeft ondermeer te maken met hun ervaringen in de steden waar ze vandaan komen. Omdat het lokaal bestuur daar niet in staat was de grotestedenproblematiek aan te pakken hebben ze 'met de voeten' gestemd door naar Almere te verhuizen. Hun wantrouwen in de lokale overheid heeft zich daar gevormd. Daarnaast zijn veel verwachtingen rondom de verbetering van de bereikbaarheid van Almere ook nog niet uitgekomen, wat het bestaande negatieve beeld van de gemeentelijke overheid nog eens bevestigt. Verder hebben veel Almeerders het gevoel dat de schaa sprong-ontwikkeling de aantrekkelijkheid van hun leefomgeving bedreigt, terwijl ze juist hiervoor in Almere zijn komen wonen. Ook dit voedt gevoelens van politieke onvrede.

In Almere werken landelijke electorale trends doorgaans versterkt door. In 2010 dragen met name de deelname van de PVV en de landelijke media-aandacht die dit opriep, daaraan bij. De deelname van de PVV was vervolgens hetgeen de mensen op straat bezighield. Er heerste het gevoel dat 'de stad ons ontglipt' omdat de verkiezingen niet 'over ons' gingen. Landelijke media die samen met de PVV de stad 'in gijzeling houden' met thema's die niet de prioriteiten van Almere zijn of horen te zijn. Voor politiek ontevreden Almeerders en Almeerders met een angst voor het ontstaan van grootstedelijke problematiek zoals onveiligheid(sgevoelens), is de PVV aantrekkelijk. De PVV heeft daarvoor weinig lokaal campagne hoeven voeren en heeft dat ook nauwelijks gedaan. 'De landelijke media hebben gratis campagne gevoerd voor de PVV'. Overigens lijkt er in Almere steeds een substantiële groep proteststemmers aanwezig. Mocht de PVV niet hebben meegedaan, hadden zij ook naar Leefbaar Almere en wellicht naar de Almere Partij kunnen gaan (al is het ook waarschijnlijk dat ze thuis zouden zijn gebleven). In 2002 haalde Leefbaar Almere vanuit het niets 21,5% van de stemmen en toen de SP in 2006 voor het eerst meedeed in 2006 haalde ze ook 9% van de stemmen. Andere partijen hebben ook gevolgen ondervonden van de deelname van de PVV. De PvdA heeft tijdens de campagne bijvoorbeeld weinig de successen van wethouder Duivesteijn uitgevent, maar "bleef zich verdedigen of zich in de vijver van de PVV begeven". Het verlies van de VVD – die in elders juist won – wordt ook verklaard door de deelname van de PVV en in mindere mate TROTS die deels in dezelfde electorale vijver vissen. Het verlies van de SP volgt zowel uit landelijke factoren als het feit dat de SP als nieuwe partij in de raad kwam in 2006. CDA en ChristenUnie hebben met een redelijk stabiel gebleven achterban weer hinder van de hoge opkomst ondervonden: met een stijgende kiesdrempel legt die vaste achterban immers minder gewicht in de schaal.

Lokale factoren: thema's

Hoewel de schaa sprong en alle plannen en projecten die hiermee samenhangen van groot belang zijn voor de verdere ontwikkeling van de stad, speelde het nauwelijks een rol in de verkiezingscampagne. Geen van de partijen heeft zich hier duidelijk op geprofileerd, ook omdat er hierover een brede politieke consensus blijkt te bestaan. Desalniettemin heeft de schaa sprong toch een stempel gedrukt op de verkiezingsuitslag. Zoals gezegd heeft men moeite om het verband te zien tussen alle plannen en projecten die onderdeel uitmaken van de schaa sprong. Daarbij komt dat de plaatselijke bevolking maar in beperkte mate deelgenoot is gemaakt van de keuzes en afwegingen die voor de schaa sprong zijn gemaakt. Bij zo een complex en langdurig project waarbij meerdere overheden en instellingen betrokken zijn, is dat niet eenvoudig. Ook in dit opzicht hebben de Almeerders hierdoor het gevoel dat 'de stad hen ontglipt', zoals in meerdere gesprekken naar voren werd gebracht. Dit heeft voeding gegeven aan gevoelens van politieke machteloosheid, onvrede en cynisme, wat zijn weerslag heeft gehad op de verkiezingsuitslag.

Lokale factoren: personen

Personen lijken er wat minder toe te doen in Almere dan in andere gemeenten. Dit komt mede vanwege de enigszins afwezige lokale media, maar ook ontbreekt het in de Almeerse politiek aan boegbeelden of smaakmakers die zich een of meerdere thema's toe-eigenen. Frits Huijs van Leefbaar Almere is de enige aan wie enigszins een rol van smaakmaker wordt toegedicht. Hij had een helder en aansprekend weerwoord tegen de PVV en zocht de confrontatie. 'Hij doet veel voor de stad en heeft een vaste aanhang'. Een ander bekend figuur in de Almeerse politiek, wethouder Duivesteijn, heeft dat niet. "Hij doet goed werk, maar hij werkt niet aan draagvlak". Bovendien kon er niet op hem worden gestemd. Hierdoor kan als enige smaakmaker de lijsttrekker van Leefbaar Almere worden genoemd. Wat ook meespeelt, is dat het in Almere lastig is voor lokale politici om een eigen achterban op te bouwen. Door het grote aantal verhuisbewegingen in en naar Almere is er geen hecht lokaal netwerk waarin politici zich kunnen manifesteren en een band met hun kiezers kunnen opbouwen. Als *new town* heeft Almere daardoor geen sterke maatschappelijke humuslaag waar partijen en politici hun worteling in de samenleving vinden.

Opkomst

Uit verschillende onderzoeken blijkt dat Almeerders zich meer betrokken voelt bij de eigen buurt dan bij de gemeente (*Hoe stemt Almere*, 2009). In gesprekken met inwoners wordt dat bevestigd: "de meeste mensen zijn niet erg geïnteresseerd in wat er leeft aan de andere kant aan de stad". In Almere zijn veel mensen erg op zichzelf en op hun directe leefomgeving gericht, ook omdat men vaak elders werkt. De belangstelling voor lokale politieke aangelegenheden is daarom gering. Almere kent bij de verkiezingen doorgaans een lagere opkomst dan het landelijke gemiddelde. De oververtegenwoordiging van jongeren in Almere is een verklaring waarom de verkiezingsdeelname zo laag is, aangezien jongeren minder vaak stemmen. Ouderen zijn juist het meest plichtsgetrouw wat stemmen betreft, maar gezien het lage percentage ouderen heeft Almere hier weinig profijt van. Ook stemmen niet-westerse allochtonen minder vaak dan hun autochtonen stadgenoten (*Stemmers en niet-stemmers bij gemeenteraadsverkiezingen in Almere*, 2010). De opkomst-trend breekt in 2010 als in Almere het opkomstpercentage met 59% niet alleen hoger is dan in 2006 (47,9%), maar ook flink hoger dan het landelijke gemiddelde (53,9%). Het lijkt er op alsof de media-aandacht rond de politieke polarisatie in aanloop naar de lokale verkiezingen een positief effect op de opkomst heeft gehad. Voor ruim een op de drie stemmers heeft deelname van de PVV 'zeker' meegespeeld in de beslissing om te gaan te stemmen. Ook de helft van de stemmers die aanvankelijk twijfelden of ze zouden opkomen zegt dat deelname van de PVV heeft meegespeeld in hun beslissing op te komen. Toch is voor de meerderheid al dan niet stemmen in grote mate een structurele geneigdheid. Voor de motieven om niet te stemmen worden verschillende redenen aangedragen. Omstandigheden als 'geen tijd' spelen de grootste rol, gevolgd door onverschilligheid of onwetendheid over de lokale politiek. Niet-stemmers zijn per definitie niet cynischer dan stemmers. Ze zijn eerder onverschilliger en/of slechter op de hoogte dan dat er sprake is van een uitgesproken negatieve houding. PVV-stemmers zijn wél aanmerkelijk cynischer dan stemmers van andere partijen (*Stemmers en niet-stemmers bij gemeenteraadsverkiezingen in Almere*, 2010). Een deel van deze kiezers stemt uit onvrede over de bestaande politiek, zowel landelijk als lokaal. Hun stem is 'stem van onmacht en ongenoegen naar gevestigde orde'.

Conclusie

De gemeenteraadsverkiezingen in Almere stonden sterk in het teken van de verkiezingsdeelname van Wilders' PVV en de landelijke media-aandacht die dat met zich meebracht. Het heeft veel kiezers gemobiliseerd om te gaan stemmen, hetgeen resulteerde in een forse stijging van de verkiezingsopkomst tot boven het landelijke gemiddelde. Normaal is de opkomst in Almere juist een van de laagste van Nederland. Dat heeft veel te maken met het feit dat de meeste inwoners nog maar kort in deze groeistad wonen en veel Almeerders elders werken, waardoor ze maar weinig binding met de stad hebben. Ook het ontbreken van een dagblad voor Almere wordt aangegeven als een reden waarom de lokale politiek weinig belangstelling geniet. Landelijke electorale trends hebben hierdoor een sterker effect dan in andere gemeenten. Dat lokale factoren een geringe rol spelen, komt ook omdat partijen zich maar in beperkte mate profileren op lokale thema's. De groei en ontwikkeling van de stad is zo'n thema, maar hierover blijkt juist grote politieke consensus te bestaan. Bij de inwoners van Almere is er sprake van een betrekkelijk grote politiek onvrede, waardoor protestpartijen hier steeds veel kiezers weten te trekken. Deze onvrede vindt niet alleen zijn achtergrond in een algemeen politiek cynisme, maar ook in de oordelen over de ontwikkeling en groei van de stad. Inwoners zien door grote stedenbouwkundige projecten hun stad snel veranderen, maar omdat ze in beperkte mate deelgenoot zijn gemaakt van de politieke keuzes en afwegingen die er hiervoor zijn gemaakt (en nog moeten worden gemaakt), ontgaat hen de nut en noodzaak hiervan. Dit geeft voeding aan gevoelens van politieke machteloosheid, onvrede en cynisme, wat zijn weerslag heeft gehad op de verkiezingsuitslag. De steun voor de PVV, die zich in de campagne vooral profileerde op landelijke thema's die voor Almere minder relevant waren, had zo voor een deel toch een lokale component. In tegenstelling tot veel andere gemeenten, doen personen er nauwelijks toe in Almere. Waar het electorale succes van partijen elders sterk afhangt van het vermogen van kandidaten om een persoonlijke band op te bouwen met de kiezer, is dat in Almere veel minder het geval. Als jonge stad in ontwikkeling zijn er nog geen wijdvertakte lokale netwerken waarin politici hun maatschappelijke worteling kunnen vinden. Dat zorgt ervoor dat Almere extra onderhevig is aan landelijke electorale ontwikkelingen.

Bijlage: lijst met geïnterviewden

- Abdelhafid Akallouch, journalist *Omroep Flevoland*, 8/4/2010.
- Jan Dirk Pruijm, griffier Almere, 8/4/2010.
- Will van der Vlies, plaatsvervangend griffier Almere, 8/4/2010.
- Jetske Krol, griffiemedewerker, 8/4/2010.
- Bart Buijs, inwoner Almere, 8/4/2010.
- Corien Slagter, inwoner Almere, 8/4/2010.
- Ben Scholten, inwoner Almere, 8/4/2010.
- Ton Teunis, inwoner Almere, 8/4/2010.
- Emiel van der Linden, inwoner Almere, 8/4/2010.
- Rene Hogenes, inwoner Almere, 8/4/2010.
- Henk Traarbach, inwoner Almere, 8/4/2010.
- Joop Spijker, inwoner Almere, 8/4/2010.

Delfzijl: demografische krimp en dorpsbelangen

Typering Delfzijl

Delfzijl is een havenstad in het noordoosten van de provincie Groningen. De gemeente heeft een oppervlakte van 227,4 km² waarvan meer dan een derde uit water bestaat.

In 2009 telt Delfzijl 26.744 inwoners; in 1995 waren dit er nog 30.744⁵⁴. In Delfzijl zelf wonen ongeveer 17.000 inwoners, de overige inwoners van Delfzijl zijn verspreid over ongeveer 13 dorpen en 24 buurtschappen.

De gemeente Delfzijl vervult voor Noordoost-Groningen een centrumfunctie doordat ze beschikt over voorzieningen op het gebied van gezondheid (zoals een ziekenhuis) en onderwijs (basis-, middelbaar- en beroepsonderwijs), sport en cultuur (theater annex cultureel centrum en instituut voor kunstbeoefening). Veel mensen zijn of waren werkzaam in de chemische- en aluminiumindustrie en aanverwante bedrijven. Ook de scheepsbouw en het MKB zijn in Delfzijl actief. Delfzijl heeft ondanks haar beperkte omvang enige grootstedelijke problematiek op het gebied van armoede, veiligheid en integratie. Ook heeft de stad te maken met demografische krimp. Deze krimp is extra problematisch voor Delfzijl, omdat de stad zich juist lange tijd had ingesteld op groei. In de jaren '60 en '70 van de vorige eeuw leek het erop dat Delfzijl meer dan 80.000 inwoners zou krijgen. Veel van de woningen die toen zijn gebouwd moeten nu worden gesloopt.

Recente ontwikkelingen

De bestuursperiode 2006-2010, stond in Delfzijl in het teken van demografische krimp en de sloop en herstructurering van wijken. Andere thema's, zoals het op peil houden van voorzieningen als ziekenhuizen of ouderenzorg, zijn hieraan te relateren. Daarnaast kampt Delfzijl ook nog steeds met de herinnering aan forse bestuurlijke crisissen. Met name de periode 2002-2006 kenmerkte zich door veel onrust, opstappende bestuurders en beschuldigingen van o.a. seksuele intimidatie, valsheid in geschrifte etc. Deze onrust ebt voor een deel na in de raadsperiode 2006-2010. Toch verloopt deze periode relatief rustig, met uitzondering van een scheuring in de PvdA-fractie. Er is in Delfzijl bewust gekozen voor vier wethouders van buiten de raad (waarvan drie buiten de gemeente) die redelijk rustig hun werk hebben kunnen doen.

Delfzijl electoraal

Om de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen in Delfzijl te kunnen interpreteren, hebben we eerst de uitslag in kaart gebracht. Het uitgangspunt hierbij is de uitslag van de gemeenteraadsverkiezing 2010 in Delfzijl. Dit is vervolgens afgezet tegen de uitslag in 2006, zowel de gemeentelijke als de landelijke uitslag. Ook is de lokale trend van de politieke partijen afgezet tegen de landelijke trend. Het verschil tussen de landelijke en lokale trends is tevens een van de punten die we in de verschillende interviews hebben voorgelegd.

⁵⁴ Centraal Bureau voor de Statistiek

Figuur 1: de zetelverdeling in Delfzijl de afgelopen jaren

	2010	2006	2002
PvdA	4	9	7
CDA	3	3	4
VVD	3	2	2
ChristenUnie	3	4	1
D66	1	-	-
Gemeentebelangen	-	0	6
Stulp	3	2	-
Fractie 2014	3	-	-
Sociaal Delfzijl	1	-	-
Partij van het Noorden	-	1	-
Overig	0	0	1
Totaal	21	21	21

Bij de vorige verkiezingen van 2006 sprong vooral het grote percentage blanco stemmen in het oog. Meer dan 3.000 kiezers (24% van het totaal opgekomen kiezersaantal) hadden gehoor gegeven aan de oproep om uit protest tegen de bestuurlijke crisissen blanco te stemmen. Veel kiezers die normaal thuis bleven, brachten toen uit protest een blanco stem uit, wat leidde tot een voor Delfzijlse begrippen hoog opkomstpercentage van 61%. Vier jaar later blijkt dat onbehagen voor een belangrijk deel te zijn weggeëbd. Het opkomstpercentages en de verkiezingsresultaten van de deelnemende partijen komen in grote lijnen overeen met die in andere gemeenten. Partijen die elders winnen, winnen ook in Delfzijl; partijen die elders verliezen moeten ook hier een verlies incasseren. Als het gaat om de mate waarin er gewonnen of verloren wordt, zijn er wel verschillen ten opzichte van andere Nederlandse gemeenten. Lokale partijen (Stulp; Sociaal Delfzijl; Fractie 2014) scoorden beter dan elders, net als de VVD en het CDA. Hier tegenover staat dat de PvdA relatief veel kiezers verloor, terwijl het CDA in Delfzijl juist minder kiezers zag vertrekken. De ChristenUnie bleef nagenoeg constant, terwijl deze partij in andere gemeenten meestal won. Al deze afwijkingen van de landelijke trend kunnen wijzen op lokale factoren die het stemgedrag van kiezers kunnen hebben bepaald.

Figuur 2: De uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen in procenten zowel voor heel Nederland als Delfzijl (de verkiezingsuitslag van 3 maart 2010 is gearceerd); de laatste kolom toont de Delfzijlse uitslag van de Europese Parlementsverkiezing van 2009

	Landelijk		Delfzijl		Uitslag EU verkiezingen Delfzijl
	2010 (A)	2006 (B)	2010 (C)	2006 (D)	
Opkomst	54,13	58,56	51	61	28,27
CDA	14,8	16,8	13,5	14,2	21,52
PvdA	15,7	23,45	20	36,4	20,59
SP	4,1	5,68	-	-	8,38
VVD	15,68	13,77	16,3	11,3	9,02
PVV	0,8	-	-	-	17,13
GroenLinks	6,73	5,89	-	-	4,80
ChristenUnie/(SGP)	3,8	3,64	12,3	17,7	7,38
D66	8,1	2,7	6,1	-	6,52

Leefbaar / lokaal	23,7	22,94	32	20,39	-
-------------------	------	-------	----	-------	---

Figuur 3: De lokale trend bij de gemeenteraadsverkiezingen (verschil uitslag Delfzijl t.o.v. 2006), de landelijke trend (verschil uitslag landelijk t.o.v. 2006) en het verschil daartussen (het verschil van de trend in Delfzijl t.o.v. de landelijke trend)

	Delfzijl		
	Lokale trend (C-D)	Landelijke trend (A-B)	Afwijking landelijke trend (C-D) – (A-B)
Opkomst	-10	-4.4	-5,6
CDA	-0,7	-2	+1,3
PvdA	-16,4	-7,75	-8,65
VVD	+5	+2.2	+2,8
ChristenUnie	-5,4	+0.1	-5,5
D66	+6,1	+5.4	+0,7
Leefbaar / lokaal	+11,61	+0,76	+10,85

Het stemgedrag in Delfzijl

Algemeen

Delfzijl kent veel traditionele stemmers. Vooral veel oudere mensen stemmen uit gewoonte op een partij. De PvdA is in Delfzijl vanouds sterk, vooral bij de werknemers van de industriële bedrijven, scheepvaart/havensector etc. De landelijke politieke trends bepalen de hoofdlijnen van de uitslag in Delfzijl. Zo hebben de AOW-plannen van het kabinet in Delfzijl de PvdA stemmen gekost, net zoals de winst van D66 landelijk te verklaren is. Er wordt echter steeds minder volgens traditionele partijlijnen gestemd. Ideologische overwegingen of partijtrouw spelen tegenwoordig een wat minder grote rol. Waren er vroeger uitsluitend landelijke partijen actief in Delfzijl, tegenwoordig zijn er steeds meer lokale partijen bijgekomen, niet zelden als afsplitsing van een landelijke partij. Zo is Fractie 2014 na een intern conflict afgesplitst van de PvdA. Het succes van lokale partijen is niet alleen te danken aan lokale factoren, maar ook aan algemene gevoelens van onvrede met de politiek in het algemeen. Kiezers die zich niet vertegenwoordigd voelen door de bestaande landelijke politieke partijen, kijken gemakkelijk uit naar een lokale partij.

Lokale factor: thema's

Bouwen en slopen blijft het belangrijkste thema in de gemeente Delfzijl. Sommige woningen staan al lang op de slooplijst en de vraag of bepaalde panden of wijken wel of niet gesloopt worden, zorgt voor veel onzekerheid bij de bewoners. "Veel mensen weten niet of het nog wel de moeite is het plafond te witten". Des te opvallender is dat het thema nauwelijks een rol speelt in het bepalen voor de keuze bij de gemeenteraadsverkiezing. Politici en partijen onderscheiden zich niet duidelijk in hun visie op de stad; als ze dat wel doen blijkt het ideologische profiel van de partij lokale keuzes in de weg te staan. Zo onderscheidde de VVD zich

in de campagne met een pleidooi om niet te slopen, maar juist te bouwen. Dit weerhield mensen die het pleidooi onzinnig vonden er niet van om toch liberaal te stemmen. Zoals een gesprekspartner het verwoordde: “Of er gebouwd of gesloopt moet worden, was veruit het belangrijkste thema bij de verkiezingen en ik was het op dit punt het meest met de PvdA eens; maar als VVD’er is het voor mij een stap te ver om op die partij te stemmen”. Een ander lokaal thema bij de verkiezingen is de tegenstelling tussen stad en dorpen, waarbij het gaat om de verschillende belangen en problemen, het behoud van het karakter van de dorpen en de verdeling van voorzieningen. Vooral lokale partijen hebben zich sterk op dit thema geprofileerd, waarbij ze inspeelden op het gevoel dat ‘politici uit de stad (Delfzijl) onze belangen niet vertegenwoordigen’.

Lokale factor: personen

Personen blijken een grotere rol te spelen bij de stemkeuze. Dat geldt zowel voor de oudere en jongere kiezers. Mensen stemmen op personen die ze kennen of vertrouwen. Er wordt dan een aansprekend persoon gezocht binnen een of meerdere partijen die de voorkeur genieten. Een persoonlijke band met de kiezer ondersteunt de uiteindelijke keuze. Het stemgedrag is dan ook voor een belangrijk deel geografisch bepaald, omdat de persoonlijke band wordt opgebouwd in het sociale leven, dat zich vooral in de stadwijken en dorpen afspeelt. Tegengestelde belangen tussen de dorpen onderling en tussen de dorpen en de stad – waarbij herindelingerfenissen uit 1990 nog steeds een rol spelen – versterken dit electoraal ‘dorpisme’. Hoewel de periode 2006-2010 de lokale politiek in rustiger vaarwater heeft gebracht en plannen en projecten op de rails heeft gezet, zijn de bestuurders die hieraan hebben bijgedragen meestal niet beloond. De PvdA ‘wethouder van buiten’ haalde bijvoorbeeld slechts 67 voorkeursstemmen. De verkiezingsresultaten blijken niet te kunnen worden verklaard door aansprekende beleidsopbrengsten van bestuurders, maar veel meer door de mate waarin individuele politici zichtbaar en herkenbaar zijn in de samenleving. Een ‘wethouder van buiten’ heeft een achterstand op raadsleden die al veel langer lokaal actief zijn en een persoonlijke achterban hebben weten op te bouwen. Dat de PvdA na afsplitsing van Fractie 2014 over minder aansprekende kandidaten beschikte, wordt dan ook als belangrijke reden gezien voor het verlies van die partij. Omgekeerd wordt het succes van de VVD – die in Delfzijl beter scoorde dan in andere gemeenten – juist toegeschreven aan het opereren van lijsttrekker Arie Heuvelman, een ‘self made man’ die behoorlijk wat eigen geld in de campagne heeft gestopt. Als bekende ondernemer benadrukte hij de kansen en ontwikkelingsmogelijkheden van Delfzijl, wat bij veel kiezers die gewend zijn aan krimp en teruggang een welkome boodschap bleek te zijn.

Opkomst

In 2006 leidden de vele bestuurlijke crisissen tot een campagne om blanco te stemmen. Deze kende vooral haar oorsprong in de noordelijke dorpen/kernen en heeft tot een hoog aantal blanco stemmen geleid. Vier jaar later is er nog steeds onvrede en desinteresse in de (lokale) politiek. Mensen worden nauwelijks actief. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 2010 heeft deze afkerige houding zich geuit in het thuisblijven van veel kiezers. De opkomst is behoorlijk gedaald, ondanks een opkomstbevorderende campagne.

Conclusie

In tegenstelling tot veel andere steden gaat het publieke debat in Delfzijl niet over groei en woningbouw, maar over demografische krimp en sloop van woningen. Bij de gemeenteraadsverkiezingen was dit een belangrijk thema, maar toch hebben de kiezers zich hier maar in beperkte mate over uitgesproken. Hoewel

landelijke partijen zich duidelijk op dit thema onderscheidde, werden kiezers door het ideologische profiel van deze partijen ervan weerhouden om zich te laten leiden door het volgende verkiezingsthema: "Ik ben het op dit punt het meest met de PvdA eens; maar het gaat me te ver om bij de gemeenteraadsverkiezingen op die partij te stemmen." Een ander lokaal thema bij de verkiezingen was de tegenstelling tussen stad en dorpen, waarbij het gaat om de verschillende belangen en problemen, het behoud van het karakter van de dorpen en de verdeling van voorzieningen. Herindelingerfenissen uit 1990 spelen hierbij nog steeds een rol. Vooral lokale partijen hebben zich sterk op dit thema geprofileerd. Het succes van lokale partijen blijkt echter ook te kunnen worden toegeschreven aan algemene gevoelens van onvrede met de politiek in het algemeen. Kiezers die zich niet vertegenwoordigd voelen door de bestaande landelijke politieke partijen, wijken gemakkelijk uit naar een lokale partij. Het succes van lokale partijen is zo mede afhankelijk van landelijke electorale trends. Ook de uitslag van andere partijen blijkt in sterke mate door deze landelijke trends te zijn bepaald. Het lokale element in de verkiezingsuitslag is vooral terug te voeren op het optreden van politici. In Delfzijl stemt men vaak op personen die men kent of vertrouwt. De mate waarin politici in staat zijn een persoonlijke band op te bouwen met hun kiezers, bepaalt in belangrijke mate hun succes. Een persoonlijke band wordt opgebouwd in het sociale leven dat zich vooral in de stadswijken en dorpen afspeelt. Daarom is het stemgedrag voor een belangrijke deel geografisch bepaald. De genoemde tegenstellingen tussen de dorpen onderling en tussen de dorpen en de stad versterken dit electoraal 'dorpisme'.

Bijlage: lijst met geïnterviewden

- Maarten Beurkens, journalist RTV Noord
- Onno Rijkens, griffier Delfzijl, 7/4/2010
- Mw. T. Smid, bewoner Delfzijl, 7/4/2010
- Mw. S.A. Udemas-Slijm, bewoner Delfzijl, 7/4/2010
- Mw. T. Heijn, bewoner Delfzijl, 7/4/2010
- Mw. W.L. Ketting-Jager, bewoner Farmsum (gemeente Delfzijl), 7/4/2010
- Mw. H. Sassmanshausen, bewoner Delfzijl, 7/4/2010
- Mw. K. Hesselink, bewoner Woldendorp (gemeente Delfzijl), 7/4/2010

Den Haag: bouwplannen en personen

Typering Den Haag

Den Haag is de hoofdstad van de provincie Zuid-Holland en is met 488.864 inwoners de derde stad van Nederland (website CBS). Den Haag bestaat uit 8 stadsdelen en 62 wijken. Bijna de helft van de inwoners van Den Haag is allochtoon, wat betekent dat hij of zij of één van de ouders in het buitenland is geboren. In sommige wijken, zoals de Schilderswijk en het Transvaalkwartier, loopt het percentage allochtonen inwoners flink op. De grootste allochtone groepen komen uit Suriname, gevolgd door Turkije en Marokko (Stadsenquête Den Haag, 2009). Den Haag kent een geografisch onderscheid tussen 'het zand' en 'het veen'. Dit onderscheid heeft historische wortels ('zandboeren zijn rijk, de veenboeren arm'), maar is nog steeds zichtbaar in de stad. De meer welgestelde wonen in het noordwesten van de stad op 'het zand', de minder welgestelde wonen in het zuidoosten op 'het veen' (met de nieuwe woonwijk Ypenburg als uitzondering). Het dorp Scheveningen heeft een bijzondere positie in de stad, vooral omdat het door zijn excentrische ligging zijn eigen cultuur heeft weten te behouden.

Recente ontwikkelingen

De bestuursperiode 2006-2010, stond in Den Haag erg in het teken van woningbouw op binnenstedelijke locaties. Er zijn binnen Den Haag zeven gebieden aangewezen waar gebouwd kon worden. In Scheveningen zouden er een paar honderd woningen bijkomen en ook in Kijkduin zou grootschalig gebouwd worden. Dit alles moet leiden tot een groei van de stad tot boven de 500.000 inwoners. Deze plannen stuitte op veel weerstanden bij de bevolking, die vreesden voor het behoud van het karakter van hun wijk en de kwaliteit van hun leefomgeving. Ook het idee om tegen Duindorp aan in zee een cruiseterminal met woningen te bouwen, leverde veel protesten op. De ontwikkelingsvisie die achter deze woningbouwplannen ten grondslag ligt, is niet goed uitgelegd bij het publiek. Hierdoor is het nut en de noodzaak van de plannen de kiezers ontgaan.

Uit een enquête over het type stad dat Den Haag zou moeten zijn, bleek dat 80% koos voor 'rustige groene woonstad', waarmee men feitelijk koos voor het behoud van de bestaande situatie. Op grond van peilingen die TNS NIPO in opdracht van de gemeente voorafgaand aan de verkiezing heeft gehouden, blijken inwoners veiligheid het belangrijkste thema te vinden (net als in de rest van Nederland overigens, zie hoofdstuk 4). Het thema veiligheid wordt gevolgd door verkeer, openbaar vervoer en parkeerbeleid (35%). Het thema integratie is in Den Haag nauwelijks van belang geweest, niet in de politiek en niet bij de bevolking. Gesprekspartners wijzen in dit verband op langdurige aanwezigheid van goed geïntegreerde Indische en Hindoestaanse gemeenschappen, waardoor Den Haag al een lange multiculturele traditie heeft opgebouwd; dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld Rotterdam waar een dergelijke traditie minder sterk ontwikkeld is.

Den Haag electoraal

Om de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen in Den Haag te kunnen interpreteren, hebben we eerst de uitslag in kaart gebracht. Het uitgangspunt daarbij was de uitslag van de gemeenteraadsverkiezing in 2010 zelf. Die zijn vervolgens afgezet tegen de lange termijn trend in Den Haag. Ook is de lokale trend van

de partijen afgezet tegen de landelijke trend. Het verschil tussen landelijke en lokale trends is vervolgens een van de punten die we in de verschillende interviews hebben voorgelegd.

Figuur 1: de zetelverdeling in Den Haag de afgelopen jaren

	2010	2006	2002
CDA	3	5	7
PvdA	10	15	10
SP	2	4	2
VVD	7	10	11
PVV	8	-	-
GroenLinks	3	3	3
ChristenUnie	0	-	
D66	6	2	3
ChristenUnie/SGP		1	1
PvdD	1	-	
Trots	0	-	
Lijst Pim Fortuyn		1	
Solidair Nederland		1	
Islam Democraten	1	1	
Khoulani	1	-	
Leefbaar Den Haag		0	4
Haagse Stadspartij	2	1	1
Politieke Partij Scheveningen	1	1	3
Totaal	45	45	45

Als het Haagse lokale politieke landschap en de ontwikkeling ervan worden beschouwd, vallen twee zaken op: het grote aantal vertegenwoordigde partijen en de sterk wisselende getalsverhoudingen tussen deze partijen. Partijen die de afgelopen verkiezingen flink hebben gewonnen, verloren in 2010 (PvdA en SP), terwijl een verliezer van 2006 deze keer juist flink won (D66). De enige twee vaste trends die waarneembaar zijn, zijn de gestage electorale neergang van de het CDA en van de VVD. De winst- en verliesrekening van de verschillende politieke partijen komt in grote lijnen overeen met die in andere gemeenten. Partijen die elders hebben gewonnen, winnen ook in Den Haag; partijen die elders hebben verloren, boeken ook in Den Haag verlies. De enige uitzonderingen zijn de collegepartijen VVD en GroenLinks, die anders dan in de meeste andere gemeenten in Den Haag niet wonnen, maar juist verloren. Daarnaast zijn er partijen die in Den Haag meer wonnen (D66) of meer verloren (SP) dan elders. Deze afwijkingen van de landelijke trend wijzen op lokale factoren, die de uitslag mede hebben bepaald. In Den Haag was de verkiezingsdeelname van de PVV een zodanige lokale factor.

Figuur 2: De uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen in procenten zowel voor heel Nederland als Den Haag (de verkiezingsuitslag van 3 maart 2010 is gearceerd); de laatste kolom toont de Haagse uitslag van de Europese Parlementsverkiezing van 2009

	Uitslag gemeenteraadsverkiezing landelijk		Uitslag gemeenteraadsverkiezing Den Haag		Uitslag EU verkiezingen Den Haag
	2010 (A)	2006 (B)	2010 (C)	2006 (D)	
Opkomst	54,1	58,5	52,9	47,7	41,60 %
CDA	14,8	16,8	5,9	10,2	19,85
PvdA	15,7	23,5	21,2	28,4	10,74
SP	4,1	5,7	4,0	7,7	5,32
VVD	15,7	13,8	14,6	19,8	12,40
PVV	0,8	-	16,8	-	17,13
GroenLinks	6,7	5,9	6,0	6,8	10,48
ChristenUnie	3,8	3,6	1,8	-	
D66	8,1	2,7	11,9	4,7	15,09
SGP	1,8	1,7	0,8	-	
PvdD	0,3	-	2,4	-	4,33
Trots	1,2	-	1,6	-	
ChristenUnie / SGP	1,0	0,0	-	2,8	2,3
Leefbaar / lokaal	23,7	22,9	13,7	16,8	

Figuur 3: De lokale trend bij de gemeenteraadsverkiezingen (verschil uitslag Den Haag t.o.v. 2006), de landelijke trend (verschil uitslag landelijk t.o.v. 2006) en het verschil daartussen (het verschil van de trend in Den Haag t.o.v. de landelijke trend)

	Den Haag		
	Lokale trend (C-D)	Landelijke trend (A-B)	Afwijking landelijke trend (C-D) – (A-B)
Opkomst	+5.2	-4.4	+9,6
CDA	-4.3	-2.0	-2.3
PvdA	-7.2	-7.8	+0.6
SP	-3.3	-1,6	-1,7
VVD	-5.2	+2.2	-7.4
PVV	+16.8	+0,8	+16.0
GroenLinks	-0.8	+0.8	-1,6
ChristenUnie	+1.8	+0.1	+1.7
D66	+7.2	+5.4	+1.8
SGP	+0.8	+0.1	+0.7
PvdD	+2.4	+0,3	+2.1
Trots	+1.6	+1,2	+0.4
Leefbaar / lokaal	-3,1	+0.8	-3,9

Het stemgedrag in Den Haag

Algemeen

Zoals gezegd komt de verkiezingsuitslag in Den Haag – behoudens enkele uitzonderingen – in grote lijnen overeen met het algemene beeld in Nederlandse gemeenten. Net als in de meeste andere gemeenten heeft ook de Haagse kiezer zich bij de gemeenteraadsverkiezingen sterk laten leiden door landelijke politieke overwegingen. Als redenen hiervoor worden vooral beperkte media-aandacht voor de lokale politiek en het bleke profiel van politieke partijen aangevoerd. Volgens de respondenten zou er in de Haagse gemeentepolitiek sprake zijn van ‘partijpolitieke moeheid’. Hoe politieke partijen zich onderscheiden op lokale thema’s is voor de meeste kiezers onduidelijk, waardoor het lastig is om bij de verkiezingen een oordeel te vellen over de lokale politiek. Doordat het onderscheid van partijen op landelijke thema’s veel duidelijker is, laten kiezers zich daarom gemakkelijker door landelijke overwegingen leiden. Hierdoor kunnen kiezers ervoor kiezen om bij de lokale verkiezingen thuis te blijven. Wat verder bijdraagt aan het bleke profiel van politieke partijen, is de grote politieke fragmentatie, die in Den Haag groter is dan elders. Partijen moeten zich hierdoor nog duidelijker onderscheiden van anderen, wat zoals gezegd niet gemakkelijk lukt. Ook dit draagt bij aan het bleke profiel van politieke partijen. Het grote aantal politieke partijen kan worden verklaard uit het feit dat Den Haag in tegenstelling tot de andere twee grote steden Amsterdam en Rotterdam geen rechtstreeks verkozen stadsdeelraden heeft. Veel zaken die elders op de stadsdeelagenda verschijnen, worden nu door kleine partijen in de gemeenteraad naar voren gebracht.

Lokale factor: thema’s

De lokale afwijkingen van de landelijke trends blijken in Den Haag in geringe mate verklaard te kunnen worden door opvattingen van kiezers over lokale thema’s zoals de eerdergenoemde omstreden bouwplannen. Het verlies van de VVD – dat in de meeste andere gemeenten juist won – kan wel worden toegeschreven aan de bouwplannen. Dit komt vooral doordat de wijken waar omstreden bouwplannen zoals die van de cruisterminal waren geprojecteerd, traditionele VVD-bolwerken zijn. Om afstand te nemen van dit beleid heeft de VVD zich in de campagne sterk afgezet tegen het college waar het zelf deel van had uitgemaakt, wat door veel kiezers niet goed werd begrepen. Voor de PvdA zou ook gelden dat zij bij de verkiezingen in enige mate zijn afgerekend op de omstreden bouwplannen. In enkele typische PvdA-wijken waar veel verzet was tegen de bouwplannen van het college, verloor de PvdA veel stemmen. De verkiezingsdeelname van de PVV was een andere lokale factor. Hoewel deze partij zich niet sterk op lokale thema’s profileerde – het thema integratie leeft zoals gezegd wat minder in Den Haag – heeft deze de uitslag flink beïnvloed. Zo komt het verlies van de VVD voor een belangrijk deel op het conto van de PVV. Verder bracht de verkiezingsdeelname van de PVV in de campagne een eigen dynamiek teweeg, waarbij partijen zich extra profileerden ten opzichte van deze partij en kiezers werden uitgedaagd hier een oordeel over te vellen. Doordat verkiezingspolls een nek-aan-nekrace tussen PvdA en PVV voorspelden, hebben veel kiezers die zich tegen de PVV wilden uitspreken, voor de PvdA gestemd. Waarschijnlijk is dit ten koste gegaan van GroenLinks, dat anders dan in andere gemeenten in Den Haag juist verloor. Volgens onze gesprekspartners is het zonneklaar dat “de PvdA zonder de PVV veel meer stemmen zou hebben verloren”. De winst van de PVV wordt niet als extreem groot gezien. Vergeleken met Leefbaar Rotterdam of het succes van Leefbaar Den Haag in

2002, dat 'zonder iets te doen' vier zetels haalde, wordt de winst van acht zetels enigszins gebagatelliseerd. De winst van de PVV wordt niet gezien als een duidelijk signaal naar de lokale politiek, maar meer als een uiting van algemene politieke onvrede.

Lokale factoren: personen

Voor zover lokale factoren het stemgedrag hebben beïnvloed, hebben deze vooral betrekking op het optreden van personen voor en tijdens de campagne. Daarbij gaat het vooral om de mate waarin politici erin slagen een band op te bouwen met hun kiezers. Bij de VVD wordt dan gewezen op het optreden van lijsttrekker Dekker, die als wethouder onvoldoende oor zou hebben gehad voor kritische geluiden uit de samenleving over het verkeerscirculatieplan. De SP zou haar relatief grote verlies vooral te wijten hebben aan een nogal ambtelijk en technocratisch opererende fractie. Anders dan in de meeste andere gemeenten, waar de SP met een activistische aanpak kiezers persoonlijk bereikt, richtte de Haagse SP zich volledig op het raadswerk. Tijdens een plaatselijke partijbijeenkomst heeft landelijke partijvoorzitter Marijnissen de SP-raadsleden hier publiekelijk op aangesproken. Bij een beschouwing van de verkiezingsresultaten van de PvdA gaat het ook snel over personen: over wethouder Norder, die symbool zou staan voor een regenteske bestuursstijl, en over lijsttrekker van Nieuwenhoven, die als landelijk bekende politica de Haagse PvdA-achterban onvoldoende wist aan te spreken. Als het om personen gaat, waren allochtone PvdA kandidaten die veel voorkeurstemmen wisten te trekken, van groot belang. Ook het verlies van het CDA wordt vooral aan individuele politici toegeschreven: de partij had een relatief onbekende lijsttrekker en had intern veel conflicten gekend, waarmee de partij zich had vervreemd van haar achterban.

Opkomst

Het opkomstpercentage bij de Haagse gemeenteraadsverkiezingen ligt al vele jaren ver onder het landelijk gemiddelde en is ook altijd veel lager dan bij de Tweede Kamerverkiezingen. Om het potentieel aan politiek belangstellende burgers dat normaal wel voor de landelijke verkiezingen gaat stemmen te mobiliseren voor de gemeenteraadsverkiezingen, heeft de gemeente Den Haag een omvangrijke opkomstbevorderende campagne ingezet, waarvan de verkiezingsfeesten tijdens de 'Verkiezingsnâch' en het 'nachtstemmen' veel aandacht trokken. Uiteindelijk wist Den Haag een flinke opkomststijging te noteren, maar het is de vraag in welke mate dat kan worden toegeschreven aan de inspanningen van het gemeentebestuur. Ook de verkiezingsdeelname van de PVV en de media-aandacht die dat opleverde, heeft opkomstverhogend gewerkt. In Den Haag zijn er voorafgaand aan de gemeenteraadsverkiezing door TNS NIPO verschillende steekproeven afgenomen over ondermeer interesse, kennis en opkomst. Ruim de helft van de ondervraagden (58%) geeft aan geïnteresseerd te zijn in de gemeentelijke politiek. De minderheid (42%) is dat niet zo of helemaal niet. Bij hoger opgeleiden, mannen, autochtonen en ouderen is de interesse hoger dan dat gemiddelde. De bekendheid met het feit dat er in maart gemeenteraadsverkiezingen zijn, steeg gestaag tot 70% in februari. In de TNS NIPO peiling van februari zegt 57% te gaan stemmen. Dat is iets meer dan het uiteindelijke opkomstpercentage van 53,3%. De opkomstintentie is bij allochtonen nagenoeg even hoog als bij autochtonen. De onderzoekers vrezen echter dat dit niet helemaal waargemaakt zal worden, alleen al omdat bleek dat veel minder allochtonen op de hoogte zijn van de naderende verkiezingen. Ook hoger opgeleide en oudere mensen hebben meer intentie om te gaan stemmen.

Conclusie

Ook in Den Haag bracht de verkiezingsdeelname van de PVV in de campagne een eigen dynamiek teweeg, waarbij partijen zich extra profileerden ten opzichte van deze partij en kiezers werden uitgedaagd hier een oordeel over te vellen. Den Haag kon hierdoor een flinke opkomststijging noteren; het effect van de opkomstbevorderende campagne van de gemeente (waarvan vooral de *verkiezingsnâch* veel aandacht trok) mag daarom wat worden gerelativeerd. Doordat verkiezingspolls een nek-aan-nekrace tussen PvdA en PVV voorspelden, hebben veel kiezers die zich tegen de PVV wilden uitspreken, voor de PvdA gestemd. Zonder de PVV had de PvdA in Den Haag waarschijnlijk meer stemmen verloren. Net als in de meeste andere gemeenten heeft de Haagse kiezer zich bij de gemeenteraadsverkiezingen sterk laten leiden door landelijke politieke overwegingen. Als redenen hiervoor worden vooral de beperkte media-aandacht voor de lokale politiek en het bleke profiel van politieke partijen aangevoerd. Wat hieraan bijdraagt, is het verhoudingsgewijs grote aantal partijen (20) dat aan de verkiezingen deelneemt en in de raad vertegenwoordigd is (12). Den Haag heeft in tegenstelling tot Amsterdam en Rotterdam geen rechtstreeks verkozen stadsdeelraden. Hierdoor worden in Den Haag zaken die elders op de stadsdeelagenda verschijnen, door kleine partijen in de gemeenteraad naar voren gebracht. Door de politieke fragmentatie die dit oplevert, moeten partijen zich extra duidelijk onderscheiden van anderen, wat zoals gezegd niet gemakkelijk lukt. Het enige lokale thema dat een stempel op de verkiezingscampagne heeft gedrukt, waren de omstreden woningbouwplannen van het college. In de wijken waarin deze bouwprojecten waren gepland, verloren collegepartijen wat meer stemmen dan elders. Andere lokale factoren die de verkiezingsuitslag hebben beïnvloed, hebben vooral te maken met het optreden van individuele politici. Daarbij gaat het om de bestuursstijl van wethouders, de vertegenwoordigende kwaliteiten van raadsfracties en het vermogen van hen om een persoonlijke band met de kiezer op te bouwen. De afwijkingen van landelijke trends blijken in Den Haag vooral door deze factoren te worden verklaard.

Bijlage: lijst met geïnterviewden

- Maarten Brakema, journalist AlgemeenDagblad/Haagsche Courant, 6/4/2010.
- Hans Lingen, plaatsvervangend griffier, 6/4/2010
- Jouke de Vries, hoogleraar bestuurskunde, 6/4/2010.
- Lex Burgers van den Bogaert, inwoner gemeente Den Haag, 6/4/2010.
- Jeanine Molier, inwoner gemeente Den Haag, 6/4/2010.
- Anja Overhoff-van der Lem, inwoner gemeente Den Haag, 6/4/2010.
- Pieter den Dulk, inwoner gemeente Den Haag, 6/4/2010.
- Rein Zunderdorp, inwoner gemeente Den Haag, 6/4/2010.
- Rintse van der Brug, inwoner gemeente Den Haag, 6/4/2010
- Ria Sikkes, inwoner gemeente Den Haag, 6/4/2010.
- Ibrahim el Harbachi, inwoner gemeente Den Haag, 6/4/2010
- Mariska van den Berg, inwoner gemeente Den Haag (Scheveningen), 6/4/2010
- Ingrid Suasso, inwoner gemeente Den Haag, 6/4/2010
- Leo Olffers, inwoner gemeente Den Haag, 6/4/2010
- P. van Daalen de Jel, inwoner gemeente Den Haag, 6/4/2010
- Harry Zuidersma, inwoner gemeente Den Haag, 6/4/2010

Deurne: de a-politieke gemeente

Typering Deurne

De gemeente Deurne (provincie Noord-Brabant) ligt in het zuidoosten van regio de Peel, op de as Rotterdam-Eindhoven-Venlo-Ruhrgebied. Deurne grenst aan zes gemeenten, waarvan er drie deel uitmaken van de Peelregio en drie in de provincie Limburg liggen. De gemeente Deurne bestaat uit de verstedelijkte kern Deurne en vier dorpskernen: Liessel, Vlierden, Helenaveen en Neerkant. In streekplan termen behoort de gehele gemeente tot het landelijk gebied, dat betekent dat er beperkingen bestaan in de ontwikkelingsmogelijkheden op het gebied van wonen en werken. In de kerkdorpen is slechts in zeer beperkte mate economische ontwikkeling mogelijk. Deurne heeft een oppervlakte van 11.902 hectare en telt 31.646 inwoners waarvan de kern Deurne 24.255 inwoners heeft. Helenaveen is het kleinste kerkdorp met 868 inwoners. Sinds 2003 neemt het inwoneraantal af. In Deurne is 93% van de bevolking autochtoon en 7% allochtoon. Het opleidingsniveau ligt in de gemeente Deurne lager dan zowel het landelijke als provinciale gemiddelde (website Deurne en CBS).

Recente ontwikkelingen

Deurne kan worden geschetst als een landelijke gemeente waar verscheidene lokale thema's spelen. Ten eerste gaat het in de gemeente Deurne over woningbouw en de vraag waar er gebouwd mag worden. In Deurne mag weinig gebouwd worden gezien het feit dat de gemeente behoort tot landelijk gebied. Ook komt er mogelijk hoogbouw rond de Spoorzone, waarbij enkele politieke partijen zich op dit punt hebben uitgesproken als voor- of tegenstander. Tevens is Deurne een krimpgemeente. Hierbij rijst te vraag, vooral in de dorpskernen, hoe de leefbaarheid te waarborgen is. Ook het onderhoud van de wegen, uitgaansgelegenheden, bedrijvigheid, veiligheid en bezuinigingen worden genoemd als thema.

Deurne electoraal

Om de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen in Deurne te kunnen interpreteren, hebben we eerst de uitslag in kaart gebracht. Het uitgangspunt hierbij is de uitslag van de gemeenteraadsverkiezing 2010 in Deurne. Dit is vervolgens afgezet tegen de uitslag in 2006, zowel de gemeentelijke als de landelijke uitslag. Ook is de lokale trend van de politieke partijen afgezet tegen de landelijke trend. Het verschil tussen de landelijke en lokale trends is tevens een van de onderwerpen die we in de verschillende interviews hebben voorgelegd.

Figuur 1: de zetelverdeling in Deurne de afgelopen jaren

	2010	2006	2002
CDA	6	6	6
PvdA	2	3	2
DeurneNU	4	5	7
VVD	4	3	1
Progressief Akkoord	1	1	2
Doe!	6	5	5
Totaal	23	23	23

Het politieke landschap van Deurne blijkt buitengewoon stabiel. De aanhang van de verschillende partijen is de afgelopen twee verkiezingen nagenoeg constant gebleven. De enige uitzonderingen zijn: DeurneNu die sinds 2002 steeds zetels verloor en de VVD, die iedere verkiezing heeft gewonnen. Daarmee onderscheidt Deurne zich van de meeste andere gemeenten. Vergeleken met electorale ontwikkelingen elders, heeft de PvdA minder verloren en de VVD juist meer gewonnen. Deze afwijkingen van deze algemene trend kunnen duiden op specifieke lokale factoren die het stemgedrag van kiezers hebben bepaald.

Figuur 2: De uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen in procenten zowel voor heel Nederland als Deurne (de verkiezingsuitslag van 3 maart 2010 is gearceerd); de laatste kolom toont de uitslag van Deurne van de Europese Parlementsverkiezing van 2009

	Uitslag gemeenteraadsverkiezing landelijk		Uitslag gemeenteraadsverkiezing Deurne		Uitslag EU verkiezing Deurne
	2010	2006	2010	2006	
Opkomst	54,13	58,56	53.6%	58.20%	29,89%
CDA		16,8	23.1	25,54	29,08
PvdA	15,7	23,45	10,7	14,98	7,03
VVD	15,68	13,77	17,5	12,61	24.92
Lokaal	23,7	22,94	48.7	48.86	-

Figuur 3: De lokale trend bij de gemeenteraadsverkiezingen (verschil uitslag Deurne t.o.v. 2006), de landelijke trend (verschil uitslag landelijk t.o.v. 2006) en het verschil daartussen (het verschil van de trend in Deurne t.o.v. de landelijke trend)

	Deurne		
	Lokale trend	Landelijke trend	Afwijking landelijke trend
Opkomst	-4.6	-4.4	-0.2
CDA	-2.4	-2	-0,4
PvdA	-4.3	-7,75	+3,45
VVD	+4.9	+1.9	+3
Leefbaar /lokaal	-0.2	+0.76	-0.96

Het stemgedrag in Deurne

Algemeen

De politieke betrokkenheid in Deurne is matig. In Deurne zijn er geen grote problemen zoals die in de grote steden te vinden zijn. 'We moeten echt zoeken naar problemen'. Deurne heeft goede faciliteiten voor een

van oorsprong plattelandsgemeente en de bewoners zijn over het algemeen tevreden. Rondom vrijwel alle politieke thema's bestaat een aanzienlijke mate van consensus tussen de verschillende politieke partijen. In de verkiezingscampagne zijn de verschillen verder beperkt, ondermeer omdat de partijen met het oog op de aanstaande bezuinigingen afspraken maakten om de kiezer niet teveel te beloven. Wat de profileringdrang verder heeft beperkt, is dat alle partijen voor collegedeelname in aanmerking kunnen komen en willen komen, waardoor men niet snel de politieke confrontatie aangaat met andere partijen.

Lokale factoren: thema's

Belangentegenstellingen tussen de dorpskernen spelen op de achtergrond een rol, net zoals de vraag hoe de gemeente zich moet ontwikkelen. De plannen voor hoogbouw in de Spoorzone hebben in Deurne geleid tot discussies tussen hen die het stedelijk karakter verder willen ontwikkelen en hen die het dorpse karakter van de gemeente willen behouden. Toch onderscheiden partijen zich niet erg sterk op deze thema's. De neiging om tegenstellingen te depolitiseren en politieke conflicten uit de weg te gaan, is sterk. Zoals een respondent het verwoordde: "In de politiek is hier een beetje carnaval: het moet vooral gezellig zijn en het mag nergens over gaan."

Lokale factoren: personen

Personen zijn over het algemeen belangrijker dan partijen bij het bepalen van de stemkeuze. Dit speelt vooral in de dorpen waarbij mensen voor iemand kiezen die ze uit hun dorp kennen. Partijen spelen hierop in door ervoor te zorgen dat alle dorpen op hun kandidatenlijsten vertegenwoordigd zijn. Bij het CDA zijn vijf van de zes raadsleden met voorkeursstemmen gekozen. Deze personen waren zichtbaar en aansprekend. Het belang van maatschappelijke deelname in de gemeente voor de politiek, blijkt ook uit de uitslag van de VVD. De kandidaat op plaats drie had zeer actief campagne gevoerd met verkiezingsfeesten die veel (landelijke) media-aandacht trokken, maar haalde vervolgens te weinig stemmen voor een zetel. Een andere kandidaat op een onverkiesbare plaats voerde geen persoonlijke campagne, maar haalde wel het benodigde aantal voorkeursstemmen, want "hij was actief in het verenigingsleven en behaalde hierdoor veel stemmen". Het hebben van een persoonlijke band met kiezers is dus van groot belang. De rol van personen kan op die manier dus ook partijoverstijgend zijn, wat in Deurne ook voorkomt. Al zijn er wel grenzen: "Als de persoon op wie ik wilde stemmen voor de PvdA op de lijst zou hebben gestaan, had ik misschien toch ook eerst even naar een andere partij gekeken".

Opkomst en niet-stemmers

Het opkomstpercentage in Deurne is gelijk aan het landelijk gemiddelde. Waar in andere gemeenten de niet-stemmers vooral uiting aan hun onvrede of cynisme lijken te geven, is dat in Deurne minder het geval. Hier lijkt er veel eerder sprake van vertrouwen, op zijn minst een gebrek aan noodzaak om te gaan stemmen. De politiek speelt nauwelijks bij de inwoners. "Alleen als het bij jezelf speelt, als het bij je voor de deur komt, dan wordt het een issue". Net als in veel gemeenten blijven in Deurne ook veel jongeren thuis. "Jongeren snappen het niet en weten niet op wie ze moeten stemmen".

Conclusie

Deurne valt op door een betrekkelijk grote electorale en politieke stabiliteit. Landelijke electorale trends hebben maar een beperkte invloed; lokale partijen hebben al lange tijd een meerderheid in de raad. Toch wil dat niet zeggen dat lokale thema's een grote rol spelen bij de verkiezingen. Rondom vrijwel alle politieke thema's bestaat een aanzienlijke mate van consensus tussen de verschillende politieke partijen. In de verkiezingscampagne zijn de verschillen verder beperkt, omdat de partijen met het oog op de aanstaande bezuinigingen met elkaar afspraken terughoudend te zijn met verkiezingsbeloftes. Wat de profileringdrang verder heeft beperkt, is dat alle partijen voor collegedeelname in aanmerking kunnen komen en willen komen, waardoor zij de politieke confrontatie met andere partijen uit de weg zijn gegaan. In de verkiezingscampagne speelden belangentegenstellingen tussen de dorpskernen op de achtergrond een rol, net als de vraag hoe de gemeente zich moet ontwikkelen. Bouwplannen hebben in Deurne geleid tot discussies over het behoud van het dorps karakter van de gemeente, maar partijen hebben zich hierop niet sterk geprofileerd. De neiging om tegenstellingen te depolitiseren en politieke conflicten uit de weg te gaan, is sterk. Het stemgedrag wordt in Deurne in belangrijke mate bepaald door het optreden van politici, waarbij het gaat om hun vermogen een persoonlijke band op te bouwen met de kiezer. Doordat het maatschappelijke leven zich vooral in de dorpen afspeelt, is het stemgedrag in Deurne net als in Delfzijl voor een belangrijk deel geografisch bepaald.

Bijlage: lijst met geïnterviewden

- Roger Rutten, griffier, 23/4/2010.
- Gerard Regli, inwoner gemeente Deurne, 23/4/2010.
- Thieu Bergers, inwoner gemeente Deurne, 23/4/2010.
- Richard van Dinter, inwoner gemeente Deurne, 23/4/2010.
- Jurek Huizing, inwoner gemeente Deurne, 23/4/2010.
- Gerard van der Ven, inwoner gemeente Deurne, 23/4/2010.

Dinkelland: einde van een politiek tijdperk

Typering Dinkelland

De gemeente Dinkelland is in 2001 ontstaan door een gemeentelijke herindeling van drie gemeenten: Ootmarsum, Denekamp en Weerselo. Dinkelland is een gemeente met 26.056 inwoners en bestaat uit verschillende plaatsen, kerkdorpen en buurtschappen, waarvan Denekamp (8.730 inwoners) het grootste is, gevolgd door Ootmarsum en Weerselo. De gemeente heeft een grondoppervlakte van 176,82 ha. Dinkelland ligt in het noordoosten van Twente, in de provincie Overijssel. De gemeente grenst aan de Nederlandse gemeenten Losser, Oldenzaal, Enschede, Hengelo en Borne en Tubbergen en de Duitse gemeenten Velsen, Neuenhuas, Nordhorn en Bad Bentheim.

Dinkelland heeft een negatief vestigingsoverschot. Per jaar vertrekken er meer mensen uit de gemeente dan dat er komen wonen. Van alle inwoners in de gemeente Dinkelland is 92,6% autochtoon en 7,4% allochtoon. Binnen de allochtone groep is meer dan de helft te kwalificeren als Westerse allochtoon (website Dinkelland en CBS).

Recente ontwikkelingen

De fusie in Dinkelland heeft zijn sporen nagelaten. In sommige kernen heerst nog steeds het idee dat ze er na de herindeling op achteruit zijn gegaan, met name in Ootmarsum. Een twistpunt was de naam van de fusiegemeente, die de werknaam Denekamp had, tot ongenoegen van vooral Ootmarsumse raadsleden. Zij wilden dat de nieuwe gemeente Ootmarsum zou gaan heten, ondermeer vanwege de naamsbekendheid die de stad in Nederland geniet. Uiteindelijk is gekozen voor het compromis Dinkelland, naar het riviertje de Dinkel. Het gevoel van achterstelling in Ootmarsum en Weerselo bleef echter toen burgemeester Willeme van de opgeheven gemeente Denekamp overging naar de fusiegemeente Dinkelland en later ook het nieuwe gemeentehuis in Denekamp werd gevestigd. Voor Denekamp leek er daarom weinig te zijn veranderd. Het duurde tot 2007 voordat ook de politici en burgers in Denekamp merkten dat de fusie de machtsverhoudingen had opgeschud. De wethouders in de gemeenteraad (CDA en PvdA) kwamen in conflict met burgemeester Willeme en drongen aan op zijn vertrek. Hierop is een grote groep pro-Willeme burgers opgestaan, met wortels in Denekamp en een stevige betrokkenheid van Lokaal Dinkelland, de grootste oppositiepartij. Omdat de burgemeester in conflict kwam met wethouders van buiten de gemeente, ontstond er een sterk gevoel van 'blijf van onze burgemeester af'. Het actiecomité 'Behoud burgemeester Willeme' verzamelde ongeveer 7.400 handtekeningen en ruim 1.500 Dinkellanders togen op de avond van de raadsvergadering waarin over Willemes lot werd beslist naar het plein voor het gemeentehuis. Dit alles mocht niet baten. Per 1 maart 2008 werd burgemeester Willeme eervol ontslagen. Twee jaar later blijkt deze affaire opnieuw een rol te spelen in de aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen.

Dinkelland electoraal

Om de uitslag te kunnen interpreteren hebben we de uitslag van de gemeenteraadsverkiezing in Dinkelland in kaart gebracht. Het uitgangspunt hierbij is de uitslag van de gemeenteraadsverkiezing 2010 in Dinkelland. Dit is vervolgens afgezet tegen de uitslag in 2006, zowel de gemeentelijke als de landelijke uitslag. Ook is

de lokale trend van de politieke partijen afgezet tegen de landelijke trend. Het verschil tussen de landelijke en lokale trends is tevens één van de punten die we in de verschillende interviews hebben voorgelegd.

Figuur 1: de zetelverdeling in Dinkelland de afgelopen jaren

	2010	2006	2000 (herindelingsverkiezing)
CDA	6	9	13
PvdA	1	3	1
VVD	2	2	2
Lokaal Dinkelland	12	7	-
Democratisch Denekamp			2
Lokale Democraten			2
Gemeentebelangen Weerselo			1
Totaal	21	21	21

Het politieke landschap van Dinkelland blijkt redelijk stabiel. De aanhang van de verschillende partijen is de afgelopen twee verkiezingen nagenoeg constant gebleven. De enige uitzonderingen zijn het CDA dat sinds 2002 steeds zetels verloor en Lokaal Dinkelland dat bij de laatste verkiezingen vijf raadszetels wist te winnen. Daarmee onderscheidt Dinkelland zich van de meeste andere gemeenten. Vergeleken met electorale ontwikkelingen elders hebben lokale partijen in Dinkelland veel meer gewonnen en heeft het CDA fors meer verloren. Deze afwijkingen van deze algemene trend kan duiden op specifieke lokale factoren die het stemgedrag van kiezers hebben bepaald.

Figuur 2: De uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen in procenten zowel voor heel Nederland als Dinkelland (de verkiezingsuitslag van 3 maart 2010 is gearceerd); de laatste kolom toont de Dinkellandse uitslag van de Europese Parlementsverkiezing van 2009

	Uitslag gemeenteraadsverkiezing landelijk		Uitslag gemeenteraadsverkiezing Dinkelland		Uitslag EU verkiezingen Dinkelland
	2010	2006	2010	2006	2009
Opkomst	54,20	58,56	70,27	65,95	35,35
CDA	14,82	16,83	27,34	43,55	51,93
PvdA	15,74	23,45	5,24	13,23	6,22
VVD	15,68	13,77	10,13	11,13	10,56
PVV	0,77	-	-	-	14,45
GroenLinks	6,73	5,89	-	-	4,10
D66	8,08	2,68	-	-	5,88
SP	4,16	5,68	-	-	3,15
ChristenUnie/ (SGP)	3,76	3,64			1,08
Lokaal Dinkelland			56,40	32,09	
We Doen Wat We Zeggen			0,72	-	
Leefbaar / lokaal	24,1	23,4	57,12	32,09	

Figuur 3: De lokale trend bij de gemeenteraadsverkiezingen (verschil uitslag Dinkelland t.o.v. 2006), de landelijke trend (verschil uitslag landelijk t.o.v. 2006) en het verschil daartussen (het verschil van de trend in Dinkelland t.o.v. de landelijke trend)

	Lokale trend	Landelijke trend	Afwijking landelijke trend
Opkomst	+ 4,32	- 4,36	+ 8,32
CDA	- 16,21	- 2,01	- 14,20
PvdA	- 7,99	-7,71	- 0,28
VVD	- 1,00	+ 1,91	- 2,91
Leefbaar / lokaal	+ 25,03	+ 0,7	+ 24,6

Het stemgedrag in Dinkelland

Algemeen

De betrokkenheid bij de politiek is in Dinkelland vrij hoog. In de verschillende interviews werd dat ook iets typisch Twents genoemd. Deze betrokkenheid uit zich overigens niet altijd in volle raadtribunes bij de gemeenteraadsvergaderingen. Van oudsher is Dinkelland een CDA-gemeente. In de gemeenten die nu tot Dinkelland behoren bezat het CDA meestal een meerderheid en soms zelfs een absolute meerderheid. Een andere politieke karakteristiek van Dinkelland is dat na de herindeling bij de bevolking een gevoel van onmacht is ontstaan. Door de schaalvergroting zijn de verhoudingen tussen inwoners en het gemeentebestuur wat zakelijker en formeler geworden, en voor veel kiezers is dat nog steeds wennen. Ook de kwestie-Willeme en de afhandeling ervan hebben dat gevoel – vooral in Denekamp – verder versterkt. Dit is van invloed geweest om met de gemeenteraadsverkiezingen ‘eens iets anders te stemmen’ en zich af te keren van de landelijke partijen. Volgens onze gesprekspartners heeft de val van het kabinet Balkenende – vlak voor de gemeenteraadsverkiezingen – hier ook invloed op gehad: met name traditionele CDA-kiezers zouden zich hebben geërgerd aan de rol die de coalitiepartijen in de kabinetscrisis hebben gespeeld en zijn bij de raadsverkiezingen daarom uitweken naar een andere – vaak lokale – politieke partij.

Lokale factor: thema's

Bij de gemeenteraadsverkiezing 2010 speelde de kwestie Willeme twee jaar na zijn vertrek weer op. Het thema werd in de verkiezingscampagne weer actueel, ondermeer met een advertentie in de plaatselijke krant, met als boodschap ‘we zijn het toch niet vergeten?’ Op die manier werd aan de negatieve emoties van kiezers over het optreden van partijen rond het vertrek van Willeme geappelleerd. Negatieve emoties die de collegepartijen niet hadden weten te compenseren met aansprekende beleidsprestaties. Uit gesprekken met respondenten blijkt dat de gemeentelijke herindeling het vertrouwen in de lokale overheid heeft verminderd. In zijn ijver te bewijzen dat de inwoners er na de herindeling op vooruit zouden gaan, heeft het nieuwe gemeentebestuur ambitieuze projecten aangepakt die minder snel gerealiseerd konden worden dan vooraf was beoogd. De teleurstellingen die het gemeentebestuur juist wilde vermijden, heeft het zo uiteindelijk toch op zich afgeroepen. In meer algemene zin spelen er in Dinkelland nog een aantal andere thema's die eigen zijn aan gemeenten in het landelijke gebied: demografische krimp en het behoud van het voorzie-

ningenniveau in de dorpen, bouwproblematiek (vooral de grondprijzen voor starters), bouwplannen (en daarmee het behoud van het dorpse karakter) en tot slot de komst van megastallen. In alle kernen speelden deze thema's op een andere manier, en het was vooral Lokaal Dinkelland die hier in de campagne op inspeelde. Het CDA, dat in vergelijking met andere gemeenten in Dinkelland erg veel verloor, kon hier weinig tegenover stellen. Allereerst werd de bestuursstijl van CDA-wethouders als zelfgenoegzaam ervaren. Verder heeft het CDA zijn standpunt over de megastallen een belangrijk deel van zijn traditionele agrarische aanhang van zich vervreemd. In gesprekken wordt aangegeven dat veel kiezers van het CDA zijn overgestapt naar Lokaal Dinkelland. Reden hiervoor is dat deze lokale partij een minder uitgesproken ideologisch karakter heeft, waardoor deze partij een aantrekkelijk alternatief is voor kiezers die normaal op een landelijke partij stemmen.

Lokale factor: personen

Zowel bij het CDA als Lokaal Dinkelland zijn verschillende personen met voorkeursstemmen in de gemeenteraad gekomen. Zo wist bij Lokaal Dinkelland de nummer 5 op de kandidatenlijst, een oud-CDA-er, bijna 25% van alle stemmen van het totaal uitgebrachte stemmen op deze partij naar zich toe te trekken. Als gevraagd wordt naar de belangrijkste smaakmakers in de campagne, worden er overigens weinig namen genoemd. Lokaal Dinkelland heeft met haar lijsttrekker wel iemand die als smaakmaker wordt gekend, maar hier wordt toch vooral gewezen op de kracht van het collectief: de partij heeft een goede campagne in de kernen gevoerd waarbij kandidaten de inwoners actief opzochten. Er mogen dan misschien weinig opvallende politieke figuren worden genoemd, veel respondenten geven aan meer op personen dan op partijen te stemmen, bijvoorbeeld iemand uit het eigen dorp. Zo kreeg een kandidaat van het CDA uit Saasveld de meeste voorkeursstemmen na de lijsttrekker, terwijl deze persoon op plaats 6 stond. De partijvoorkeur speelt hierbij wel een rol, maar is ondergeschikt. 'Of een kandidaat namens CDA of Lokaal Dinkelland actief is maakt mij niet uit. Maar als hij op de lijst van de PvdA of VVD had gestaan, dan had ik niet op hem gestemd'.

Opkomst en niet-stemmers

De opkomst van 70% in 2010 in de gemeente ligt 4% hoger in vergelijking met 2006 en het opkomstpercentage ligt ook stukken hoger in vergelijking met de landelijke opkomst in 2010. Hoezeer de kwestie-Willeme speelde in Denekamp laat zich aflezen aan het opkomstpercentage in Denekamp. Het opkomstpercentage in het gemeentehuis in Denekamp bedroeg 90%. In Denekamp hebben in verhouding ook veel mensen anders gestemd, dus VVD of Lokaal Dinkelland. Hoe verder je van Denekamp gaat, des te vergelijkbaarder is de uitslag met het stemgedrag in 2006. Vanwege de betrokkenheid bij de lokale politieke en het grote aantal katholieke stemmers is het opkomstpercentage altijd hoog in Dinkelland. Bij de herindelingsverkiezing in 2000 bracht 67% van de stemgerechtigden een stem uit en bij de Tweede Kamer verkiezingen in 2006 stemde 87%, waarvan 60% op het CDA. Tevens heeft het stemgedrag te maken met binding. Denekamp is een kunstmatig centrum en heeft geen centrale ligging in de gemeente. Mensen vinden dat Denekamp ver weg ligt en staan daarom ook wat verder van de lokale politiek af. Het laagst was de opkomst in Agelo, waar de opkomst bij de afgelopen gemeenteraadsverkiezing 55% bedroeg. Ook in Saasveld was er sprake van een lage opkomst.

Conclusie

De gemeentelijke herindeling van 2001 laat in Dinkelland nog steeds zijn sporen na bij de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2010. De bevolking heeft het gevoel dat ze er na de herindeling op achteruit zijn gegaan: de gemeente staat door de schaalvergroting op een grotere afstand, het voorzieningenniveau staat onder druk en ambitieuze bouwprojecten komen moeilijk van de grond. Ook het gedwongen vertrek van burgemeester Willeme, die voordien in de voormalige gemeente Denekamp burgemeester was geweest, appelleerde aan allerlei herindelingsstemingen. De rekening voor al deze post-herindelings onvrede werd vooral aan collegepartij CDA gepresenteerd. Dat de kiezer hier uitgesproken opvattingen over had en deze ook kenbaar wilde maken, bleek uit de opkomst, die steeg naar meer dan 70%. Het CDA, dat traditioneel over een grote aanhang beschikt in de Dinkellandse kernen en steeds deel heeft uitgemaakt van de colleges van B&W in Dinkelland, verloor fors meer dan in andere gemeenten. Oppositiepartij Lokaal Dinkelland wist een grote verkiezingsoverwinning te boeken en kreeg daarmee zelfs een absolute meerderheid in de gemeenteraad. Naast de politieke gevolgen van de herindeling, waren er ook andere lokale verkiezingsthema's zoals demografische krimp en het behoud van het voorzieningenniveau in de dorpen, grondprijzen voor starters en de komst van megastallen. In alle kernen de speelden deze thema's op een andere manier, en het was vooral Lokaal Dinkelland die hier in de campagne op inspeelde. Het CDA, dat in Dinkelland meer verloor dan elders, kon hier weinig tegenover stellen. Allereerst werd de bestuursstijl van de CDA-wethouders als zelfgenoegzaam ervaren. Verder had het CDA met zijn standpunt over de megastallen een belangrijk deel van zijn traditionele agrarische aanhang van zich vervreemd. Na jarenlange CDA-hegemonie in de gefuseerde gemeenten die Dinkelland vormen, waren veel kiezers toe aan iets anders. Omdat Lokaal Dinkelland een minder uitgesproken ideologisch profiel heeft en een aantal prominente ex-CDA-politici op de lijst had staan, was deze partij voor CDA-kiezers een aanvaardbaar alternatief. Bij deze electorale exodus uit het CDA speelden ook landelijke politieke ontwikkelingen een rol. Trouwe CDA-kiezers blijken zich te hebben gestoord aan het optreden van partijleiders die heeft geleid tot de val van het kabinet Balkenende – vlak voor de gemeenteraadsverkiezingen – waardoor ze bij de raadsverkiezingen zijn uitweken naar een andere, vaak lokale, politieke partij.

Bijlage: lijst met geïnterviewden

- Alphons Weierink, Journalist *Twentse Courant Tubantia*, 13/04/2010
- Rob Huitema, griffier Dinkelland, 14/04/2010
- Gerard Flinkers, waarnemend griffier Dinkelland, 14/04/2010
- Jan Nijland, inwoner Dinkelland, 14/04/2010
- Fons Eijsink, inwoner Dinkelland, 14/04/2010
- Lidy Scholten-Broekhuis, inwoner Dinkelland, 14/04/2010
- Jan Schepers, inwoner Dinkelland, 14/04/2010
- Tonnie Baalhuis, inwoner Dinkelland, 14/04/2010
- Nancy Olde Kalter, inwoner Dinkelland, 14/04/2010
- Suzanne Boetzlé, inwoner Dinkelland, 14/04/2010
- Hans Ganzeboom, inwoner Dinkelland, 14/04/2010
- Jacques Bogers, inwoner Dinkelland, 14/04/2010

Maassluis: groei en beperking

Typering Maassluis

Maassluis is een gemeente in de provincie Zuid-Holland met een oppervlakte van 11 km², waarvan 1,51 km² water. Op 1 oktober 2008 telde de gemeente 31.354 inwoners (CBS). Maassluis wordt ook wel de 'Eerste stad aan de waterweg genoemd'. De gemeente bestaat uit zeven wijken en kent naast Maassluis geen andere kernen. Van alle inwoners is 27% jonger dan 24 jaar en 32% is 55 jaar of ouder. Vooral de groep 65 plussers neemt in Maassluis snel toe. De grootse groep inwoners heeft echter een leeftijd tussen de 30 en 69 jaar. Van alle inwoners in Maassluis heeft 77% de Nederlandse etniciteit. Maassluis wordt verder wel getypeerd als een gemeente die ook nog enige dorpse karaktertrekjes heeft: relatief veel mensen kennen elkaar en wonen er al lang. Ook in het stadhuis werken vrij veel mensen die uit Maassluis komen.

Recente ontwikkelingen

Bouwen en de ontwikkeling van de stad is in de gemeente Maassluis al jaren een belangrijk thema. De herstructurering van wijken in Maassluis is al vele jaren aan de gang. In Maassluis lopen ook veel bouwprojecten, maar er wordt wel minder gebouwd dan de gemeente en de regio zouden willen. Over het algemeen vordert het bouwen minder snel dan gewenst. Wat betreft de nieuwbouwlocatie Dijkpolder wordt gediscussieerd over de vraag of de bereikbaarheid van de gemeente moet worden verbeterd door middel van een extra aansluiting op het rijkswegennet. Het opknappen en uitbreiden van winkelcentrum Koningshoek en het revitaliseren van de binnenstad van Maassluis zijn eveneens onderwerpen die de politieke agenda voor een flink deel bepalen. De meeste overige in Maassluis genoemde thema's zijn sublokaal en spelen in een of meerdere wijken. Het gaat dan om betrekkelijk kleine plannen en projecten, die niet altijd even gemakkelijk van de grond komen. Het idee bestaat dat de bouwopgaven van de stad de spankracht van de ambtelijke organisatie te boven gaan. Een actuele ontwikkelingsvisie achter al deze plannen ontbreekt op dit moment, maar er wordt wel gewerkt aan het opstellen van een structuurvisie. Veel politieke discussies over plannen en projecten gaan in feite over de toekomstige ontwikkeling van de stad. Een kwestie die vlak voor de verkiezingen veel aandacht trok – tussen september en december 2009 – was het voornemen om in de wijk Kapelpolder een tijdelijke noodvestiging te plaatsen van de jeugdzorginrichting Harreveld. De inwoners van deze volkswijk voelden zich door de plannen overvallen en protesteerden fel. Desondanks steunden de collegepartijen het voorstel. Ook de financiële positie van de gemeente is voor, maar ook na de verkiezingen een politiek thema. Maassluis moet miljoenen bezuinigen. Even leek het er op dat Maassluis onder preventief begrotingstoezicht van de provincie zou komen te vallen. Andere thema's zijn veiligheid en integratieproblemen met vooral Marokkanen.

Maassluis electoraal

Om de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen in Maassluis te kunnen interpreteren, hebben we eerst de uitslag goed in kaart gebracht. Het uitgangspunt daarbij was de uitslag van de gemeenteraadsverkiezing in 2010. Dit is vervolgens afgezet tegen de uitslag in 2006, zowel de gemeentelijke als de landelijke uitslag. Ook is de lokale trend van de partijen afgezet tegen de landelijke trend. Het verschil tussen landelijke en lokale trends is een van de punten die we in de verschillende interviews hebben voorgelegd.

Figuur 1: de zetelverdeling in Maassluis de afgelopen jaren

	2010	2006	2002
PvdA	6	8	7
CDA	3	4	5
VVD	5	3	4
Verenigde Senioren Partij	3	3	3
SP	1	2	
ChristenUnie	1	1	1
D66	1	0	1
Maassluis Belang	3	2	2
Totaal	23	23	23

Het politieke landschap van Maassluis blijkt buitengewoon stabiel te zijn. Bij bijna alle partijen is er weliswaar sprake van enkele electorale schommelingen, maar die zijn steeds zeer beperkt. De enige trend die zichtbaar is, is de neergang van het CDA die iedere verkiezing een zetel verliest. De ontwikkeling van de uitslag in Maassluis onderscheidt zich daarmee van die in andere gemeenten. De PvdA en de SP verloren in Maassluis juist iets meer dan elders, terwijl de VVD en de lokale partij Maassluis belang hier juist meer wisten te winnen. Deze lokale trend lijkt te wijzen op plaatselijke factoren die het stemgedrag bij de gemeenteraadsverkiezingen hebben bepaald.

Figuur 2: De uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen in procenten zowel voor heel Nederland als Maassluis (de verkiezingsuitslag van 3 maart 2010 is gearceerd); de laatste kolom toont de uitslag van Maassluis van de Europese Parlementsverkiezing van 2009

	Landelijk		Maassluis		Uitslag EU verkiezingen Maassluis
	2010 (A)	2006 (B)	2010 (C)	2006 (D)	
Opkomst	54,13	58,56	55,43	59,93	36,75
CDA	14,8	16,8	13,96	15,85	20,11
PvdA	15,7	23,45	23,08	32,02	11,57
SP	4,1	5,68	4,06	7,56	8,21
VVD	15,68	13,77	18,71	14,80	11,27
PVV	0,8	-	-	-	23,61
GroenLinks	6,73	5,89	-	-	4,23
ChristenUnie	3,8	3,64	4,99	5,55	-
D66	8,08	2,68	7,28	2,98	9,49
SGP	1,8	1,7	-	-	-
ChristenUnie / SGP	1,0	0	-	-	5,61
Verenigde seniorenpartij	0,22	0,16	14,77	13,77	
Leefbaar / lokaal	23,7	22,94	13,14	7,47	-

Figuur 3: De lokale trend bij de gemeenteraadsverkiezingen (verschil uitslag Maassluis t.o.v. 2006), de landelijke trend (verschil uitslag landelijk t.o.v. 2006) en het verschil daartussen (het verschil van de trend in Maassluis t.o.v. de landelijke trend)

	Maassluis		
	Lokale trend (C-D)	Landelijke trend (A-B)	Afwijking landelijke trend (C-D) – (A-B)
Opkomst	-4,5	-4,4	-0,1
CDA	-1,89	-2	+0,31
PvdA	-8,94	-7,75	-1,62
SP	-3,5	-1,58	-2,2
VVD	+3,91	+2,2	+1,71
ChristenUnie	-0,56	+0,1	-0,66
D66	+4,3	+5,4	-1,1
Leefbaar / lokaal	+5,67	+0,76	+6,27

Het stemgedrag in Maassluis

Algemeen

De politiek in Maassluis wordt gekenmerkt door een betrekkelijk gesloten 'ons-kent-ons' karakter, waarin politieke tegenstellingen niet snel op de spits gedreven worden. Partijen profileren zich hierdoor niet sterk van elkaar. Door de grote partijtrouw van het electoraat is dat ook niet nodig: veel kiezers stemmen uit gewoonte op een van de drie grote partijen (PvdA, CDA of VVD). Voor kiezers die hun politieke onvrede kenbaar willen maken, is de lokale partij Maassluis Belang een goed alternatief. Door zijn minder uitgesproken ideologisch profiel fungeert Maassluis Belang als een soort 'catch all' partij. Deze partij lijkt te profiteren van de onvrede van de kiezer in de landelijke en lokale politiek en heeft daarmee een deel van de kiezers die in juni 2009 bij de Europese verkiezingen op de PVV hebben gestemd (in Maassluis 25%) aan zich weten te binden.

Lokale factor: thema's

Lokale thema's zijn in Maassluis nauwelijks van invloed op het stemgedrag gebleken. De kwestie-Harreveld is daarvan een goede illustratie. Hoewel verwacht werd dat de belangrijkste collegepartij en voorstander van de plannen, de PvdA, daarop afgerekend zou worden, bleek dat niet uit de verkiezingsuitslag in de desbetreffende wijk. Bovendien waren de andere collegepartijen ook voor de plannen en deze scoorden bij de verkiezing allebei beter dan de landelijke trend. Ook andere lokale thema's worden nauwelijks opgevoerd als belangrijk in de lokale partijkeuze. Veel partijen in Maassluis profileren zich nauwelijks op lokale thema's. Op sommige thema's valt ook nauwelijks te profileren, zoals de bezuinigingen waarvan alle partijen de noodzaak erkennen.

Lokale factoren: personen

Afwijkingen van de landelijke trend blijken in Maassluis niet te kunnen worden verklaard door lokale thema's, maar veel meer door personen; hun netwerken of hun campagnes.

De relatief slechte score van de SP wordt vooral toegeschreven aan de gebrekkige zichtbaarheid van haar kandidaten in de stad. Bovendien heeft de partij enkele interne conflicten gekend, die ertoe hebben geleid dat een van de raadsleden tussentijds is overgestapt naar Maassluis Belang. Als het gaat over het belang van personen, wordt verder gewezen op het grote aantal voorkeurstemmen. Zo zijn er bij de PvdA drie al-lochtone raadsleden dankzij voorkeurstemmen in de raad gekomen, vermoedelijke ten koste van stemmen die anders ten gunste van de lijsttrekker waren gekomen. Ook de relatief grote hoeveelheid stemmen die zijn uitgebracht op de VSP heeft naar alle waarschijnlijkheid te maken de persoonlijkheid van de lijsttrekker.

Opkomst

In Maassluis is de opkomst in 2010 weer gedaald, ten opzichte van vorige verkiezingen. Deze daling wordt verklaard door de algemene desinteresse in, en ontevredenheid met, de politiek, zowel landelijk als in Maassluis. Met deze opkomstdaling wijkt Maassluis nauwelijks af van de landelijke trend.

Conclusie

De politiek in Maassluis wordt gekenmerkt door een betrekkelijk gesloten 'ons-kent-ons' karakter, waarin politieke tegenstellingen niet snel op de spits gedreven worden. Partijen profileren zich hierdoor niet sterk van elkaar. Door de grote partijtrouw van het electoraat is dat ook niet nodig: veel kiezers stemmen uit gewoonte op een van de drie grote partijen (PvdA, VVD of CDA). Het politieke landschap is hierdoor tamelijk stabiel. Alleen nieuwkomer Maassluis Belang zorgt voor enige verandering. Na zijn succesvolle entree in 2006 wist deze lokale partij zijn zetel in 2010 verder uit te breiden, wat ten koste lijkt te gaan van het CDA dat sindsdien steeds wat terrein moet prijsgeven. Landelijke electorale ontwikkelingen hebben geen grote invloed, maar dat wil niet zeggen dat er duidelijke lokale verkiezingsthema's spelen. De belangrijkste beleidsopgave voor Maassluis is de bouw van nieuwe woningen en de herstructurering van woonwijken en winkelcentra. Het gaat om betrekkelijk kleine plannen en projecten, die maar moeilijk van de grond komen. Een ontwikkelingsvisie achter al deze plannen ontbreekt waardoor er bijvoorbeeld weinig aandacht is voor de hiervoor benodigde infrastructurele aanpassingen. De bouwopgaven zouden de spankracht van de ambtelijke organisatie enigszins te boven gaan, wat de voorbereiding op de politieke besluitvorming niet ten goede komt. Veel discussies over plannen en projecten gaan in feite over de toekomstige ontwikkeling van de stad, maar het debat hierover wordt niet gevoerd. Een kwestie die vlak voor de verkiezingen veel aandacht trok - tussen september en december 2009 – was het collegevoorstel om in de gemeente een tijdelijke noodvestiging te plaatsen van een jeugdzorginrichting Harreveld. De inwoners van de betreffende wijk protesteerden fel, maar lieten hun onvrede bij de verkiezingen niet blijken. De collegepartijen die het plan hadden gesteund, verloren bij de verkiezingen niet meer dan elders in de gemeente. Voor zover de uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen een eigen lokaal karakter had, blijkt dit vooral door personen te kunnen worden verklaard. Net zoals in veel andere gemeenten gaat het dan om hun persoonlijke netwerken en hun optreden in het bestuur, de gemeenteraad of in de verkiezingscampagne.

Bijlage: lijst met geïnterviewden

- Chrit Wilshaus, journalist huis-aan-huisblad Maassluis *De Schakel*, 9/4/2010.
- Rene van der Hoek, griffier Maassluis, 12/4/2010.
- Jan van Antwerpen, inwoner Maassluis, 12/4/2010.
- Suzanne Rutte, inwoner Maassluis, 12/4/2010.
- Kees Smits, inwoner Maassluis, 12/4/2010.
- Marcel 't Hart, inwoner Maassluis, 12/4/2010.
- Dick Hubert, inwoner Maassluis, 12/4/2010.

Tilburg: politiek cynisme en persoonlijk vertrouwen

Typering Tilburg

De gemeente Tilburg ligt in het zuiden van Nederland in de provincie Noord-Brabant. De gemeente heeft een oppervlakte van 119,15 km² en omvat naast de stad Tilburg de dorpen Berkel-Enschot en Udenhout. Tilburg kent 203.487 inwoners (cijfers 2009) waarmee het de zesde gemeente van Nederland is. Van de inwoners is 22,7% jonger dan 20 jaar en 13,4% is ouder dan 65 jaar. De Tilburgse bevolking bestaat voor uit 77.5% uit autochtonen, voor 8.7% uit westerse allochtonen en voor 13.8% uit niet-westerse allochtonen. Grote groepen allochtonen zijn Turken (7.539), Indonesiërs (5.084), Marokkanen (5.247) en Antilia-nen/Arubanen (4.157) (online Stadsmonitor Tilburg).

Recente ontwikkelingen

Tilburg, eens gekenmerkt als 'de best bestuurde stad van Nederland', kende de afgelopen vier jaren veel politiek tumult. Een deel van deze onrust werd gekenmerkt door de renovatie van de Tilburgse Midi-bioscoop tot een 'laagdrempelig multifunctioneel theater'. Omdat dit theater geëxploiteerd zou gaan worden door het bedrijf van Arijen van Bavel die bekend was met zijn rol als Adje in de TV-show van Paul de Leeuw, werd het in de volksmond al snel het 'Adje Theater' genoemd. Begin januari 2008 treedt een VVD-raadslid af en hekelt de 'spilzucht' van de gemeente en de Tilburgse bestuurscultuur, doelend op ondermeer de besluitvorming rondom het Midi-Theater. Een paar maanden later stappen alle wethouders op als gevolg van de kwestie. Met de SP en de VVD in plaats van het CDA gaat het college alsnog verder. In februari 2009 stapt wethouder Backx (PvdA) op vanwege de overschrijding van het budget voor de verbouwing van de oude bioscoop. En eind 2009, vier maanden voor de gemeenteraadsverkiezingen, moet ook burgemeester Ruud Vreeman (PvdA) opstappen. Hij heeft bewust informatie over de kosten van het project achtergehouden wat hij naar eigen zeggen deed omdat dat 'beter was voor de stad'. Het Midi Theater komt er uiteindelijk wel, maar kost twee miljoen meer dan begroot. Het bedrijf dat het theater oorspronkelijk zou gaan exploiteren heeft zich dan al geruime tijd teruggetrokken. Een andere belangrijke kwestie is het plan van het college voor de vestiging van een grote shopping mall aan de rand van de stad. Omdat de collegepartijen hierover geen overeenstemming bereiken, wordt dit onderwerp in een referendum aan de kiezers voorgelegd. Het leidt tot een maatschappelijk debat over de aantrekkingskracht van de binnenstad en het karakter van de stad als geheel. Een kleine meerderheid van 53% stemt uiteindelijk tegen dit plan. Een ander belangrijk politiek gegeven is het optreden van Hans Smolders die in 2006 met zijn Lijst Hans Smolders (LST) met 5 zetels in de gemeenteraad komt. Hans Smolders, bekend als de chauffeur van Pim Fortuyn, levert vier jaar lang stevige kritiek op het college en op burgemeester Vreeman. De burgemeester laat zich echter ook niet onberoerd en beschuldigt Smolders van corruptie. Smolders wordt hiervan wegens gebrek aan bewijs echter niet voor vervolgd. Begin 2010 maakt Smolders bekend dat hij wegens 'aanhoudende gezondheidsklachten' niet aan de gemeenteraadsverkiezing meedoet. De klachten schrijft hij toe aan vier jaar Tilburgse politiek. Al deze bestuurscrises en conflicten lijken de aandacht wat te hebben afgeleid van een aantal inhoudelijke thema's die voor Tilburg van belang zijn: de aanleg van een ringweg (cityring), de ontwikkeling van de Spoorzone (het oude NS-terrein) en veiligheid.

Tilburg electoraal

Om de uitslag te kunnen interpreteren hebben we de uitslag van de gemeenteraadsverkiezing in Tilburg in kaart gebracht. Het uitgangspunt hierbij is de uitslag van de gemeenteraadsverkiezing 2010 in Tilburg. Dit is vervolgens afgezet tegen de uitslag in 2006, zowel de gemeentelijke als de landelijke uitslag. Ook is de lokale trend van de politieke partijen afgezet tegen de landelijke trend. Het verschil tussen de landelijke en lokale trends is tevens één van de punten die we in de verschillende interviews hebben voorgelegd.

Figuur 1: de zetelverdeling in Tilburg de afgelopen jaren

	2010	2006	2002
CDA	6	7	9
PvdA	11	11	7
SP	4	5	3
VVD	7	4	7
GroenLinks	4	3	4
D66	5	1	1
Tilburgse Volks Partij	3	1	-
Trots op Nederland	3	-	-
Verenigde Senioren Partij	1	-	-
Partij voor Tilburg	1	-	-
Lijst Smolders Tilburg	-	5	-
Tilburgse Ouderen Partij	-	1	4
Algemeen Belang	-	1	4
Totaal	45	39	39

Het politieke landschap kenmerkt zich in Tilburg door een betrekkelijk grote instabiliteit en fragmentatie. Van de grote drie partijen CDA, PvdA en VVD moet het CDA steeds terrein prijsgeven, terwijl de electorale steun voor PvdA en VVD steeds wisselt. Dat laatste geldt ook voor de meeste andere partijen. De winst- en verliesrekening van de verschillende politieke partijen komen in grote lijnen overeen met die in andere gemeenten. Partijen die elders hebben gewonnen, winnen ook in Tilburg; partijen die elders hebben verloren, boeken ook in Tilburg verlies. Er is wel een aantal opmerkelijke afwijkingen van de landelijke trends, waar partijen minder winnen of verliezen dan elders. Hierbij vallen vooral de verkiezingsuitkomsten van de PvdA (dat in Tilburg relatief weinig verloor) en de VVD (dat in Tilburg meer won) en D66 (dat ook meer won) in het oog. Deze afwijkingen kunnen duiden op lokale factoren die het lokale stemgedrag hebben verklaard.

Figuur 2: De uitslag van de gemeenteraadsverkiezingen in procenten zowel voor heel Nederland als Tilburg (de verkiezingsuitslag van 3 maart 2010 is gearceerd); de laatste kolom toont de Tilburgse uitslag van de Europese Parlementsverkiezing van 2009

	Uitslag gemeenteraadsverkiezing landelijk		Uitslag gemeenteraadsverkiezing Tilburg		Uitslag EU verkiezingen Tilburg
	2010	2006	2010	2006	2009
Opkomst	54,20	58,6	44,89	50,13	30,70
CDA	14,82	16,83	11,88	15,32	8,0
PvdA	15,74	23,45	22,20	24,15	27,1
SP	4,16	5,68	8,87	12,22	8,2
VVD	15,68	13,77	15,63	10,51	12,1
PVV	0,77	-	-	-	27,1
GroenLinks	6,73	5,89	9,33	7,46	9,1
ChristenUnie/(SGP)	3,76	3,64	1,13	-	3,1
D66	8,08	2,68	11,33	3,09	12,1
PvdD	0,30	-	-	-	-
Trots	1,24	-	6,64	-	-
Leefbaar / lokaal	24,1	23,4	9,2	25,09	-
VSP *	0,22	0,16	3,33	3,3	-
NMP	0,05	-	0,48	-	-

* de 3,3% die in 2006 zijn behaald zijn stemmen op TOP (Tilburgse Ouderen Partij). Mevr. Schoenmakers zat voor die partij in de raad en heeft zich tijdens de raadsperiode afgesplitst. Met de (landelijke) Verenigde Senioren Partij Met de heeft zij in 2010 weer aan de verkiezingen meegedaan en heeft hierbij 1 zetel behaald.

Figuur 3: De lokale trend bij de gemeenteraadsverkiezingen (verschil uitslag Tilburg t.o.v. 2006), de landelijke trend (verschil uitslag landelijk t.o.v. 2006) en het verschil daartussen (het verschil van de trend in Tilburg t.o.v. de landelijke trend)

	Tilburg		
	Lokale trend	Landelijke trend	Afwijking landelijke trend
Opkomst	-5,24	-4,36	-0,88
CDA	-3,44	-2,01	-1,43
PvdA	-1,95	-7,71	+5,76
SP	-3,35	-1,52	-1,83
VVD	+5,12	+1,91	+3,21
PVV	-	+0,77	-
GroenLinks	+1,87	+0,84	+1,03
ChristenUnie	+1,13	+0,1	+1,03
D66	+8,24	+5,4	+2,84
Trots	+6,64	+1,24	+5,4
Leefbaar / lokaal	-15,89	+0,7	-16,59
VSP	0	+0,06	-0,06
NMP	+0,05	+0,5	+0,45

Het stemgedrag in Tilburg

Algemeen

De betrokkenheid bij de lokale politiek in Tilburg is laag, wat zich laat aflezen aan het opkomstpercentage van 44.9%. Een aantal factoren speelt hierbij een rol. In gesprekken wordt – overigens net zoals in andere onderzoeksgemeenten – in dit verband vaak gewezen op de complexiteit van de lokale politiek. Waar de verschillende partijen lokaal voor staan en hoe ze zich profileren op lokale thema's, is voor veel kiezers onduidelijk. Wie wel gaat stemmen, laat zich dan ook sterk door landelijke factoren leiden. Door het bleke profiel van de politieke partijen worden veel kiezers onvoldoende uitgedaagd te gaan stemmen. Voor zover men zich een beeld van de lokale politiek heeft kunnen vormen overheersen onvrede en kritiek. Als op de gesprekken wordt afgegaan, is er in Tilburg sprake van een opvallend grote mate van ontevredenheid en cynisme over de lokale politiek. Er is veel kritiek op de manier en het ogenschijnlijke gemak waarmee het geld in Tilburg wordt uitgegeven. Dat geldt ondermeer voor kunst- en cultuurprojecten, zoals het Midi theater en het Draaiend Huis (kunstwerk op de Hasseltrotonde). Hierover bestaat onbegrip: “er worden miljoenen uitgegeven, maar voor mijn wijk is er geen geld”. Bij ‘de politiek’ vindt men naar eigen zeggen geen gehoor: “de meeste partijen zijn toch vooral met zichzelf bezig”. Vanwege de afwezigheid van partij-politieke profilering in de lokale politiek werken landelijke electorale trends altijd sterk door in de lokale verkiezingsuitslagen. De winst van D66 wordt bijvoorbeeld op die manier verklaard (gecombineerd met het feit dat Tilburg een studentenstad is). Partijen die landelijk in de lift zitten, hoeven nauwelijks actief lokaal campagne te voeren. Het omgekeerde geldt ook: partijen die in landelijke peilingen op verlies staan, moeten een forse campagne voeren om het lokale verlies te beperken.

Lokale factoren: thema's

Opvallend is dat alle kritiek en onvrede over het politieke klimaat in Tilburg nauwelijks van invloed blijkt te zijn op de stemkeuze. De PvdA kreeg bij de verkiezingen niet de rekening gepresenteerd voor haar rol in de Midi-affaire. Andere thema's, die zoals gezegd door alle crises en conflicten wat naar de achtergrond waren gedrukt, speelden bij de verkiezingen een geringe rol.

Lokale factoren: personen

De lokale afwijkingen van landelijke trends zijn voornamelijk te herleiden tot het persoonlijk optreden van plaatselijke politici. De mate waarin zij erin slagen een persoonlijke band met kiezers op te bouwen, blijkt van grote invloed op hun succes. Een exitpoll van de Universiteit van Tilburg onder ruim 5.000 Tilburgse kiezers wijst uit, dat 36,1% de keuze in enige mate heeft laten afhangen van de personen op de lijst. De opmerkelijke verkiezingsuitslag van de PvdA – die in Tilburg het landelijke verlies beperkt wist te houden – kan voor het grootste deel op het conto worden geschreven van lijsttrekker Jan Hamming en de op zijn persoon gerichte verkiezingscampagne van die partij. Hamming is al tien jaar PvdA-wethouder en geniet een grote persoonlijke bekendheid en populariteit in de stad. Om de negatieve landelijke electorale trend in Tilburg om te kunnen buigen, koos de partij voor een omvangrijke verkiezingscampagne waarin zijn persoon en persoonlijk contact met de kiezer centraal stonden. Overal in Tilburg hingen verkiezingsaffiches met een beeltenis van Hamming in Obama-stijl, met daaronder de leus: Jan, zeker nu'. In drie maanden tijd werden

door Hamming en zijn campagneteam 50.000 handen geschud. Een stem op de PvdA werd hiermee voor een belangrijk deel een stem op Hamming. De genoemde exitpoll in Tilburg wijst dat ook uit: meer dan de helft van de PvdA-kiezers heeft haar keuze laten afhangen van 'de persoon' en niet van 'de partij'. Hamming was soms zelfs de enige persoon die mensen kenden. "Er haalde bij het stembureau iemand een foto uit zijn zak van Hamming. Hij sprak nauwelijks Nederlands, en gebaarde: op die man wil ik stemmen". Een tweede 'spraakmaker' in de campagne is Loes Dielissen van de Tilburgse Volkspartij (TVP). Dielissen heeft veel stemmen gekregen uit de dorpen Berkel-Enschot en Udenhout, waar zij ook vandaan komt. Dielissen is verder volgens de respondenten een van de weinige politici die veel contacten heeft en e-mails altijd snel beantwoordt. "Hamming en Dielissen begeven zich niet alleen in de stad, ze doen ook wat ze beloven". Ook het verlies van het CDA – dat hoger was dan het landelijke gemiddelde – wordt niet geweten aan zijn standpunten over lokale thema's maar vooral aan het optreden van zijn kandidaten. Het CDA had weinig aansprekende kandidaten en had in de campagne weinig van zich laten horen. Ook wordt gewezen op de geringe zichtbaarheid van CDA-politici in de stad: "als wij in onze wijk iets organiseren komen er altijd dezelfde partijen op af; het CDA is er nooit". De winst van de VVD komt deels door het wegvallen van de LST, die veel ondernemers aan zich bond, maar ook door de bekendheid van de lijsttrekker onder de studenten in Tilburg.

Opkomst

Het opkomstpercentage kent met 44,9% een daling van 5,2% ten opzicht van 2006. De lage opkomst in Tilburg is niet bijzonder als deze wordt vergeleken met het opkomstpercentage in andere grote Brabantse steden als Eindhoven, 's-Hertogenbosch en Breda. Overigens ligt het opkomstpercentage bij gemeenteraadsverkiezingen in de meeste Limburgse steden eveneens vaak onder het landelijke gemiddelde. Dat lijkt te wijzen op cultuurhistorische factoren als de leidzaamheid van de katholieke volksaard, maar ook sociaal-economische factoren als welstand en opleidingsniveau spelen een rol. Tot slot wordt in gesprekken gewezen op ontevredenheid en politiek cynisme over de lokale politiek. Veel ontevreden kiezers zouden thuisblijven "omdat het toch niks uitmaakt op wie je stemt".

Conclusie

Tilburg heeft een turbulente tijd achter de rug met politieke crises en conflicten, die de inhoudelijke thema's vaak naar de achtergrond drongen. Bij de verkiezingen speelden deze thema's daarom nauwelijks een rol, ook omdat partijen zich hier niet sterk op profileerden. In Tilburg is er sprake van een redelijksterke mate van onvrede en cynisme over de lokale politiek. Het politieke tumult rond deze politieke crises, die culmineerden in beschuldigingen van corruptie aan het adres van raadslid Smolders en in het vertrek van burgemeester Vreeman, en de achtergrond hiervan – kostenoverschrijdingen bij de verbouwing van een theater – hebben hier extra voeding aan gegeven. Toch heeft deze ontevredenheid het stemgedrag nauwelijks beïnvloed. Alleen de succesvolle entree van Trots op Nederland lijkt na het vertrek van de Lijst Smolders uiting te geven aan deze onvrede, die voor een belangrijk deel ook betrekking heeft op de landelijke politiek. Verder zijn veel ontevreden kiezers thuis gebleven. Landelijke electorale trends hebben daarom de boventoon gevoerd. Voor zover er sprake was van lokale factoren die het stemgedrag hebben bepaald, hebben deze vooral te maken met de mate waarin politici erin geslaagd zijn een persoonlijke band met de kiezer op te

bouwen. PvdA-wethouder en -lijsttrekker Hamming is hier het beste in geslaagd met een omvangrijke op zijn persoon gerichte verkiezingscampagne, waardoor zijn partij in Tilburg aanzienlijk beter scoorde dan in de rest van het land. Ook andere partijen slaagden erin om met aansprekende kandidaten kiezers aan zich te binden. Er is daarmee in Tilburg niet alleen sprake van onvrede en politiek cynisme, maar ook van persoonlijk vertrouwen in politici.

Bijlage: lijst met geïnterviewden

- Gerard Vrenken, griffier Tilburg, 3/05/2010.
- Thea van Blitterswijk, inwoner Tilburg, 15/04/2010.
- Chris Tuerlings, inwoner Tilburg, 15/04/2010.
- Inez Tuerlings, inwoner Tilburg, 15/04/2010.
- Mariët Laugeman, inwoner Tilburg, 15/04/2010.
- Piet Huijsmans, inwoner Udenhout, 15/04/2010.
- Toos de Laat, inwoner Tilburg, 15/04/2010.
- Riet van Berkel, Tilburg, 15/04/2010.
- Piet van Berkel, inwoner Tilburg, 15/04/2010.
- Rob van Horssen, inwoner Tilburg, 15/04/2010.
- Jan Haans, inwoner Tilburg, 15/04/2010.
- Wil Broos, inwoner Udenhout, 15/04/2010.
- Claar van Roesel, inwoner Tilburg, 15/04/2010.
- David Langerak, inwoner Tilburg, 15/04/2010.
- Dr. Palmen, inwoner Biest Houtakker, 15/04/2010.
- Martin Dahlhaus, inwoner Tilburg, 15/04/2010